

pintantla ab eixos colors no eixits de la paleta de cap artista. La sobrietat y puresa de ratlles del montanyès casal res perden davant les construccions accessories, y indispensables, per altra part, en les grans cases de pagès, ans lo contrari, donen al conjunt un aspecte verdaderament *dibuixable*. En l'espayós pati, encatifat de flonja y menuda palla y boll, rumbeja orgullosament lo gall matiner, de lluent plomatge, mentres una munió de parladores gallines y bufons pollets trasquen d'ací d'allà espigolant y furgant entre l'atapahida alfombra, y els amorosos coloms voleyen arreu, omplint de remors agradables la gravetat del casal.

En ell trobarem els excursionistes la més franca acullida: l'hospitalitat antiga no ha desaparegut encara del Lluçanès, bella condició que caracteriza la comarca. Just és que consignem aquí nostre reconeixement a la discretíssima, virtuosa y gentil jove de La Font, D.^a Antonia Fàbregas, de la que rebérem les majors atencions y la més franca acullida.

Lluçà (1) se troba situat a sis hores de Vich y a altres sis de Berga, y sa altitut sobre'l nivell del mar és d'uns 600 metres, o siga que's troba entre les linies hipsomètriques de 500 a 600 metres, segons lo mapa que més amunt s'ha esmentat.

Diferents noms ha tingut lo lloch que considerem. Ja s'ha dit al començar aquesta Memoria que la *Lissa* de Ptolomeu, que cita entre les ciutats de la Lacetania, és considerada pels autors per l'actual *Lluçà*. En los documents de l'Edat Mitjana se l'anomena *Luçà* o *Luciano* (2). Avuy s'en diu Santa Maria de *Lluçà*.

Lo docte G. de Humboldt, en sa erudita obra *Los primitius habitants d'Espanya* (traducció d'Ortega y Frias), fol. 60, al investigar per medi de l'antiquíssima llengua vasca'ls pobles que en son origen han habitat la península

(1) En lo Diccionari del Sr. Madoz no's troba l'article corresponent a n'aquet poble.

(2) *Castro et Baronia de Luçano*.

ibèrica, nos dona l'etimologia del nom de Lluçà, la que troba en la paraula èuskara *ližarra* o *leižarrà*, que vol dir *cendra* o *cendrós*, circumstancia d'entonació o color, per demés característich en tot lo Lluçanès, efecte de la constitució geològica de sos rocams, en que hi dominen les calices margoses y numulítiqes.

Algunes escampades masies, situades en lo pla y en les valls y serrats que formen lo terme, constitueixen lo lloch de Lluçà, el que no forma un nucleum de població propiament dita. Compta 48 vehins y uns 250 habitants, formant ajuntament ab lo vehí poble de Santa Eularia de Puig-oriol (una hora), y parroquia matriu, sots l'invocació de Santa Maria, la que compta per sufragania l'iglesia de Sant Climent Sarriba (una hora). Correspon al partit judicial de Berga y bisbat de Vich.

L'industria dels de Lluçà és purament agrícola. No compta'l lloch ab cap carretera, y sa comunicació ab los pobles comarcans és per medi de caminets de ferradura. Lo correu diari és conduït per un peató que passa per Sant Martí, Perafita y Santa Eularia.

Lo terme municipal confina ab los pobles de Santa Eularia (una hora), Perafita (dugues hores), Prats (una hora y mitja) y La Quart (dugues hores y mitja).

Les condicions climatològiques y sanitàries són les generals de la comarca, çò és, clima sech y sà per conseqüència.

L'origen històrich o fundació del lloch se troba, com en la generalitat de tots los pobles, envolcallat en les més fosques tenebres. Se pot dir que aquesta lley d'estudis, tant importants per la verdadera historia, està per fer encara en la mayor part de nostres comarques (1).

Si'l nom y la situació topogràfica són elements atendi- bles per conjecturar els orígens d'una població, trobem

(1) Los notables treballs del Sr. Sanpere y Miquel *Orígens y fonts de la nació catalana* («La Renaixensa», any VIII), del Sr. Maluquer y Viladot y el que ha fet lo Sr. Pella y Forgas en sa *Historia del Ampurdán*, donen molta llum per aquesta lley d'estudis.

que en los primitius temps de nostra nacionalitat un poble (que parlava l'antiquíssima llengua ibèrica) habità'l lloch y li donà'l nom apropiat a la primera impressió que rebria al observar los rocams cendrosos de l'encontrada que'ls rodejava. Per altra part, los erudits que han estudiat aquestes qüestions diuen que'ls ab-origenes preferien establir llurs estacions o en mig de llacunes o estanys (*lacustres*), o en coves (*trogloclites*), o en les enasprades montanyes, en quals cimals hi establien los *clans*. Donchs bé: en l'encontrada de Lluçà, sense gran esforç, s'hi poden observar aquestes circumstancies. En lo pla, en que s'hi alça la parroquia y un petit grupo de cases, indica clarament que en època no molt llunyana restaria cobert per un estany, circumstancia molt comú en la vella Catalunya. En les vessants del turó y serrats de Lluçà encara s'hi troben coves o baumes habitades unes, abandonades altres; y, per últim, és ben presumible que en lo meteix lloch ahon s'alcen les migrades despulles del castell hi existís lo lloch de defensa y graner dels ab-origenes, ja que sa situació clarament ho indica.

A falta de datos positius, la tradició vivent escomet al curiós, viatger y li diu que'l petit lloch que tal vegada visita indiferent fou en altre temps estada d'una gran ciutat; y per una lley històrica, poques vegades derogada, trobem que Lluçà, avuy poble insignificant, era'l cap de l'extesa baronia del propi nom.

Los monuments, ab son llenguatge tant eloqüent, quelcom nos diràn de les passades centuries, y, per tant, a ells acudim.

A cosa d'uns quinze minuts de La Font, y seguint lo peu del turó que aislat s'alça al extrem del pla en direcció a ponent, s'hi troba l'iglesia parroquial de Lluçà, antich priorat de canonges regulars de Sant Agustí, que alguns diuen si fou dels Templaris.

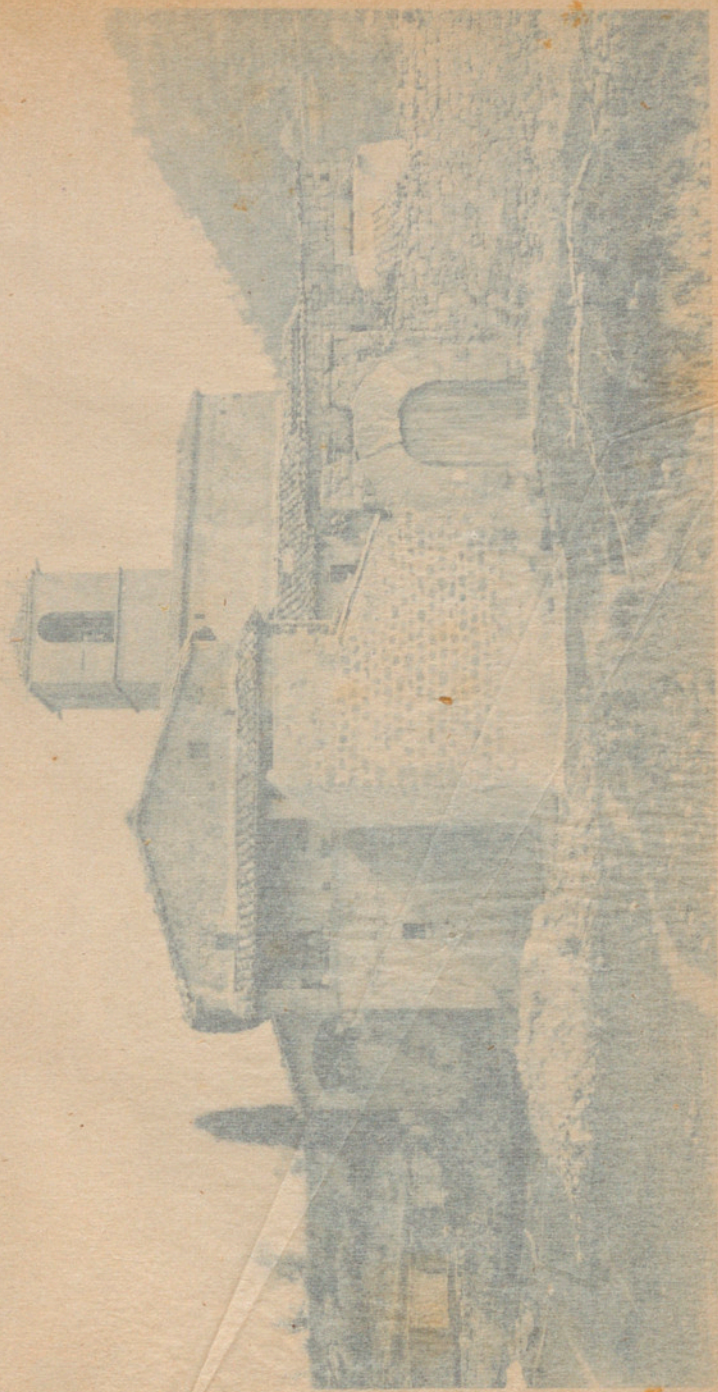
Son aspecte exterior respira vellura y humilitat en-sems; y en va hi buscaria l'artista aquelles linies superbes dels majestuosos monastirs, en que, ab bona germanor, vivien lo palau del monarca y lo cenobi del monjo,

l'un y l'altre prou poderosos per no ferse ombra mutualment. Res d'això's troba en lo rònech ex-priorat agustinà. Com un llunyà record dels ermitatges o *cellulas* dels primers sigles de l'Església, floreixents en los llocs més deserts, s'esmenta en ell la pobresa atractiva y dolça de la perfecció evangèlica.

Constitueixen lo monument l'església, ab son únich absis circular, tant característich en les construccions romàniques, no menos que'l quadrat cloquer; lo claustre, reduït de proporcions, més rich en detalls del bon estil; y, per fi, la casa dels canonges, avuy rectoria. Davant l'església un reduït clos rectangular, tancat de baixes parets, enclou lo cementiri, al que guarda, senyalant les misterioses regions del infinit, un funerari xiprer. La sagrada terra, arca de tantes generacions, resta amagada sota l'embullat herbatge que lliurement creix arreu, com piadosa mortalla ab que la Naturalesa ha cobert lo místich lloch de repòs.

La moderna higiene dirà tot lo que's vulga d'eixos cementiris, en que res s'hi troba de lo que demana; més la fe y la poesia vesteixen sa pobra nuesa dels més bells atractius; y quan a l'hora baixa, propensa a la melangia y a la reflexió, s'omplen aqueixos sagrats racosos de llums esblaimades, de remors plens de misteri, y lo vent rubleix de sospirs y queixes les floretes y les herbes que creixen en lo remogut sol del fossar, allavors ¡quina dolça anyorança s'hi sent d'una vida millor!

Penetràrem en l'humildíssim carner, al que mira la fatxada de l'església. Fou aquesta modificada modernament, presentant la més gran senzillesa: un portal sense cap detall artístich, un ull de bou per única obertura, terminant ab la doble vessant de la teulada. Lo únich notable d'aqueix apart del edifici són les fulles de la porta, salvades de la general reforma. En elles hi ha unes aplicacions de ferro sumament característiques y la salutació angèlica en caràcters romànichs, consistint les dites aplicacions en una repetida serie de volutes subjectades entre si per bagues o nusos, notantse en la terminació o ull de dites volutes com uns caps de serp o de sargantana. Creyem que



Wagner & Smith

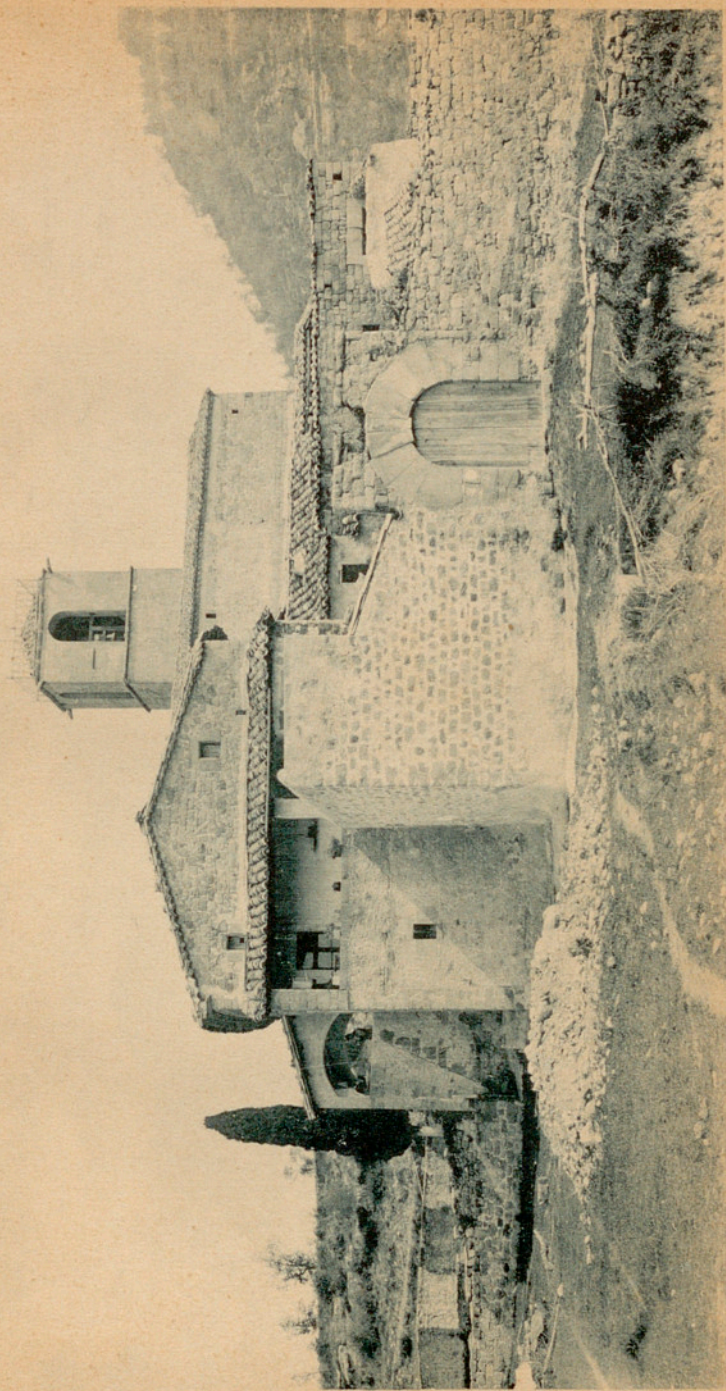
SANTA MARIA DE LLUÇÀ. — VISTA GENERAL

l'un y l'altre prou poderosos per no ferse ombra mutualment. Res d'això's troba en lo rònech ex-priorat agustinià. Com un llunyà record dels ermitatges o *cellulas* dels primers sigles de l'Església, floreixents en los llocs més deserts, s'esmenta en ell la pobresa atractiva y dolça de la perfecció evangèlica.

Constitueixen lo monument l'església, ab son únich absis circular, tant característich en les construccions romàniques, no menos que'l quadrat cloquer; lo claustre, reduït de proporcions, més rich en detalls del bon estil; y, per fi, la casa dels canonges, avuy rectoria. Davant l'església un reduït clos rectangular, tancat de baixes parets, enclou lo cementiri, al que guarda, senyalant les misterioses regions del infinit, un funerari xiprer. La sagrada terra, arca de tantes generacions, resta amagada sota l'embullat herbatge que lliurement creix arreu, com piadosa mortalla ab que la Naturalesa ha cobert lo místich lloch de repòs.

La moderna higiene dirà tot lo que's vulga d'èlxs cementiris, en que res s'hi troba de lo que demana; més la fe y la poesia vesteixen sa pobra nuesa dels més bells atractius; y quan a l'hora baixa, propensa a la melangia y a la reflexió, s'omplen aqueixos sagrats racesos de llums esblaimades, de remors plens de misteri, y lo vent rubleix de sospirs y queixes les floreïtes y les herbes que creixen en lo remogut sol del fossar, allavors ¡quina dolça anyorança s'hi sent d'una vida millor!

Penetràrem en l'humildíssim carner, al que mira la fatxada de l'església. Fou aquesta modificada modernament, presentant la més gran senzillesa: un portal sense cap detall artístich, un ull de bou per única obertura, terminant ab la doble vessant de la teulada. Lo únich notable d'aqueix apart del edifici són les fulles de la porta, salvades de la general reforma. En elles hi ha unes aplicacions de ferro sumament característiques y la salutació angèlica en caràcters romànichs, consistint les dites aplicacions en una repetida serie de volutes subjectades entre si per bagues o nusos, notantse en la terminació o ull de dites volutes com uns caps de serp o de sargantana. Creyem que



Fotogr. J. Vintré

SANTA MARIA DE LLUÇÀ. — VISTA GENERAL

aqueixa obra de ferreteria pot remontarse al segle XII o XIII, ja que en alguns monuments de tals centuries s'observen obres de la meteixa traça o dibuix que la de Lluçà, com lo reixat del altar dit *dels Perdots*, a Santa Agna de Barcelona, les aplicacions de ferro en les portes de les iglesies de Sant Pere de Cercada, de Sant Salvador en Sant Joan de les Abadesses (1), lo reixat d'un dels altars de la Basílica de Sant Vicens d'Avila (2), el que cita Viollet-le-Duc (3) de la catedral de Puy-en-Velay, el de l'iglesia de Palaldà, prop d'Amélie-les-Bains, en lo Rosse-lló, y altres.

L'interior de l'iglesia sofrí una total reforma en l'última centuria, pintantse la volta y murs y trayentli tot lo color y lo caràcter d'una vella construcció romànica. Consta d'una nau ab volta de canó seguit, restantt apat l'absis pel retaule major, que, com los altres de l'iglesia, són poch notables, artísticament considerats.

En la part de l'Epístola, y penjant del mur del presbiteri, crida l'esment un feixuch grillet. Diu la piadosa tradició que un fill de Lluçà caigué captiu dels moros de Mallorca, y plorant son desterro y trista sort demanava cada dia a la Verge Santíssima, patrona de sa anyorada terra, lo deslliurés dels treballs y penes que ab los infidels passava, y un dia s'esdevingué que'ls prechs del bon cristià foren escoltats per la Mare de Déu, y el pobret catiu se trobà ab la llibertat tant estimada y retornat a sa patria y a sa casa; y en reconeixement de tal mercè féu per presentalla a sa divina deslliuradora'l grillet que havia amarat ab les amargues llàgrimes del captiveri. Tal vegada serà significació de jurisdicció senyorial.

La santa imatge de la Madona, que apar del segle XII, està sentada tenint lo nin Jesús a la falda. Los vestits pos-
tiços amaguen l'antiga esculptura (4).

(1) Butlletí de l'Associació.

(2) *La Ilustración Española y Americana*.

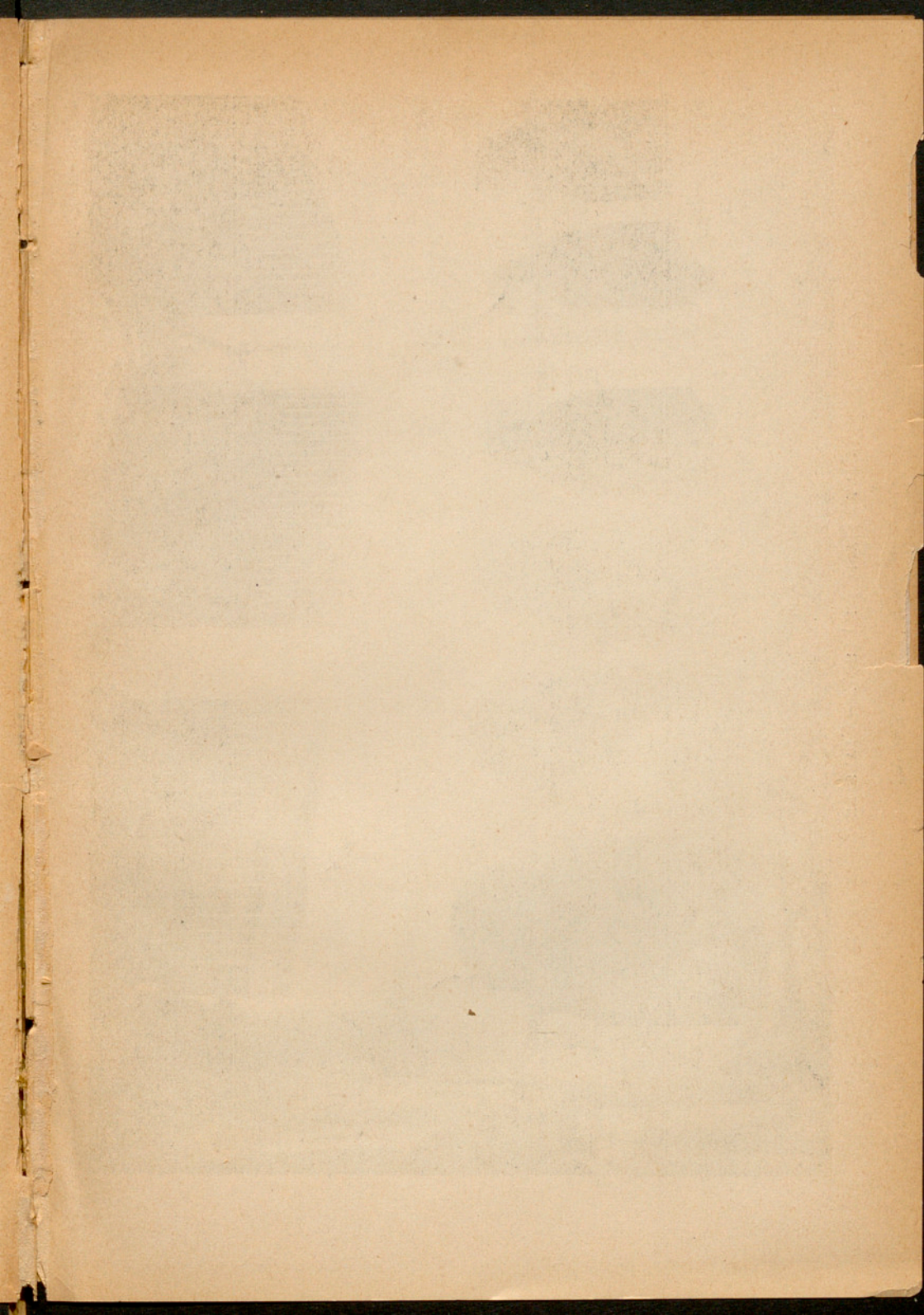
(3) *Dictionnaire raisonné de l'Architecture des siècles XII au XVI*, vol. VI, pàg. 35.

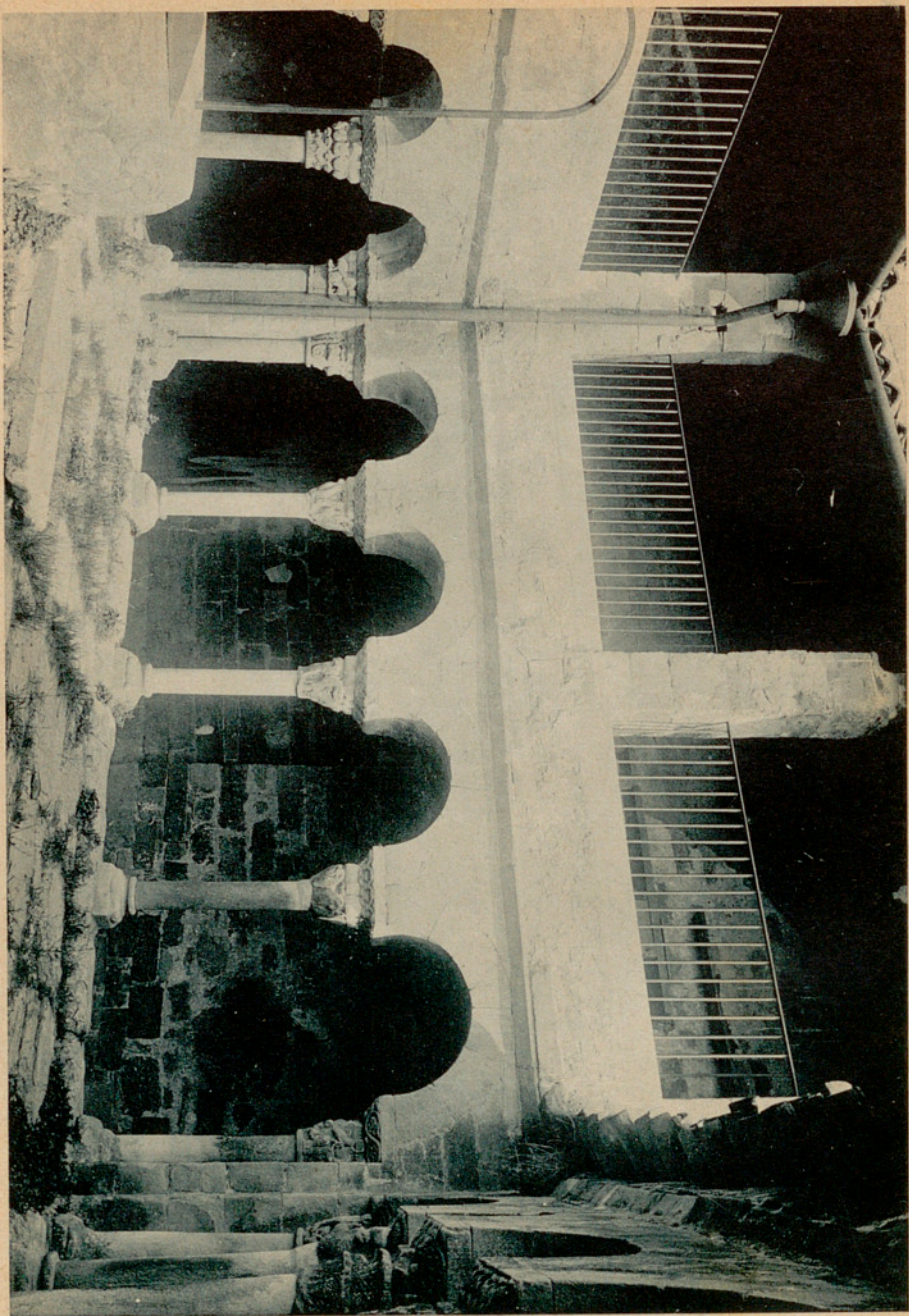
(4) L'il·lustrat senyor rector volia despullar la santa imatge de

L'imatge fou trobada, segons tradició, en una cova situada al peu de l'iglesia, ahon s'hi edificà una petita capella que s'hi comunica desde'l claustre. Es l'imatge, de fusta, asseguda en un trono, ab petit respatller circular adornat de llistes verticals vermelles y grogues, tenint en la part de davant, en los montants dels braços, pintats dos religiosos agenollats y ab los braços alçats en actitud d'adorar a la Verge. Vesteixen uns folgats hàbits blanchs y porten lo cap arrapat, ab corona de cabells segons la primitiva tonsura eclesiàstica, quals figures, de dibuix perfectament romànich, destaquen damunt lo fondo vermell del trono. Aquet, per tenir son sitial bastant ample, deixa veure abdós costats del asiento ab los extrems d'un coixí carmesí ab ornaments grochs, molt característichs. La Verge és pintada, sent lo vestit daurat y lo manto vermell. Dels acanalats plechs de la falda surten los peus ab punxagut calçat negre. Lo nin Jesús porta la túnica també daurada. La testa de la Mare té certa gravetat somrient y sembla feta pel meteix artista que esculpí la de La Quart, de que s'en farà més avall lo degut esment. La tradició iconística del Orient y lo canon hieràtic de l'escola bisantina inspiraren, sens dupte, aqueixa escultura.

Sensibles mutilacions ha sofert. Damunt de la curta toca blanca, o *amictus*, que tant caracteriza les imatges de l'època, ab molts plegats verticals, existiria l'acostumada diadema alta com una corona baronial; més per colocarhi en son lloch les modernes corones postices fou serrada la que esculpida per l'artista de l'Edat Mitjana adornava l'imatge. A més d'aquesta profanació artística, deu lamentarse l'haver sigut també serrats los braços d'abdues imatges, per millor posar los vestits de roba; y en substitució dels desapareguts se li enganxen uns altres ab lo més gran desconeixement de les lleys de la propor-

tals vestidures, més l'estat de deterioro en que's troba y les dificultats de sa restauració priven de portar a terme tant laudable propòsit. En altra excursió particular verificada per l'autor d'esta Memoria pogué veure l'imatge tal qual és, sense'ls vestits.





SANTA MARIA DE LLUÇA. — CLAUSTRE

ció. L'imatge mideix 67 centímetres d'alta, desde'l peu del trono a la testa.

Lo retaule major y alguns de les capelles laterals són dels sigles XVII y primers del XVIII, y, per tant, l'art poch hi té que veure en ells. En la part superior del primer criden l'esment dos retratos pintats d'altres tants canonges regulars, usant hàbits negres de l'ordre agustiniana. No sabem a qui pertanyen.

Per una porta lateral se comunica l'iglesia ab lo claustre (separat aquet del edifici prioral per un corredor o aposent de baixa volta, negres parets y sol sense enrajolar). Es un verdader vestibul que predispesa a l'humilitat y parla de la pobresa; de manera que ab aqueixes disposicions d'ànim no s'estranya que'l claustre no produeixi un efecte tant migrat en son conjunt que si de sopte se'l visités.

Petit y tot, com és, no's desdenyaria un bon artista en omplir les planes de son *àlbum* ab la rica varietat de detalls que en impostes y capitells hi prodigà l'humil artista que treballà en l'obra. En ella's recorda la molt hermosa pàgina del Estany, y tal vegada lo meteix monjo-arquitecte que dirigí una fàbrica portà a terme l'altra.

La planta del claustre que considerem forma un paral·lelògram y té les següents proporcions: la galeria que mira al N., 6'45 metres; la de mig-jorn, 6'71 metres; la de llevant, 7'40 metres, y la de ponent, 5'60 metres. Les amplades dels corredors, desde'l mur a la columnata, són: lo del E., 2'08 metres; lo del N., 2'56 metres; lo del O., 2'21 metres, y lo del S., 2'27 metres. Formen les quatre galeries que miren al pati central divuit archs en plena cintra, sostinguts per vintidugues columnes senzilles, distribuïts de manera que deu archs corresponen a les ales de E. y S. y vuit a les de N. y ponent, los que s'apoyen en les columnes dites, contentintne cinch la galeria del N., sis la de mig-jorn, sis més la de llevant, y cinch la de ponent. Quatre matxons angulars estreben la columnata, dels que surten sengles archs semicirculars, apoyats en lo matxó per medi d'una treballada mènsula o imposta adornada ab fullatges



SANTA MARIA DE LLUÇA. — CLAUSTR

ció. L'imatge mideix 67 centímetres d'alta, desde'l peu del trono a la testa.

Lo retaule major y alguns de les capelles laterals són dels sigles XVII y primers del XVIII, y, per tant, l'art poch hi té que veure en ells. En la part superior del primer criden l'esment dos retratos pintats d'altres tants canonges regulars, usant hàbits negres de l'ordre agustiniana. No sabem a qui pertanyen.

Per una porta lateral se comunica l'iglesia ab lo claustre (separat aquet del edifici prioral per un corredor o aposent de baixa volta, negres parets y sol sense enrajolar). Es un verdader vestibul que predisposa a l'humilitat y parla de la pobresa; de manera que ab aqueixes disposicions d'ànim no s'estranya que'l claustre no produeixi un efecte tant migrat en son conjunt que si de sopte se'l visités.

Petit y tot, com és, no's desdenyaria un bon artista en omplir les planes de son *àlbum* ab la rica varietat de detalls que en impostes y capitells hi prodigà l'humil artista que treballà en l'obra. En ella's recorda la molt hermosa pàgina del Estany, y tal vegada lo meteix monjo-arquitecte que dirigí una fàbrica portà a terme l'altra.

La planta del claustre que considerem forma un paral·lelògram y té les següents proporcions: la galeria que mira al N., 6'45 metres; la de mig-jorn, 6'71 metres; la de llevant, 7'40 metres, y la de ponent, 5'60 metres. Les amplades dels corredors, desde'l mur a la columnata, són: lo del E., 2'08 metres; lo del N., 2'56 metres; lo del O., 2'21 metres, y lo del S., 2'27 metres. Formen les quatre galeries que miren al pati central divuit archs en plena cintra, sostinguts per vintidugues columnes senzilles, distribuïts de manera que deu archs corresponen a les ales de E. y S. y vuit a les de N. y ponent, los que s'apoyen en les columnes dites, contenintne cinch la galeria del N., sis la de mig-jorn, sis més la de llevant, y cinch la de ponent. Quatre matxons angulars estreben la columnata, dels que surten sengles archs semicirculars, apoyats en lo matxó per medi d'una treballada mènsula o imposta adornada ab fullatges

y flors, y en l'àngul dels corredors, venint sostinguts per una columna adossada en lo meteix àngul, qual capitell és una reminiscencia del clàssich. Al entorn del pati, y com a sosteniment de les galeries, corra un basament continuu, el que ve quasi a nivell del sol del pati central y a 54 centímetres dels corredors. Los archs venen formats per set dovelles, midant una amplada de 68 centímetres, y desde la dovella central al pla del basament, 3'11 metres; les impostes tenen 15 centímetres; los capitells, 35 centímetres; lo fust, 87 centímetres; lo gruix o diàmetre del fust, 25 centímetres, y l'alçada de la basa, 20 centímetres. Los archs d'estribació de les galeries tenen una amplada de 3'57 metres.

Rica fou l'imaginació del artista que treballà'ls capitells del petit claustre, fugint en ells de l'austeritat que per tot arreu domina. Les encongides ales del geni pogueren volar a pler y deixaren una hermosa mostra de son poder artístich.

Ab perill de feros pesats, farem una descripció dels diferents assumptos que avaloren los capitells del claustre de Lluçà. Ala del N.: lo primer capitell y sa imposta venen adornats ab una capritxosa combinació de cordes o tronchs y floratges, de molt bell aspecte; la basa, record de l'àtica, çò és, lo plinte, y una escocia entre dos toros, ve adornada de bestiar en los ànguls del primer; l'imposta del segon capitell presenta una nova combinació de flors y tronchs o encordillats, y en aquell s'hi nota que'n los ànguls del dau hi han uns aucells com falcons y en les cares uns quadrúpedes ab potes de bou, capbussats, o sia que'ls caps besen lo collarí de la columna y les potes traseres toquen la motllura superior dels capitells, que consisteix en los característichs daus o petits cubos separats. Una bonica cinta plegada en ziga-zaga corra les quatre cares de l'imposta del terç capitell, en el que uns animals fantàstichs, com lleons rampants, ocupen lo dau, venint ocupats los ànguls pels caps units de dites feres. En lo quart capitell, qual imposta ve adornada de cèrcols lligats entre sí entresecantse, s'hi figuren uns com aligots ab les

ales exteses, apoyats en los ànguls. Lo quint y últim capitell de la galeria del N. és d'una composició raríssima: en l'imposta s'entortolliguen les flors ab los tronchs curvilinis, y en lo capitell s'hi noten, arran del collarí, uns estranys caps humans invertits, o cap-per-vall, de quals boques surten dos caps d'àguila, damunt dels que uns aucells, posats de costat, piquen unes pinyes que adornen los ànguls del capitell, complicant la composició un cintatge entortolligat entre les figures.

Ala de llevant: primer capitell: uns animalets com conills figuren que's menjen unes fulles que abriguen los ànguls, presentant aquells la particularitat d'anar adornats de grosses ales, les que venen a encreuar-se davant d'una testa humana posada de perfil, que ocupa la part superior del capitell. En l'imposta hi ha una artística combinació de fulletes y cordes, y en los extrems uns capets de gat. Lo collarí del fust ve format per una corda recargolada, o una serie de petits òvols.

Lo capitell segon és compost per quatre mussols, de tamany natural, quals cares corresponen als ànguls, abrigant llurs exteses ales lo dau del propi capitell. L'imposta és adornada per una bonica combinació de tronchs y floratges ondulants.

Lo terç capitell recorda'l clàssich compost ab les característiques dobles fulles d'acant: sa imposta ve adornada per uns tronchs y floratges ondulants y lligats. Unes fulletes en forma de creu bisantina enriqueixen l'imposta del notable capitell quart, el que presenta uns fantàstichs animals que fan recordar les tapiceries orientals, ab caps humans afrontats posats de perfil; lo cos és d'aucell, quals ales desplegadas s'uneixen en los ànguls, sostenint ab les puntes d'elles unes carotes que ocupen la part superior d'aquells.

Cordes y fullatge, combinantse ab capritxosíssim dibuix, adornen l'imposta del quint capitell, venint aquet format per uns animals a manera de guineus, quals caps s'uneixen en los ànguls, y les potes davanteres semblen aguantar l'imposta.

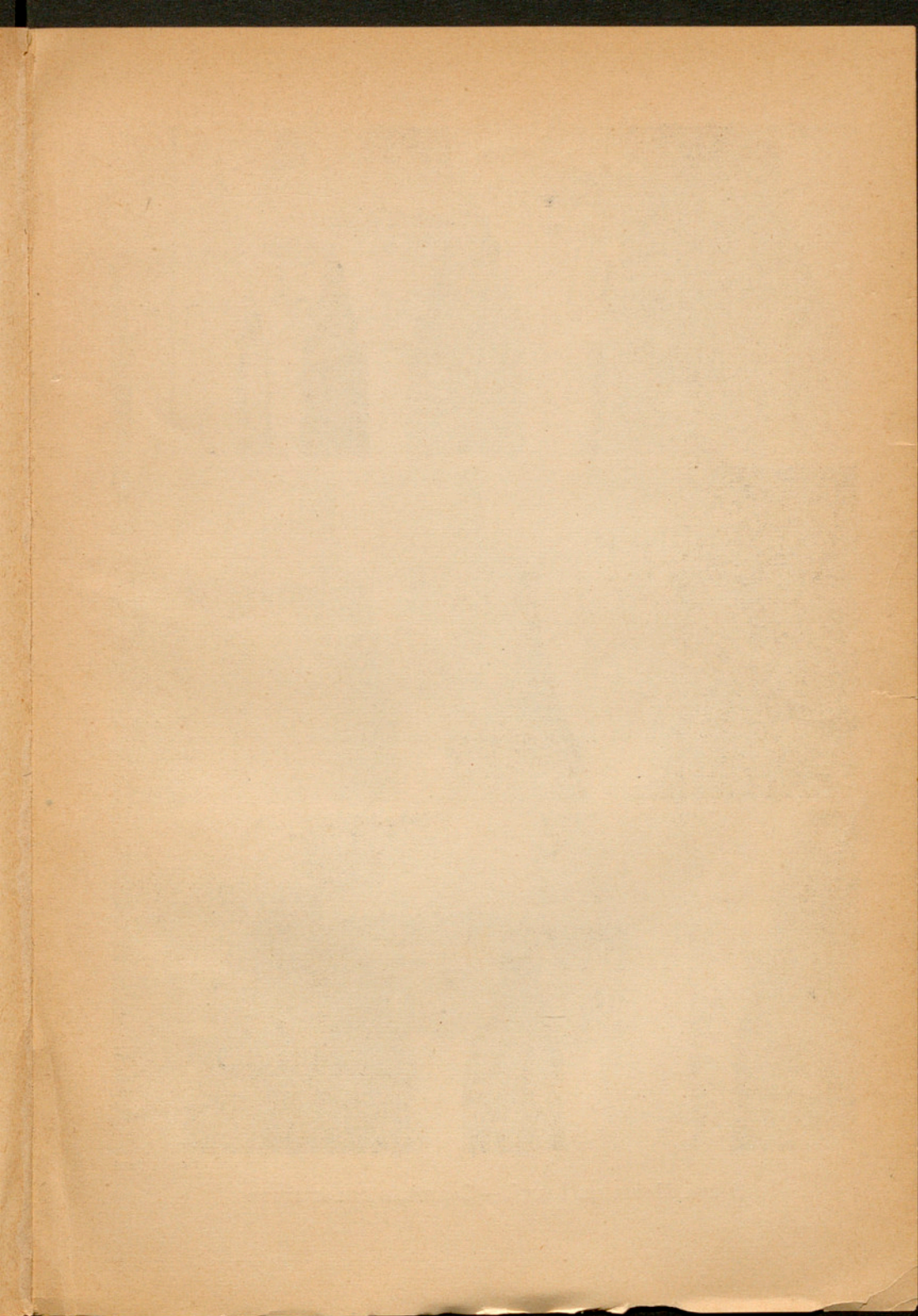
En la del sisè capitell s'hi nota una cinta entreteixida formant com la trama d'un teixit, y en lo capitell uns delicats fullatges l'adornen per complert. En la basa hi han unes besties ajegudes.

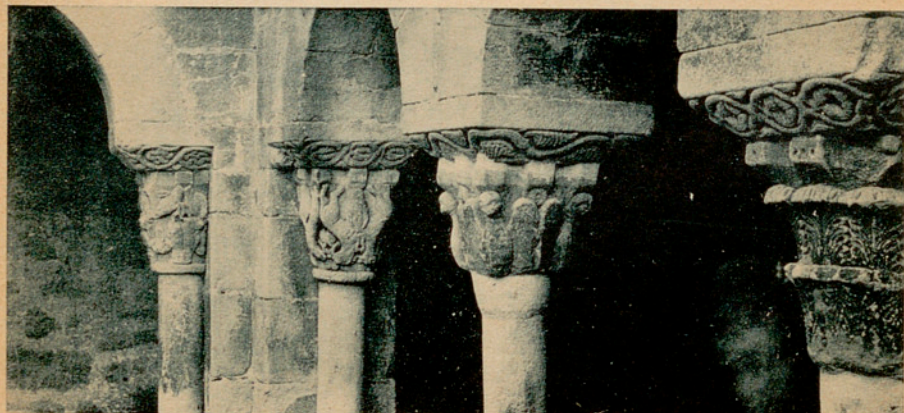
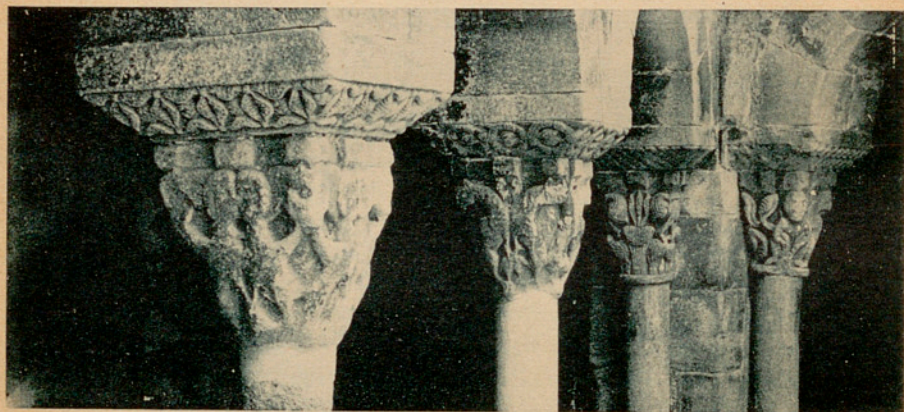
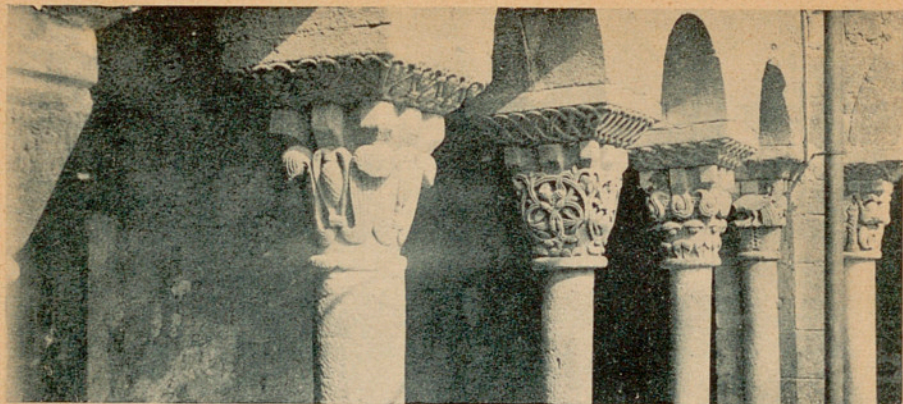
En la galeria de mig-jorn no decau l'interès y motius d'estudi en los variats capitells de les columnes que'l formen. Comença'l primer capitell per presentarse capritxós, venint coronat per la rica imposta de dobles cintes plegades de dret y revés, una damunt de l'altra, en zig-zag; y en lo capitell unes dònes assegudes en los ànguls sostenen unes grosses fulles, quals tronchs passen davant de les cames, terminant la part superior de dites fulles arran de l'impоста.

En l'impоста del segon capitell s'hi entortolliguen les cordes, formant cercols, ab unes palmetes en ells inscrites, venint adornades les quatre cares del capitell per una triple fulla, tancada dintre un cercol en forma de cor, format aquet per una corda que figura lligada en lo capitell o ampla cinta adornada d'unes a modo de perles.

Lo terç capitell és llis y sa corresponent imposta és enriquida per un bonich fullatge. Tal vegada a dretes se deixà solament esbastat aqueix capitell per fer notar la complicada composició del que'l segueix. Un delicadíssim ornament figurant un plomatge a modo de les portes gregues envolta l'impоста, y en lo capitell hi han esculpides dugues besties a cada cara, o grifos ab caps d'àliga, cos y potes de lleó, en actitud rampant, tocantse'ls bechs y les potes del davant, unintse llurs exteses ales en un fullatge que adorna les arestes superiors del capitell. Les cues dels dits animals s'entortolliguen agafant un tronch florejat que'ls hi passa entre les potes traseres.

En lo capitell quint, qual imposta ve plena de tronchs y fulles ondulants, hi ha una grossa fulla que agafa cada cara del dau, tenint cada una d'elles, en son centre, una ben treballada pinya; en los quatre ànguls o arestes hi penjen altres tantes pinyes, completant l'adorno uns botons artísticament colocats. Aquet capitell sembla més anterior que'ls demés.





Fotogr. J. Vintó

SANTA MARIA DE LLUÇÀ. — CAPITELLS DEL CLAUSTRE

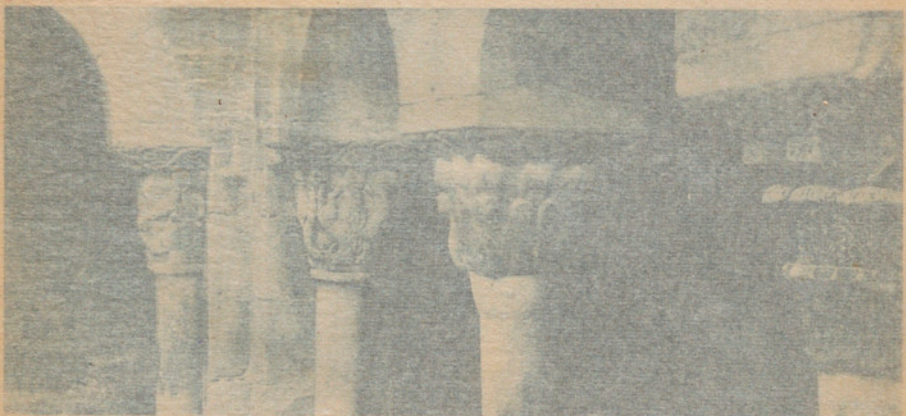
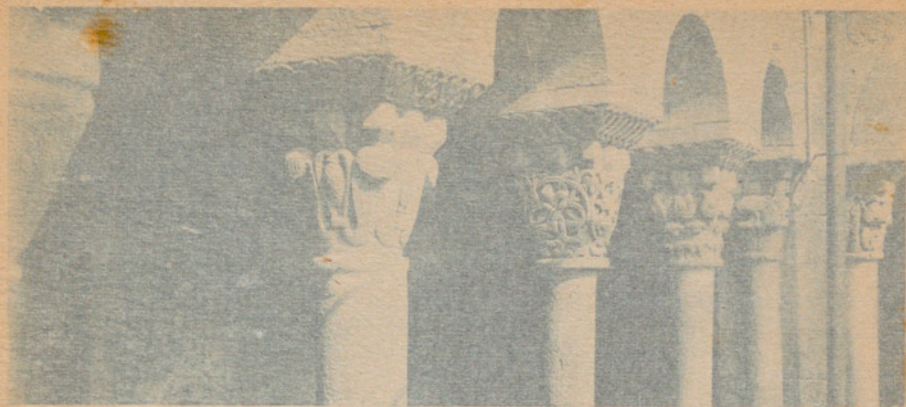
L'últim capitell de la galeria de mig-jorn presenta una línia inferior de fulles, y en la part superior quatre botons a modo de croses completen l'ornament, presentant l'imposta una curiosa combinació de flors y encordillat. Com els que s'acaba de descriure, apar de major antiguetat que'ls altres.

Finalment, interessants com los de les descrites galeries són los ornaments y motius que avaloren les impostes y capitells de l'ala de ponent. Si bé'ls de la primera columna son nusos de tot treball, en cambi en la segona esplayà sa imaginació l'ignorat artista que adornà'l petit claustre de la colegiata: una nova combinació, dintre'l repetit element de floratges y cordes, adorna l'imposta, notantse en lo capitell l'influencia clàssica, qual tradició artística tant costà de desarrelarse del pensament dels artistes dels primers sigles mitjos. Quatre fulles, indici de les d'acant, abriguen lo capitell, doblegantse graciosament en los ànguls; en les cares unes ben treballades pinyes completen l'ornament.

L'imposta del terç capitell és notable per la delicadesa del treball, format per un entrenat flux combinat ab entrellacos, y en lo capitell una admirable combinació de fullatges y tronchs dotara al menys amant de les produccions artístiques excitant l'admiració. Sembla que l'artista volgué donar una mostra de sa imaginació verdaderament oriental; y si bé l'humilitat del llech no rebutja aquella mostra de riquesa, les superbes obres de Ripoll y del Estany lo criden com a propi. Lo plinte de les bases se presenta sisavat.

L'imposta del quart capitell és formada per tronchs y fulles en cercol, y en lo capitell una doble línia de fulles, ab los extrems penjants, figuren sortir d'una cistella les del rengle superior y tapantla graciosament les del inferior.

Continuen los meteixos elements d'ornament en l'imposta y capitell següents, si bé en aquella ja són les típiques palmetes romàniques lo que l'adornen, y en aquet lo fullatge d'acant se combina ab los aucells, com volent fugir l'artista de la rigidesa clàssica.



SANTA MARIA DE LLUÇÀ.—CAPITELLS DEL CLAUSTRÉ

L'últim capitell de la galeria de mig-jorn presenta una línia inferior de fulles, y en la part superior quatre botons a modo de crosses completen l'ornament, presentant l'imposta una curiosa combinació de flors y encordillat. Com els que s'acaba de descriure, apar de major antiguetat que'ls altres.

Finalment, interessants com los de les descrites galeries són los ornaments y motius que avaloren les impostes y capitells de l'ala de ponent. Si bé'ls de la primera columna son nusos de tot treball, en cambi en la segona esplayà sa imaginació l'ignorat artista que adornà'l petit claustre de la colegiata: una nova combinació, dintre'l repetit element de floratges y cordes, adorna l'imposta, notantse en lo capitell l'influencia clàssica, qual tradició artística tant costà de desarrelarse del pensament dels artistes dels primers sigles mitjos. Quatre fulles, indici de les d'acant, abriguen lo capitell, doblegantse graciosament en los ànguls; en les cares unes ben treballades pinyes completen l'ornament.

L'imposta del terç capitell és notable per la delicadesa del treball, format per un entrenat fluix combinat ab entrelaços, y en lo capitell una admirable combinació de fullatges y tronchs detura al menys amant de les produccions artístiques excitant l'admiració. Sembla que l'artista volgué donar una mostra de sa imaginació verdaderament oriental; y si bé l'humilitat del lloch no rebutja aquella mostra de riquesa, les superbes obres de Ripoll y del Estany lo criden com a propi. Lo plinte de les bases se presenta sisavat.

L'imposta del quart capitell és formada per tronchs y fulles en cèrcol, y en lo capitell una doble línia de fulles, ab los extrems penjants, figuren sortir d'una cistella les del rengle superior y tapantla graciosament les del inferior.

Continuen los meteixos elements d'ornament en l'imposta y capitell següents, si bé en aquella ja són les típiques palmetes romàniques lo que l'adornen, y en aquet lo fullatge d'acant se combina ab los aucells, com volent fugir l'artista de la rigidesa clàssica.

Los capitells de les columnes en que s'apoyen los archs d'estribació de les quatre galeries del claustre presenten una major senzillesa que'ls de les columnes d'aquelles, notantshi en tots ells una marcada tendència a l'imitació de lo clàssich, çò és, lo característich doble rengle de fulles y fins les típiques volutes en los ànguls, presentant també en l'imposta uns entreteixits requadrets.

Per la freda descripció que s'acaba de fer del claustre de Lluçà intentem donar una idea d'una de tantes pedres precioses que enriqueixen encara la corona artística de la nostra patria. Lo solitari y apartat lloch en que's guarda seràn més que tot una garantia de sa conservació, y l'humilitat y pobresa que volta aquella obra d'art no cridarà sobre d'ella la vil cobdícia que tantes y tantes runes ha apilotat en lo present sigle.

¡Que dolça és la pau que's respira en aqueixos oblidats recesos, en que la virtut y lo saber hi feren per tantes centurries segura estado!

D'aqueixes construccions monàstiques dels primers temps de la Reconquista, que són «pobres y senzilles com lo poble que les ha erigit, estretes y reduïdes com los límits de sa patria, robustes com sa fe, tosques y barroeres com ses costums, graves y severes com son caràcter, sembla que tanquen encara en sos murs silenciosos lo geni melancòlich de l'Edat Mitjana. Fins l'agreste situació que reberen del institut religiós, per fer més solemnes les inspiracions de la pietat, aumenta son prestigi y la veneració y respecte que inspiren, malgrat sa pobresa» (1).

Sota l'ombra dels místichs claustres de Lluçà hi reposen les centenaries cendres dels senyors de Lluçà y del canonge Casover, custodiades en dugues arquetes u ossaris de pedra rústicament labrats (colocades en lo mur de la part del N.). El de la dreta, apoyat damunt dugues mèn-sules, és cobert per una tapa a doble vessant. En la part superior de la cara hi corra, partida en dugues ratlles, una inscripció que comprèn una llargada de 0'80 metres, sent

(1) Caveda: *Ensayo histórico sobre la arquitectura española.*

les lletres, de marcat estil mig-èval, de 0'08 metres y diu:

+ HOC EST : SEPULCRUM : B : DOMINI LINARI :
D : PANE : LUSANO :

Sota d'aqueixa inscripció hi han esculpits tres cèrcols lobulats, contenint el de la dreta l'anagrama del *Christus* en grossos caràcters grechs, y en lletres llatines en lo de l'esquerra; en lo del centre hi campeja un escut dividit diagonalment per una faixa ab uns petits rombos o losanges, qual escut ve repetit en la tapa, cares laterals y en les mènsules que sostenen lo sepulcre.

L'ossari de son costat, que conté a poca diferencia idèntiques proporcions y forma, porta l'inscripció, en lletra gòtica molt petita, que diu *Hic jacet B. Casoverii canonicus et capellanus. M III*, venint adornada la cara anterior per tres lobulats, contenint lo central una creu de braços iguals, que terminen ab unes com flors de lis, y en los abdos costats uns castells que terminen ab tres alts marlets, tenint una finestra agimeçada y un portal rodó, figurant lo parament format de grans còdols.

Altra làpida sepulcral se troba adossada en la paret del cementiri, que conté la senzilla inscripció: *Pere de Grado* (1) y com a únich ornament un cèrcol que porta inscrita una estrella.

Greu nos sabia d'havernos d'apartar del venerable monument que s'ha intentat descriure. L'atractiva senzillesa nos retenia dolçament, més era ja hora de continuar l'empresa tasca. Nos despedirem del reverent vicari, mossèn Lluís Casellas, que no sols atengué ab la major amabilitat als excursionistes, sí que també facilità un dependent de la parroquia per guiarlos fins La Portella, de tot lo qual se li donen desde aquet lloch les més grans mercès.

Pochs datos havem pogut proporcionarnos de l'iglesia de Santa Maria de Lluçà. Ni Marca, ni Florez, ni Villa-

(1) Prop de Prats, y dintre'l terme de Lluçà, existeix l'antiga casa Grau, a la que pertanyeria tal vegada la sepultura aludida.

nueva, ni Camós, ni'l P. Jordán y altres autors que s'han ocupat de la fundació de les iglesies, monastirs y convents de Catalunya, o no parlen gens o molt poch, y per pura incidència, de l'iglesia que'ns ocupa; y no és que faltin documents en l'arxiu de la meteixa, puix aquestos abunden, y ben segur no exemps d'importancia pel monument.

Al erudit antiquari reverent mossèn Francisco Mirambell y Giol, Pvre., rector que fou a principis de sigle de l'iglesia de Sant Vicens de Prats de Lluçanès, membre de la Real Academia de Bones Lletres d'aquesta ciutat y col·laborador en varies obres històriques y arqueològiques del savi canonge vigatà Dr. Jaume Ripoll y del discretíssim premonstratense Caresmar, Masdeu y Villanueva, se deuen los únichs datos que, referents a la comarca que fem objecte del present treball, consignarem (1).

L'iglesia de Santa Maria de Lluçà fou consagrada en 905 per Idalcari, bisbe de Vich, a qual prelat són degudes les dedicacions de quasi totes les iglesies del Lluçanès al ser reconquistada la comarca per Wifred. Sembla que desde son origen fou concedida la restaurada iglesia a la Canònica Agustiniàna del Estany, de qual colegiata fou la de Lluçà un priorat o *cella*, apoyantnos per consignar aquet fet la circumstancia de que, quan lo bisbe de Vich, Pons de Vilaró, en 1305, se trobà en la precisió de castigar ab severitat los desordres introduits en lo citat monastir del Estany, desterrà a molts dels canonges d'aquesta cèlebre canònica a altres monastirs de la provincia, y entre ells se cita el de Lluçà (2).

Gran importancia anà adquirint la canònica luçanesa durant los sigles mitjos, conforme del *Llibre de Cabreva-*

(1) Segons les *Memorias* del Dr. Torres Amat, pàgs. 161, 390 y 420, són degudes al reverent Mirambell unes *Memorias y notas históricas de Santa Maria de Llusa*, un *Catálogo de los Señores de Llusa* y unas *Memorias y notas históricas de la villa de Prats de Llusanés*, MS., que obraren en poder del canonge Dr. Ripoll, les que formaren part del Arxiu Capítular de la Catedral de Vich.

(2) Villanueva: *Viaje lit.*, vol. VII, pàg. 50.

cions (1) se desprèn, ja que reconeixien com a iglesia matriu a la de dita canònica les sufragànies de Santa Eulària de Puig-oriol, Sant Climent Sarriba, Sant Vicens de Prats, Sant Cristòfol de Borrasés, Sant Pere de Torroella, Santa Maria dels Pens o Alpens, Sant Martí del Bas, Santa Maria d'Olost, Sant Pere de Perafità, Sant Feliu Sasserra, Sant Andreu d'Oristà, Santa Eulària de Pardines, Sant Andreu de Llenàs, Santa Maria de Marlés, Sant Martí de Marlés, Sant Esteve de Vilarramó, Santa Maria del Corcó, Sant Martí de Sobremunt, Sant Pere y Sant Vicens de Torelló (2).

En l'any 1593 se secularisà per Climent VIII lo monestir agustinia, sofrint igual sort que'ls demés de Catalunya, aplicantse les seves rendes al Capítol de Barcelona.

Dalt d'un cònich turó esglahonat pels rocosos graus calcaris, les feixes de conreu, y guarnit de pins y roures que embullen son baix brancatge ab l'herbey bosquetà, s'alça, en altre temps, lo baronial castell del senyor de l'encontrada. Avuy tant sols migrades runes, apenes ixents a flor de terra, és lo que resta de la mansió del poder y la força, abrigallant los escampats còdols y bambolejant paret (únich que's manté encara ab senyal d'altivesa) los flairosos arbosos, les argelagues, l'espígol y l'escabellada brolla, mantell senzillíssim ab que la piadosa naturalesa cobreix la pobresa y destrucció del gegant caigut.

Lo temps mira esglayat la pressa que ha portat l'home en arrunar y desfer pedra per pedra aqueixes soperbes construccions que ell ab sa dalla no hauria pogut, sinó ab molts sigles, destruir. Tal pot dirse davant de les migrades despulles del castell de Lluçà; elles indiquen que foren part important d'una maisó de poder y de noblesa: avuy ab prou feynes aprofiten les esquerdes del rònech paredó,

(1) Arxiu de Lluçà.

(2) Aquestes dugues últimes iglesies disten de la de Lluçà vuyt y set hores respectivament, y les demés varien entre quatre y una hores; de manera que resulta certa la tradició de que la jurisdicció de Lluçà s'extenia a unes deu hores de rodalia.

que ostenta encara un finestral bilobulat, los poruchs reptils. Altra paret, mig colgada, y un aposento soterrat ab indicati de volta, als que la vegetació selvàtica hi neix y furga traidorament sota'ls consumits carreus, vet-aquí tot lo que resta del edifici de l'època feudal.

¡A quantes reflexions porta la contemplació de tanta feblesa en les coses humanes davant l'immensitat que volta per tot arreu aquell solitari lloch de runes! Les ardi-des silüetes del Pireneu; los retallats pichs de la sagrada montanya catalana; lo vell Montseny, guayta vigilant de la patria, destacant sa arrogantíssima mole; lo geomètrich Sant Llorens del Munt; los estimbats penyals de Bellmunt, Ayats y Cabrera; les suavíssimes ondulacions dels serrats lluçanesos ab ses poètiques valls, tot se desplega bellament davant les pobres ruïnes del poder humà, parlant de que sols l'obra de Déu és perdurable (1).

En lo petit pla que's forma en lo cim del turó del castell se conserva encara, ab tota sa integritat, una humil·díssima capella, típica *rotonda* bisantina, ab absis semicircular, orientat a llevant. Admira com tant vella y rústega construcció ha pogut sobreviure a la destrucció que per tot arreu la cerca. Ses parets, d'uns sis pams de gruix, són formades per pedruscalla unida ab un ciment a modo d'argila, tenint en ella practicada la porta d'ingrés a la part de ponent, rebent llum l'interior per dugues finestretes aspitllerades, una en l'absis y altra en lo mur. La coberta és semi-esfèrica, formada de palets de riera bastant petits y units ab argamassa. Un arch o platabanda seguida separa'l cos de la rotonda del absis, qual sol puja cosa d'uns 20 centímetres del restant de la capella. Mideix de llargada uns 8'51 metres per 5'52 d'ample, y una alçada d'uns 5 metres, tot molt aproximadament.

En los *Indices de les Enagenacions del Real Patrimoni*

(1) Per falta absoluta de temps no fou possible pujar al castell en la fetxa de l'excursió oficial, però l'autor de la present Memoria hi féu posteriorment una excursió particular. Vegis *L'Excursionista*, núm. 72, pàg. 349.

de Catalunya, existents en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ab lo nom de *Castro et Baronia de Luçano*, del fol. 768 al 773 del llibre III, se consignen molts documents referents al dit castell y baronia, y se diu que'n lo testament de Bernat, comte de Besalú, entre altres dominis, deixa a son fill Guillem, son hereu, lo castell que'ns ocupa (llibre II *Dels feus*, fol. 3; llibre IV, *Vicariarum*, fol. 67). En lo meteix llibre *Dels feus*, fol. 246, hi ha la carta o escriptura de dació en penyora del dit castell, de Marlés y altres, feta per la comtesa Ermesindis a Berenguer, comte de Barcelona, son fill, qual document porta la data del 5 dels Idus d'Octubre, regnant lo rey Robert. Segueix l'instrument que conté la promesa de fidelitat que a la dita comtesa presta Guifred, seguint després la carta per la que Guisand, fill de dita Ermesindis, jura fidelitat al comte Ramon. De l'època d'Alfons I se troba una sentència dels 8 de les Kalendes de Novembre del 1180 resolvent una qüestió sostinguda entre'l dit monarca y Pere de Lluçà sobre reconeixement de feu y fidelitat.

En l'Armari de Manresa, en lo plech lletra O, hi han moltes cartes en les que's consigna que'ls castells de Lluçà y altres del territori lluçanès eren tinguts en feu real per Ramon de Lluçà y Pere de la Portella (anys 1227, 1252 y 1286). Se cita també'l meteix castell, en lo llibre II *Dels feus*, al fol. 149, ab motiu del jurament de fidelitat y reconeixement de feu que's prestà al rey D. Jaume II (data de les Kalendes d'Agost de 1292).

Als indicats instruments deu afegirse una escriptura dels 13 de les Kalendes de Juliol del 1256, per la que Bernat de la Portella y Elisenda, filla del dit Ramon de Lluçà, celebren un contracte sobre'l domini y potestat del propi castell de Lluçà, resultant d'ell que'ls senyors de la Portella ho foren en lo successiu del citat castell, de manera que, a partir d'aquella fetxa, trobem lo reconeixement del feu fet a Pere d'Aragó per Bernat de la Portella ab consentiment de sa muller la dita Elisenda de Lluçà (8 de les Kalendes d'Abril de 1279), lo qual indica que'ls dominis de la baronia de Lluçà serien aportats en dot per

la dita filla de Ramon de Lluçà. Altra filla d'aquet, dita Timbors, acut al amparo real de Pere II, per rahó dels drets que sobre'l dit castell y baronia li pertocaven, contra son cunyat, lo dit senyor de la Portella, de qual reclamació deuria seguirse plet, per quant als 8 de les Kalendes de Maig de 1286 trobem una restitució feta pel rey Alfons a favor de Bernat Guillem de la Portella, al qui havem de suposar fill dels expressats Bernat y Elisenda, ja difunts, ab l'obligació de prestar lo nou senyor lo jurament de fidelitat al rey per rahó del feu; qual homenatge no hauria portat gran pressa en prestarlo, per quant als 7 dels Idus d'Octubre de 1294 hi ha la carta de requeriment del veguer real de Vich, G. de Brolio, per la prestació del dit homenatge, el que per fi deuria prestar degudament, adquirint als 12 de les Kalendes de Maig de 1309 la plena jurisdicció, ab tots los drets civils y criminals, poguent conèixer dels delictes de furs, homicidis, etc., y imposar la pena corporal d'açots (*fustigationis*). No usaria molt benignament de la jurisdicció concedida'l noble senyor de Lluçà, per quant sos vassalls degueren acudir al rey en Jaume en memorial d'agris pels abusos comesos per son senyor feudal.

Entrant en lo sigle XIV trobem que la baronia, ab sos dominis de Lluçà, de la Portella y demás de la marca lluçanesa, passaren a la noble casa de Fenollet, del vescomtat d'Illa; y aixís és que trobem la carta d'homenatge feta pel procurador de Pere de Fenollet al rey Pere pels feus dels castells de la Portella, Lluçà, La Quart y Marlés, de fetxa 6 de les Kalendes de Febrer de 1336; y, prestat l'homenatge degut, lo rey en 1349 concedeix al dit senyor, per regi beneplàcit, lo mer y mig imperi ab tota l'alta y baixa jurisdicció sobre'ls dominis dels esmentats castells, qual concessió s'entengué sols durant la vida del esmentat vescomte Pere de Fenollet. A n'aquet succeheix Bernat Guillem de Fenollet, en pupilar edat, y en representació del meteix acut son tutor, Andreu de Fenollet, vescomte de Canet, al senyor rey Pere III per rahó de certes usurpacions de jurisdicció, la que tenia com a hereu y successor

de son pare en los llochs de Salselles, Sant Feliu Sasserra, Olost y demás dominis corresponents a la baronia de Lluçà, a qual reclamació provehí l'expressat rey als 27 de Maig de 1354 declarant que la jurisdicció corresponia al menor Bernat Guillem, com successor de son pare, a qui y a sos antecessors pertocava dita jurisdicció per regia concessió; a conseqüència de lo qual degué pagar lo noble Fenollet, per medi de son procurador Bernat de Xasa, al batlle general, lo preu de 70,000 sous barcelonesos per la laudació, aprovació y confirmació dels honors y jurisdicció dels dits castells, ab fetxa de 22 Març del 1357.

Los dominis y drets de la baronia de Lluçà passaren, a últims del sigle XIV, a la noble casa de Peguera, per venda que a 1.^{er} d'Abril de 1376 feren Pere Galceràn de Pinós y sa muller Guilleuma, a la que considerem filla o successora del dit Bernat Guillem de Fenollet, a favor de Ramon de Peguera, qual enagenació aprovà l'infant Joan ab decret de 20 de Juny del propi any, y prestà'l nou senyor l'homenatge degut per rahó del feu sobre dita baronia y sos castells. A conseqüència de tal venda logrà'l nou senyor de Lluçà l'Ampara Real directa pels drets de la *dècima*, o siga de sa percepció, dels llochs de Perafita, Sant Martí, Puig-oriol, Sant Boy, Santa Creu y masos del monestir de Lluçà y d'Olzinelles, lo dret de moldre en lo mas de Vilartimó de la Franquesa, Tiratemples, y altres drets de pasturatges en les parroquies de Sant Cristòfol y Santa Eulària de Puig-oriol y Mas de la Tor, la que és de fetxa 15 Maig de 1377 (1).

En temps de D.^a Maria, lloch-tinent del rey D. Martí (1396), fou feta la luició o reincorporació a la regia corona de la jurisdicció senyorial sobre'ls llochs que componien la baronia de Lluçà, a petició de les universitats o comuns dels pobles lluçanesos, que tenia lo dit Ramon de Peguera, concedint als vassalls de dita baronia pera que puguén

(1) Los masos o cases que se citen en lo document esmentat existeixen encara, haventlos vist l'autor de la present Memoria, y en lo dit de Vilartimó fou visitat per l'Associació. Vegis *L'Excursionista*.

congregarse lliurement a fi de reunir lo preu de la luició, que fou el de 3,000 florins.

Per últim, en temps d'Alfons IV, o sia en 1455, trobem que continua vinculada a la casa de Peguera, sent aleshores son possessor Lluís de Peguera, la baronia y dominis de Lluçà.

En les notes que'l discret Dr. Mirambell recullí de son examen dels arxius de Vich, de Prats y de Berga, se citen, de fetxa molt anterior a les que havem consignat, alguns senyors del Lluçanès (1), com són Longovard, qual testament és del 969, y Seniofre en 988, vesavi que fou de Berenguer, bisbe de Vich, metropolità de les diòcesis restaurades de la Marca, en quals testaments se deixen varis alous a les parroquies, allavors naixents, del Lluçanès.

Dit Seniofre tingué una filla anomenada Guisla o Wisla, que casà ab Bernat, ves-compte de Conflent, de qual matrimoni nasqué Sant Armengol, bisbe d'Urgell (1010 a 1035) (2).

Entre'ls nobles que figuren en la cèlebre batalla de Muret just és recordar a Miquel de Lluçà.

Feta aquesta digressió històrica sobre'l castell de Lluçà y sos nobles possessors, prosseguim l'excursió envers los solitaris llochs de la Quart y de la Portella.

Era mig-dia quan empeniem la caminada, que havia d'esser llarga y penosa (3).

Com a insignificant podem qualificar la que portavem feta durant lo dematí desde Olost a Lluçà, si considerem l'esquerp territori que'ns restava recorrer la tarde d'aquest dia pera donar per complerta la tasca. Si fins aleshores havíem salvat los esgrahonats plans que com amplex feixars

(1) Gracies a l'amabilitat de nostre consoci delegat a Prats de Lluçanès, D. Manel Piniella, havem pogut consultar un curiós manuscrit de son senyor pare, amich íntim del Dr. Mirambell, en que s'extracten algunes de les notes que referents a Prats recullí aquell savi y modest sacerdot.

(2) Villanueva: *Viaje literario*, vol. X, pàg. 129.

(3) Fou d'agrarir lo guia y la cavalleria que'ns facilitaren en la Rectoria de Lluçà.

creuen paralelament la vall lluçanesa, desde aquest moment precisava atacar a través, d'E. a O., les tres branques de serrats que, despres del Cadí, gegant tronch de les montanyes de la nostra regió, formen l'ondulat esquenall del Lluçanès y la divisoria entre'l Ter y lo Llobregat, ab la vall de Marlés y les clotades de la Quart y la Portella. Tals són l'extesa serra de Pinós ab sos estrebs formats per les montanyes de Lluçà, Puig-Pardines, Coma del Forn, Sant Feliu Saserra, Santa Eugènia de Relats y Avinyó, que divideixen les aigües del Lluçanès ab les de la riera de Marlés y barrànchs de la Torra d'Oristà; los serrats de la Guardia y del Raurell, ab les collades de Salgàs y Picamill, que divideixen lo Merdansol de la riera de la Portella, ab los penyals de la Quart; y, per fi, la montanya de Mascaró, que separa l'última comarca ab la bergadana.

Per damunt d'aqueix triple murallam de roques s'oviren, limitant tota la regió ponentina, arredressarse, com arrestellades ones inflades per la tormenta, o com un alçament de l'època azoica, un formidable arreplech de montanyams de fosca entonació y de les més estranyes siluetes, puix que desde les arrodonides formacions hipogèniques, fins les espedades y angulosos de l'època secundaria, se presenten barrejades y confoses ab un desordre veritablement superb.

Partirem, donchs, envers mig-dia, de Lluçà, y planejant lo soley y lo comallar del pagesívol llogaret, se donà la volta per sota'l turó del castell, dirigintnos cap al NO., deixant bentost lo quintar pera entrar en lo bosch, entre quals pinatells y rourès, oloroses mates d'espígol, punxoses argelagues, embaumades farigoles y bellíssima munió d'arbossos florits, s'extén lo viarany. Durant llarga estona se seguí prop la carena de la serra dita Puigmurturell, sota de la que s'estimba l'ombrívola fondalada de Santa Eularia de Puig-oriol, poble que s'ovira a la dreta com una blanca cinta que's destaca bellament en lo to nègrech dels serrats que, d'Alpens a Borredà, per aquella part tanquen la comarca. Les superbes siluetes dels Pireneus y del Cadí, sobresortint per damunt les ondulacions esgrahonades de

les montanyes que davant d'aquells gegants de la creació humilien llur propria altivesa, foren bona estona l'encís dels excursionistes y l'atracció de l'extens y magnífich panorama. Segueix lo camí a bastanta alçada, fins a trobar la rústega masia de la Roca d'en Bosch, y passada aquesta se decanta'l viarany al P., baixant pera trobar les fondalades més ubagues y imponents que imaginar-se puguén. A mesura que'l camí s'endinza en los bachs ombrívols, se veuen alçar suaument les magestuoses moles de la Clusa, del Pedra-forca, de Peguera y de Queralt, que s'enfilen per damunt los penyals que dominen Frontanyà, Borredà, los espedats de la Quart y la fonda clotada de la Portella. La grandiositat del quadro, la soletat y lo silenci més absoluts que regnen en aquelles poch conegudes encontrades, encongeixen certament l'esperit. Sembla que cap ànima vivent hagi may vist aquells llochs, de modo que fins causa sorpresa trobar entre tanta soletat l'habitació humana. Mig confós ab l'espessa vegetació s'ovira'l casal de Picamill, que té proper la fosta clotada de Sant Climent Sasorba; trobantse bentost lo lloch selvatge conegut per *Cabres mortes*, rublert de boscuries espesses y de vegetació desordenada, veritable torb feréstech, deturat en mig del desordre més gran per una mà invisible.

Tal semblen aquells pinetars centenaris qual aixamplat brancam naix lliurement arran de terra, embullantse ab la brolla y boscatge espessíssim que's lliga ab les corpulentes rouredes d'ample capsada, barrejantse ab confusió selvatge soques, branques, herbes y rocams.

Com perduts en un lloch de malefici, entràrem en lo més espès d'aquella avernosa boscuria, qual arbreda sembla tinga soterrada la negrosa soca, y en que la fosquetat del capvespre hi regna a tothora; y qual si una màgica atracció, famolenca, nos xuclés sota terra, baixàrem, ab lo cor encongít, la sopta devallada del magnífich fondal dit lo *Salt del Diable*. En ell los anyívols roures, de bruna escorsa, s'abracen ab los revinguts pins de piramidal branca, com gegants que's baten y forcejen bracejant, veyent-sen arreu alguns de mig caiguts y capbussats; altres, com

repartintse germanívols lo pes de llurs centúries, s'acoblen, formant enormes feixos de rústegues columnes, com les de gòtiques catedrals, qual fullosa y espessa volta apenes traspuar deixa la claror del cel.

Deixàrem, per fi, aquella soletat enguniosa, y entrant bentost en un verdejant quintar emmurallat de bosch, nos sorprengué l'antich casal de Vilartimó, al que fa companyia una petita capella. (Dues hores desde Lluçà.)

Reposàrem una curta estona en la casa, refrescant nostres assedegades boques ab repetits tragos de marsinada, a raigs de barral. Un venerable jayo, digne de figurar en un quadro de gènere per son tipò y per son trajo, atengué amablement als excursionistes una vegada passats los primers moments de soptada sorpresa que nostra visita li causà.

Tot era pintoresch en aquella antiga masia: l'espayosa entrada, empedrada de grans lloses, la rústega escala de fusta que conduceix a una ampla y desembracada cambra de negre enteixinat, fumades parets y trespol de cruixidores posts, en la que una llarguíssima taula y uns banchs son lo únich ab que s'amobla aquella dependència del casal.

Si'l bon jayo nos mirava tot badoquejant, no menys embadalits estavem nosaltres davant d'aquell conjunt tant patriarcal y tant primitiu. Talment sembla que'l temps, ab lo feixuch pes de les centúries, al rodolar damunt d'aquella venerable casa, sols la pintà ab ses besades, conservantla piadós, confiada al secret dels boscos y les montanyes que l'emmurallen.

Nos despedírem d'aquell bon vell, y a poch tret de la casa trobàrem la riera d'Est o de Marlés, quals aigües, tot saltironant en petites cascades y reposant adormides en los gorchs, s'escolen entre les pelades rocasses de son jaç, ombrejat per delitoses pollancredes. Se passa la riera per un rústech pontarró de fusta, quedant encantats davant del quadro que allí oferia la naturalesa, may somniat ni pel més expert paisatgista. L'aigua, la vegetació, los rocams, les altes montanyes entapiçades de verdor y los claps de cel puríssims que entre l'arbreda se descobrien; l'antiquíssim molí de Vilardell, en el que aixorda un saltant que furient

s'estimba en lo pedruscall de la riera, fan d'aquell lloch un punt deliciós y en alt grau pintoresch. Més, al sortir del fondal de la riera pera rependre la pujada, tot anà canviant d'aspecte, presentant un d'aquells contrastes de que tant rica's mostra la naturalesa. Pel costat de l'Hostal de la Molina s'enfila'l viarany, entrant bentost en un lloch de rústega bellesa. Lo caminet s'enfila per l'esquenall d'un comallar quals vessants s'estimben a dreta y a esquerra, sota'l que s'escolen fondes torrenteres, amagades per l'espessa verdissa, venint tancat l'espai en totes direccions per les atapahides boscuries que endomacen les vessants que té properes. Altre remor que'l dringar de les esquelles dels remats no s'ou en aquelles soletats. L'estreta vall que segueix lo viarany se troba comprimida y vigilada per un veritable remolí de serres y turons, estrebs de la llarga serralada de Pinós, constituïts pels penyals de Sant Maurici, de la Quart, Sant Isidro, collada de Salgàs y les altes montanyes de Piconcell, que formen la divisoria de la riera de Marlés ab les de la Portella y la d'Olvan y los torrents de Bonaigua y de Juncà, afluents del Llobregat.

A mida que'ns endinsem en lo més esquerp del camí, acostantnos a la Quart, lo paisatge's mostra ferreny: lo montanyam, format d'enormes rocasses de conglomerat, se despulla dels tapiços de verdor, pintantse de roigs colors, y en les ventrudes *pudingues* y tallades singleres numulítiues sols s'hi arrapa l'eura, que comparteix ab los matolls la vegetació d'aquell lloch selvatge. De les esgarrifoses timbes s'aboquen al fondal espessos cortinatges de verdisses, ajocantse'l ròcam com pera abeurarse en les aigües de la torrentera que tot melangiosament mormola en son estret y amagat jaç. Immensos graus, arrestellats per mans de gegants y llençats arreu, com clapisses pirenenques, formen una feréstega recolzada, en que s'hi amaga un molí de pobríssim aspecte, voltat per arrengrerada pollancreda. Es un lloch d'aspecte completament montserrati, recordant a cada pas les pintoresques dreceres de nostra montanya sagrada. Lo geòlech se troba en un terror interessant pera estudiarhi una característica formació de l'època paleozoi-

ca, y a l'artista se li desplega un soperb quadro rich d'entonacions y de capritxosíssimes siluetes.

A poca estona d'haver deixat lo molí de que s'ha fet esment, se troben alguns quintars de conreu, que en arrengherats feixars se esgrahonen prop lo negrós aplech de cases del lloch de la Quart. (Desde Lluçà, 3 hores.)

Lo lloch de la Quart (904 metres), ab les quadres de la Portella y de Sant Maurici, que juntes formen municipi, compta uns 400 habitants, repartits en lo petit aplech de cases que constitueixen aquell lloch, y algunes pagesies y masoveries escampades pels serrats y valls del terme. Correspon al partit judicial de Berga y diòcesis de Solsona, venint comprès entrè les comarques bergadana y lluçanesa, en la vall de *Fontiniana*, segons los antichs documents, qual nom sembla que li prové per estar plena de fonts d'hermoses aigües (1).

Sa situació és pintoresca, venint enclòs lo poble per feréstegues montanyes vestides de boscuria y vigilat per un enorme single cònich de més de 100 metres d'elevació, constituït per un rogench conglomerat numulítich, despullat de vegetació (2) y completament espedat en ses tres quartes parts.

Sembla l'informe despulla d'una fortaleza de gegants, o la torre de l'homenatge d'un castell fantàstich, presentant quelcom de diabòlich aquell feixuch y rogench centinella de les montanyes, ahon sembla hi han de fer estada les bruixes de l'encontrada.

En lo replà que en lo cim del colós se forma s'hi alça la antiquíssima iglesia, bastida a honor de Madona Santa Maria, tenint aprop d'ella lo cementiri, amantellat d'herbatge, y la reduhida rectoria.

Solament és practicable la pujada per un corriol que en zig-zag penosament s'enfila per la vessant N. del sin-

(1) Madoz: *Diccionario*.

(2) Gran part de l'encontrada de la Quart correspon al terrer paleozoich, ab rocams de sedimentació triàsica, constituïts per pudingues quarzoses y conglomerats.

gle, el que té una elevació de 1.011 metres sobre'l nivell del mar (1).

Antiquíssim és lo lloch de la Quart y son devot santuri y parroquia. En ell s'hi alçaren temples als ídols (2), y ab ses despulles tal vegada hi bastirien los primers cristians un oratori a la Mare de Déu. En l'any 819 (3), en que tingué lloch la dotació de la Seu Urgellesa pel bisbe Sisebut I y la confirmació de ses exteses possessions, se cita entre ses iglesies la de la Quart (*La Corre*) (4).

Destruïda, sens dupte, en una de tantes irrupcions dels alarbs, fou refeta pels vehins d'aquell lloch y consagrada pel bisbe d'Urgell *Nantegissus*, en l'any 900, dedicantse a Santa Maria, Sant Sadurní y Sant Hilari. L'escriptura que copia en son viatge a la Portella lo docte Pare Villanueva, senyala l'època en que dita dedicació tingué lloch, y comença aixís: *Anno ab Incarnationis Domini Nostri Jhesu Christi nongentessimo: Era nongentessima XXXVIII, indictione X, die chalendarum Decembrium, anno II Regnante Karolo Rege..... Feria V. cal Decembris* (5).

Lo mateix prelat urgellench y alguns dels vehins que li suplicaren la consagració del nou temple (6) feren quantioses donacions pera la dotació y sosteniment del culte

(1) La falta absoluta de temps privà als excursionistes de pujar a visitar lo Santuari. Posteriorment, y ab l'objecte de completar l'excursió, l'autor del present treball hi feu la que s'extracta en lo número 72 de *L'Excursionista*.

(2) V. acta de la dedicació de l'iglesia de La Quart del any 900 en l'apèndix XXI del vol. VIII de Villanueva, *Viaje literario*, pag. 254, *ad ecclesias idolorum consecrandas*, etc.

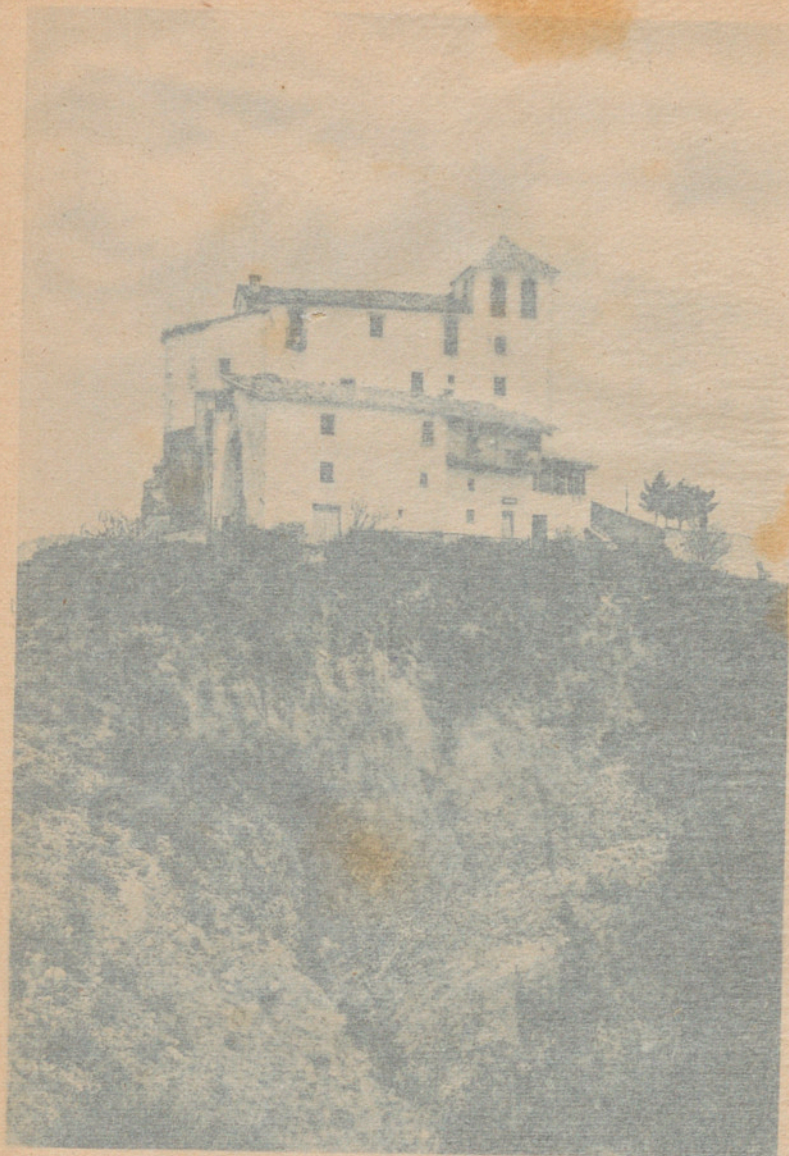
(3) Vegis més avall.

(4) Villanueva, vol. X, pàg. 51; Marca, apèndix I.

(5) Villanueva: obra citada, vol. VIII, pàgs. 108 y següents, y apèndix citat.

(6) Los noms de dits vehins són: Georgio vel a Frugane, Sidela, Leuricus, Guitta, Oliva, Ermemirus, Ygela, Sirandus, Billitus, Gratus, Gallovoncus, Donatus, Rudo, Petrascius, Estegissus, Manso, Angemirus, Guadamirus, Ascenarius, Fortus, Venredens, Sentullus, Tollalegus, Guifridus, Cursio, Moratellus, Bernardus, Vrsio, Stabillis, Gontarius, Bera et Petrus. (Lloch citat.)

CASADES. — Lo Lluçanès



Fotogr. J. Vinyo

SANTUARI DE LA QUART

gle, el que té una elevació de 1.011 metres sobre'l nivell del mar (1).

Antiquíssim és lo lloch de la Quart y son devot santuri y parroquia. En ell s'hi alçaren temples als ídols (2), y ab ses despulles tal vegada hi bastirien los primers cristians un oratori a la Mare de Déu. En l'any 819 (3), en que tingué lloch la dotació de la Seu Urgellesa pel bisbe Sisebut I y la confirmació de ses exteses possessions, se cita entre ses iglesies la de la Quart (*La Corre*) (4).

Destruïda, sens dupte, en una de tantes irrupcions dels alarbs, fou refeta pels vehins d'aquell lloch y consagrada pel bisbe d'Urgell *Nantegissus*, en l'any 900, dedicantse a Santa Maria, Sant Sadurní y Sant Hilari. L'escriptura que copia en son viatge a la Portella lo docte Pare Villanueva, senyala l'època en que dita dedicació tingué lloch, y comença aixís: *Anno ab Incarnationis Domini Nostri Jhesu Christi nongentesimo: Era nongentesima XXXVIII, indictione X, die chalendarum Decembrium, anno II Regnante Karolo Rege..... Feria V. cal Decembris* (5).

Lo mateix prelat urgellench y alguns dels vehins que li suplicaren la consagració del nou temple (6) feren quantioses donacions pera la dotació y sosteniment del culte

(1) La falta absoluta de temps privà als excursionistes de pujar a visitar lo Santuari. Posteriorment, y ab l'objecte de completar l'excursió, l'autor del present treball hi feu la que s'extracta en lo número 72 de *L'Excursionista*.

(2) V. acta de la dedicació de l'iglesia de La Quart del any 900 en l'apèndix XXI del vol. VIII de Villanueva, *Viaje literario*, pag. 254, *ad ecclesias idolorum consecrandas, etc.*

(3) Vegis més avall.

(4) Villanueva, vol. X, pàg. 51; Marca, apèndix I.

(5) Villanueva: obra citada, vol. VIII, pàgs. 108 y següents, y apèndix citat.

(6) Los noms de dits vehins són: Georgio vel a Frugane, Sidela, Leuricus, Guitta, Oliva, Ermemirus, Ygela, Sirandus, Billitus, Gratus, Gallovoncus, Donatus, Rudo, Petrascius, Estegissus, Manso, Angemirus, Guadamirus, Ascenarius, Fortus, Venredens, Sentullus, Tollalegus, Guifridus, Cursio, Moratellus, Bernardus, Vrsio, Stabillis, Gontarius, Bera et Petrus. (Lloch citat.)



Fotogr. J. Vintro

SANTUARI DE LA QUART

diví, y assignantli'l districte o parroquia corresponent, tot lo que posaren *in potestatem domni Nantegisii*. Aquest donà *cimiterium ex utrisque partibus XL passum ex unaquaque parte*, a qual donació segueix *alodium quod est ad ipsa Spuga, quæ de una parte habet Rodaleig, et de alia habet torrentem, et de tertia finit in rocha, et de quarta pervadit usque in collo de Juvell. Et in alio loco donamus terra qui est ad ipsos Uxos, quæ de duas partes habet terras incultas de nosmedipsos supra taxatos. Et donamus ibi vinea qui est in locum ubi dicitur ad ipsa Spuga, quæ de una parte habet limitem et de alias duas torrentes et de quarta finit in rocha. Quia nos Entegius et Manso et Guadamirus donamus ad iam dictas ecclesias ipsa cella cum una curte, et ortos qui ibidem sunt, quæ afrontat ad ipsas ecclesias. Et ego Fruga dono ipsa terra, quem comparavi de Sidelane et Olivane plus minus quarterades tres, quæ de una parte habet strata, et de alia habet stirpe, et de tertia habet rivo. Et donamus in illo loco de ipsa Corre una pecia de terra. Et in alio loco in collo Juvel donamus alia pessia de terra, quæ de una parte habet strata... donamus in dote ab omni integritate. Ideoque ego Nantegissus episcopus, qui consecravi ipsas ecclesias, trado eis parrochia de flumine Admest (1) usque in rivo de Borredano, et de alia parte de iam dicto rivo Borresdanensi usque in serra de Mascharone (2), et sic pervadit usque in monte Sancto, et de tertia parte de iam dicto monte Sancto pervadit usque in Quadros, et de IIII parte de iam dictos Quadros pervenit usque iam dicto Bosrredane... cum finibus et adiacentiis suis, omnes homines qui infra hos terminos laboraverint, omnes decimas et primicias de omni re... estatuintse que'l sacerdot que per concessió del prelat regís dites iglesies, persolvat de annona modios V et solidos II denarii, en concepte de pensió censuaria.*

En el mateix document, al consignar les acostumades excomunionis pels que violessin les possessions de les dites iglesies, s'esmenta que ocupava aleshores la Sede Apos-

(1) Serà Santa Maria de Marlés (?).

(2) Aqueixa serra porta encara'l mateix nom.

tòlica'l papa Sergi III, que fou elegit en l'any 898, després de la mort de Theodor II. Subscriuen l'acta'l bisbe consagrant, Benet ardiaca, Sidela, Leuricus, Guitta, Oliva y Borrell, que l'escrigué.

En l'any 1069 fou donada l'iglesia y terme de la Quart al vehí monastir de la Portella y a son primer abat, Pons, per Bernat Wifred, senyor del castell d'aquest nom, y per sa muller Migdonia, els quals havien comprat son territori al vescomte de Cerdanya, Bernat Wifred, y a sa muller Guillia, per preu de XXV uncias de auro optimo probato, quem dicunt henes. En l'escriptura de donació (1) s'anomena'l lloch y l'iglesia ab lo nom actual de Santa Maria de Quar, no llatinísat (*Corre*) com en altres més antichs documents, constant que en dita època comprenia les següents apuntacions: *Et affrontat hec omnia de I parte in flumen Adest* (riera d'Est o de Marlés), *et de II in Sagass*, *et de III in serra de Mascharó*, *et de IIII in rivo Borresdane*. Fou feta dita carta de donació a *III kal. Julii an. VIII regnante Phillippo rege*, la que aprovà Bernat, bisbe d'Urgell (2).

L'actual iglesia no és per cert la mateixa que's dedicà en lo sigle X damunt les runes y tal vegada aprofitant els restos del temple gentil que en aquell solitari lloch hi existia, com s'ha dit: és una reconstrucció moderna. D'ella y de la santa imatge que s'hi venera diu el P. Fr. Narcís Camós (3): «En Nostra Senyora del Aquar (de la Quart), del abadiat de Sant Pere de la Portella, hi habitaven infidels, com denoten alguns molt antichs troços de edifici y una torra quadrada, ja aterrada en part».

Aqueixos restos queden avuy indubtablement confosos ab les construccions que s'han citat, y foren tal vegada del castell que durant els sigles mitjos hi tenien els nobles se-

(1) Villanueva: *Viaje*, vol. VIII, apènd. XXIV, pàg. 264.

(2) Suscriuen el document, a més dels donants, els testimonis Pere Bernat, Guillem, Bernat, Ugbert, Witre Geral, Ardman, Bernat, bisbe d'Urgell, y Arnald, prebere, que l'escrigué.

(3) *Jardín de Maria*, cap. X, pàg. 386.

nyors del Lluçanès, entre quals dominis hi figurava'l castell de *Ça Quart* (1).

En el cens de Pere IV se cita dintre la vegueria de Berga y entre'ls fochs de Cavaller, lo castell de *Ça Quart*, del noble Galceràn de Pinós, que comprenia onze fochs (2).

En el retaule major del santuari s'hi venera una antiga imatge de Nostra Senyora, completament tapada per postices vestidures.

La descripció que d'ella en fa'l citat P. Camós és com segueix: «Dita imatge, encara que no se sap com se trobà, se té per tradició haverse descobert per medi d'un bou que pasturava per aquells llocs, y ho autentica molt una cova que hi ha un poch més avall de sa iglesia, a la part de mig-jorn, la qual està feta com una capella, ab sa porta pera tancarse, sota d'una gran penya que li serveix de volta... És l'imatge de fusta, està asseguda en un trono que té abdós costats (adornats) ab uns caps de lleó. És pintada ab lo vestit vermell y el manto blau ab alguns treballs daurats. Té'ls peus punxaguts. És molt grave, afable de cara y somrient. Porta toca blanca en el cap, té la mà dreta alta ab un pomet daurat, y ab l'esquerra allargada sostenint un altre pomet igual. Té sis pams y mig d'alt. Lo Jesús està assegut en mig de la falda, vestit ab túnica vermella y una com capa blava ab labors d'or. Està descalç, dóna la benedicció, sostenint un llibre en sa falda, que està obert, y té un escrit que diu: *Jesus-Christus Filius Dei*».

Al bell costat del santuari hi ha una fontana que plorosa regalima son escàs caudal (3). Ve tancada dintre rústech oratori en el que's venera una petita imatge de pedra d'esculptura molt bàrbara.

El panorama que desde'l cim d'aquella torra de titans,

(1) *Enagenacions del Real Patrimoni*, fol. 468.

(2) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*, vol. XII.

(3) Se diu que sa aigua té la virtut de curar llupies y berrugues rentàntseles ab ella.

soperba despulla d'un terratrèmol geològich, se desplega, és imponentíssim. Al confi de tramontana s'arredressen ardides les cimes del Cadí, com enormíssimes onades que aixamoren llurs encrespades cabelleres al potent ruflet del torb, alçantse més que totes elles les cúpoles rebassudes de Puigllançada y de Rus. Les dentelludes serres de Falgàs y Sardanyola, com bullidores cascates de pedra, reboten llurs penyals en el pregon, encongint el jaç del Llobregat, mentres els escarpats montanyams de la Nou omplen de misterioses clotades les encontrades del ponent, les que vigilen els escarits penyals d'Ensija y els bicèfals pichs de Pedraforca, que en últim terme mostren llur altivesa, arrelegantse com esporuguides davant sa majestat augusta'ls innombrables comellars y serralades, en quals replechs hi reposen ajupits, com nins espantadiços, rústechs llogarets y vells pagesius. Més ençà, y seguint les ondulacions majestuoses, s'atansen els negrosos y estimbats penyals de Peguera, que'l pla de Campllonch vigilen; tancant l'horitzó'ls formidables montanyams dels Torrals y de Queralt, murallals soperbis del Bergadà. Envers mig-jorn allarguen llurs suavíssimes siluetes els serrats d'Olvan y de Sant Maurici, endomassats de boscuria, y més enllà les serralades de la Guardia y de Pinós, que s'aboquen per ovirar a sos peus extesa la poètica vall de Marlés, servintli de baranes de son verdejant breçol. A sol-ixent s'escapa la vista per l'espai incommensurable, dominant, com el rey de les montanyes assegut en son grànitich trono, vehí del cel, l'immens macís del Puigmal, al que ofereixen acatament de vassallatge'ls feixuchs montanyams del Coll de Toses, Puig-Pardines, Coma de Vaca, Nuria y Finestrelles; ovirantse, per fi, y més ençà, els foscos serrats d'Alpens, que'ls Munts vigilen. Sota del mateix turó la blavenca boira esfuma la solitaria clotada de la Portella, esbadiantse en dues branques la serralada de Salgàs per arrecerar entre sos braços lo místich cenobi de Sant Pere.

Deixàrem lo solitari llogaret de la Quart, y seguint el pla en que aquell s'aplega, dominat pel roig turó del san-

tuari, férem via envers la clotada de la Portella, passant el quintar de cal Moliné, el soley, alzinar y conreus de cal Alsina, bonich camí ple de vegetació y agradables punts de vista. Al poch rato d'haver deixat lo mas de cal Calsinayre, arribàrem a la Portella, situada en l'estreta vall, que comprimeixen, per una banda, els serrats de Sant Maurici, Puigtinyós y Piconsell, quals soptades ves-sants vénen vestides d'espesses bagues de pins, y per l'altre ls escarits penyals de Picamill y la Nou, venint tancades a la part de ponent pels aspres serrats de Mascaró, darrera dels que aixequen sa feixuga mole les montanyes bergadanes.

Eren les 4 y 37 minuts quan s'arribà al petit replà hon s'alça l'iglesia abadial y monestir anexe, avuy parroquia, no tenint per altre vehinatge que'l que fou abadia, y més enllà, al marge de la riera, un molinot. Tot respira tristesa y apartament del món. És un lloch que fa recordar les fundacions dels cenobiats y ermitatges dels primers sigles de l'Iglesia, «en que la fe y les més grans virtuts y sacrificis s'amagaren en els recessos retirats de les valls més fondes o en els deserts habitats per la desolació y la pobresa. En eixos asils monàstichs, tant renyits ab el món y ab l'ignorancia y apartament més absolut de ses miseries y dolors, és ahon se comprèn l'abnegació y humiliació més santes: en ells la paternal autoritat dels abats y priors més era un guia pera la vida exemplar y santa que no una absorbent autoritat; y aixís se comprèn que als vells monestirs hi acudissin, per enfosquirse dintre les ombres dels claustres y míseres celdes, nombrosos homes de caràcter tant digne y elevat com fervorosos creyents, que, rebelantse contra'l domini de la violencia y de l'injusticia, que caracteriza'ls primers temps de l'Etat Mitjana, en que les corrupcions de la caduca y agonisant Roma's trobà ab la fera barbaritat dels homes del Nord, anessin a cercar la somrient y santa existencia ab que convidava la vida monàstica y solitaria, tant apartada de les turbacions mundanes, y ahon un treball saludable y continuu, una contemplació elevadíssima de les grandeses de Déu y de la digni-

tat del home, no menys que un constant estudi dels sagrats textos y de les grans obres clàssiques, formaren, quan més fosques y brunes pesaven les tenebres sobre l'intelligència humana, una societat apart, un bellíssim oasis en mig del desert més horrible, en que'ls més purs principis cristians s'observaven en sa integritat, aixís com se custodiaven baix la més segura salvaguarda les més preuades joyes artístiques y literaries de la civilització que desapareixia en lo caos espantable de l'irrupció bàrbara, guardant la llegat de la civilització de nostres dies» (1).

Tals reflexions inspira'l rònech monestir de la Portella.

Malgrat sa reforma interior en lo passat sigle, portada a terme per l'abat Blanco, son aspecte exterior és interessant, donantli molt caràcter la feixuga torre-campanar romànica y l'arrodonit àbside, sense que en aqueixos membres del vell temple s'hi notin aquells detalls d'ornamentació de que tant rica's mostrà en sa última època l'arquitectura romànica.

Lo monjo-arquitecte que ideà la traça del monument que'ns ocupa sols volgué exceptuar l'àbside de l'austeritat que per tot domina; piados tribut de son geni artístich a son Déu y Senyor. En efecte, adornen aquell sis columnes embegudes en el mur, qual capitell ve format per un senzillíssim dau. En els espais o intercolumnis s'hi obren tres aspitlleres finestres, y una serie d'arquets, surmontats per un característich fris, coronen aquesta part exterior del santuari. El parament, format per petits carreus, units ab gran perfecció, se troba pintat per la misteriosa patina dels sigles, acabant de completar l'efecte artístich del conjunt un centenari xiprer amorosament recolzat en el mur de l'àbside.

En va's cerca'l més petit detall en el temple ni en la fatxada. La major pobresa domina per tot arreu, y en especial en el claustre, adossat a la part dreta de l'iglesia.

Res tant rònech com aqueixa important dependència

(1) Caveda: lloch citat.

monacal, de manera que més sembla una tomba que no pas un claustre. ¡Quin reculliment, quin misticisme y quina tristesa més avassalladora en ell s'hi experimenten! Ni la claror sembla que gosi penetrar en ses baixes galeries; lo cruixir del corcat trespol y el murmurí de l'aire al somoure l'herbatge arrapat per les arcades produeixen unes remors que esglayen (1).

Conté un doble claustre, un al nivell de l'iglesia y l'altre a peu pla del pati, venint formades ses galeries per dues arcades semicirculars en cada una d'aquelles, excepció feta de la que correspon a la part de ponent del claustre baix, que la forma un sol arch de bastanta volada, si bé sostingut per un pilar, posterior a la construcció primitiva.

L'amplada d'aquests archs contenen aproximadament uns 2'50 metres, y sa alçada un metre y mig.

Una porteta comunica ab l'iglesia. L'efecte fóra complet y sobremanera artístich si en lloch de les emblanquinades parets y volta de sa única nau fossin aquestes despullades de tant dissonant ornament. La pintura no ha respectat tampoch els tres sepulcres ossaris del segle XIV que hi han en el mur dret entrant, que guarden les cendres dels nobles barons de la Portella.

Els retaules són també moderns y sols crida l'esment en la capella del costat esquerre, al peu del presbiteri, una antiga imatge de Jesús Crucificat, de formes rígides y d'expressió imponent, coneguda per la *Majestat*, conceptuantla posterior a les de Caldes de Montbuy, Baget y Cruilles.

En el desert despacible de la Portella, com diu el P. Villanueva (2), y en la vall *Frontiniana*, nom que prové del rieral que la rega, o dels dos castells que abans la vigilaven, situats l'un davant del altre, en les vessants de les serres que tanquen la clotada, anomenats de la

(1) Recorda bastant el de Sant Martí de Canigó.

(2) Corresponia al antich comtat de Berga, en sa confrontació ab el de Cerdanya, y en el bisbat d'Urgell.

Quart y de la Portella, hi fundaren els nobles senyors de l'encontrada un monestir baix la regla de Sant Benet. Foren dits fundadors Wifred y Doda, mare y fill (aquella viuda del egregi Wifred de la Portella), juntament ab Hermetruit, muller del esmentat fundador, y dels germans d'aquest, Arnal y Ricart, y ab consell y aprovació del ilustre Oliba, bisbe de Vich y abat de Santa Maria de Ripoll, lo que tingué lloch en l'any de l'Encarnació del Senyor 1103. Aixís se desprèn d'una escriptura de capbreu o relació dels predis del cenobi, qual començament diu: «*Anno ab incarnatione Domini nostri Jhesu Christi millessimo trigentesimo tertio; era millessima septuagessima prima, Indictione prima, Epacta VII; anno tertio regnante Aenrico rege Francorum, et anno TRIGESSIMO QUO DOMUS HAE CONSTRUCTA, et ex quo hic monachi sunt coadunati* (1).

Els citats Wifred y Doda feren construir l'iglesia, claustre y demés dependencies del cenobi, dotantlo llargament ab diversos alous, terres, vinyes, boscos y altres dominis que havien adquirit d'Oliba, comte de Cerdanya, situats en el territori de la Quart; lo que fou en l'any XII del rey Robert, o sia en 1008, detallantse'ls dits immobles, en l'escriptura de donació, del modo següent: *alaudem nostrum proprium, qui nobis advenit per comparatione, quem comparavimus de Oliva comite, id sunt ipsas artigas; et sunt ipsas artigas in comitatu Bergitano, in apenditio de castro Frontanianensi, vel in ipso bosco, quem dicunt Agrevoledo. Et affrontant ipsas artigas de una parte in collo silve Rutundensi, et de secunda in collo Trape, et de tertia in pugo de Guardia, et de quarta in rivo qui discurrit per Fronteniano et pervadit usque ad Godseneres*. Subscriuen aquesta donació'ls dits Doda, Wifred, Bardina, vescomte, Reimundus, Gancefredus, Sagone y el prebere Reimundus, que l'escrigué per ordre de Wifred. A qual dotació deu afegir-se la que la mateixa Doda féu de diversos alous, vinyes y altres béns, situats en els llocs d'Ananga, Villalb, Gers

(1) Villanueva: lloch citat, pàg. 110, volum VIII.

y Saltegal, en el comtat de Cerdanya; el lloch de Chera en el Vallespir y un molí prop el riu Adest (riera de Marlés); no menys que la que'l comte Oliba féu d'algunes vinyes y immobles en els termes de Gravaledo, Terrades, Paliades, Captellos, Pazets y Escobet, y quals afrontacions són: a l'orient ab l'esmentat riu Adest, a mig-jorn ab el lloch de Sagàs y la Pinya; al ponent ab el Llobregat, y a tramontana ab la riera de Vilada.

Ademés de les possessions referides, deu ferse esment de la donació de la parroquia y terme de la Quart, anotada més amunt, corresponent al any 1069, que otorgà Bernat Wifred, senyor del castell de la Portella, ab sa muller Migdonia, els quals declararen que ho havien adquirit pels vescomtes de Cerdanya Bernat Seniofre y Guíllia, pel preu de *XXV uncias de auro optimo probato quem dicunt henes*; y qual donació aprovà Bernat, bisbe d'Urgell (segons Villanueva), y Esiòbal (segons Pujades).

Per últim, y no menys considerables que les anteriors, fou la donació que al cenobi de Sant Pere otorgà Pere Bernat, fill del dit Bernat Wifred, ab motiu d'anarsen a la creuada de la Terra Santa, comanada per Godofret de Buillon, duch de Lorena (del 1096 al 1099), consistint aquella donació en el caseriu d'Espunya y el mas Soler (1), la vila de Llobera, en la Cerdanya, y Planoles y els masos de Benna, Villardell, Cerdà, Escher, la Batllia de la Duenia y la tercera part de sos béns mobles (2).

Prescindint d'altres adquisicions ab que posteriorment s'enriquí'l monestir, correspon donar una idea d'ahon vingueren els primers monjos que l'habitaren y baix qual abacial autoritat estigueren sotmesos durant els vuit sigles que ell ha subsistit.

El docte P. Flórez (3) afirma que l'abat de Ripoll, el ja esmentat Oliba, que, com s'ha dit, aprovà la fundació del

(1) En lo Lluçanès existeix un antich casal dit Soler d'en Huch que tal vegada siga aquest que se cita en la present donació.

(2) Villanueva, lloch citat, y Pujades, volum VII de sa *Crònica*, llibre XIV, cap. LXV.

(3) *España Sagrada*, volum XXVIII, pàg. 122.

cenobi, envià en 1018, pera que l'habitessin, dos monjos de son monestir, subjectantlo, continua Pujades, a la jurisdicció del mateix. Més, com siga que aumentà considerablement en riqueses y importància, demanaren els monjos de la Portella, a son fundador Wifred, facultat pera elegirse abat propi, lo que, aprovat pel dit Oliba, nomenaren al virtuós Dalmau en 1031. Seguiren per molt temps els monjos elegintse per sí mateixos l'abat, deventse fer la presentació, pels senyors de la Portella, a son prelat ordinari, o sia al bisbe d'Urgell, pera l'aprovació canònica corresponent, fins lo sigle XIV, en que les reserves pontificies prengueren la considerable amplitut de que'ns parla la Disciplina de l'Esglesia, y en qual època la Sede Romana provehia per sí mateixa l'abadiat portellès, per qual motiu tingué'l caràcter de monestir exempt de la jurisdicció episcopal, y per tant *vere nullius*, y baix la directa de la Sede Romana. Aixís se desprèn de la Butlla de Benet XIII, dada en 1332 a l'abat Cesari (1).

Com a fet memorable ocorregut en la monacal església que'ns ocupa, deu citarse la consagració que en 21 de Setembre de 1035 feren l'arquebisbe de Narbona, Wifred, Sant Ermengol, bisbe d'Urgell, y Wifred, de Carcassona (que havia sigut de Besalú), del bisbe electe de Barcelona, Guislabert, dedicar després lo temple del monestir, confirmar les donacions al mateix fetes, y, per últim, erigir una confraria entre'ls que ajudessin ab llurs béns a la nova fundació, la que tindria per objecte auxiliarse mutuament els confreres en llurs enfermetats, ab l'obligació, emperò, de contribuir al sosteniment del nou monestir ab almoynes de pa, vi, or y plata.

Se dedicà, donchs, el temple, a honor de Nostre Senyor Jesucrist, del apòstol Sant Pere, de Sant Joan Baptista y Sant Martí confessor, ordenant els prelatos que la consagrasen, al patró o fundador del monestir, l'abans citat Wifred de la Portella, que's presentés al Concili de Narbona pròximament celebrader, a fi d'obtenir l'aprova-

(1) Pujades: lloch citat.

ció y confirmació, aixís de la fundació del cenobi com de la confraria, donacions y demés que ab motiu de la mateixa s'haguessin practicat. Lo que cumplí'l piadós senyor de la Portella. Aproven y suscriuen el document citat els metropolitans Wifred de Narbona y Raiambald d'Arlés, juntament ab els 31 prelats que concorregueren en el dit Concili narbonès, que's creu fou del any 1043 (1).

Consagrada, com s'ha dit, en 1035, l'iglesia de la Portella, en son monestir visqueren fins lo present sigle's de Sant Benet, «malgrat el lloch feréstech, solitari y no exent de perills, per quant no sols les besties selvatges omplien sigles enrera aquella soletat, sí que també's mal-factors que s'amagaren en aquell apartat lloch obligaren a l'abat a fer ab ells una especie de tractat pera salvar les vides y hisendes dels monjos y del monestir» (2).

Los abats de que'n dóna noticia Pujades foren: Dalmau, al que segueixen Miró, citat en 1074; Pons (1085), el qual els nobles Bernat Wifred y Migdona presentaren al bisbe d'Urgell Bernat, pera sa confirmació; Bernat (1101), Arnald (1107), Bernat (1212), Ramon (1219), Arnald (1232), Bernat (1249), Arnald (1252); Romeu (1272), que en son temps sols comptava'l monestir ab cinch monjos; Bernat (1219), Benet (1300), Bernat (1301), Benet (1313), Bernat (1320), Bernat (1329), Cesaris (1332). En temps d'aquest, el papa Benet XIII concedí als monjos de la Portella que s'eligissin son abat. Fins aquesta època feyen la presentació's senyors de la Portella, y els bisbes d'Urgell confirmaven al presentat. Guillem Rovira (1338) fou elegit pels monjos, en qual època sols habitaven sis en el monestir. Berenguer (1346). Se cita també a Guillem dintre d'aquest any. Bernat (1349). En aquesta època una gran pesta delmà la comarca, de manera que's monjos abandonaren el monestir, no tornanthi fins a 1356, en que fou nombrat Berenguer pels mateixos monjos en virtut de la butlla d'Inocenci VI, dada en Avinyó als 6 de les Kalendes de

(1) Villanueva: lloch citat, pàg. 113.

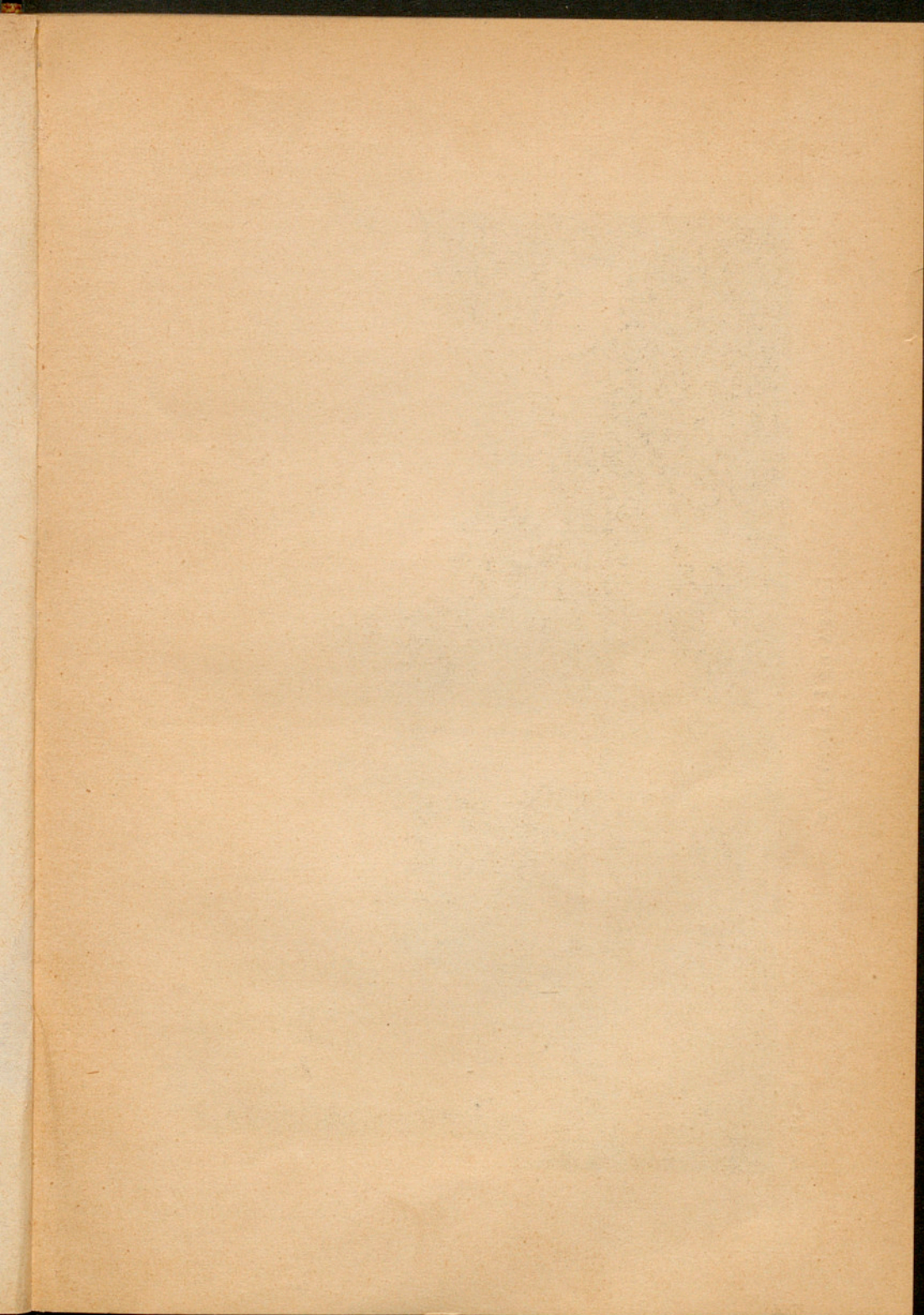
(2) Flórez: lloch citat.

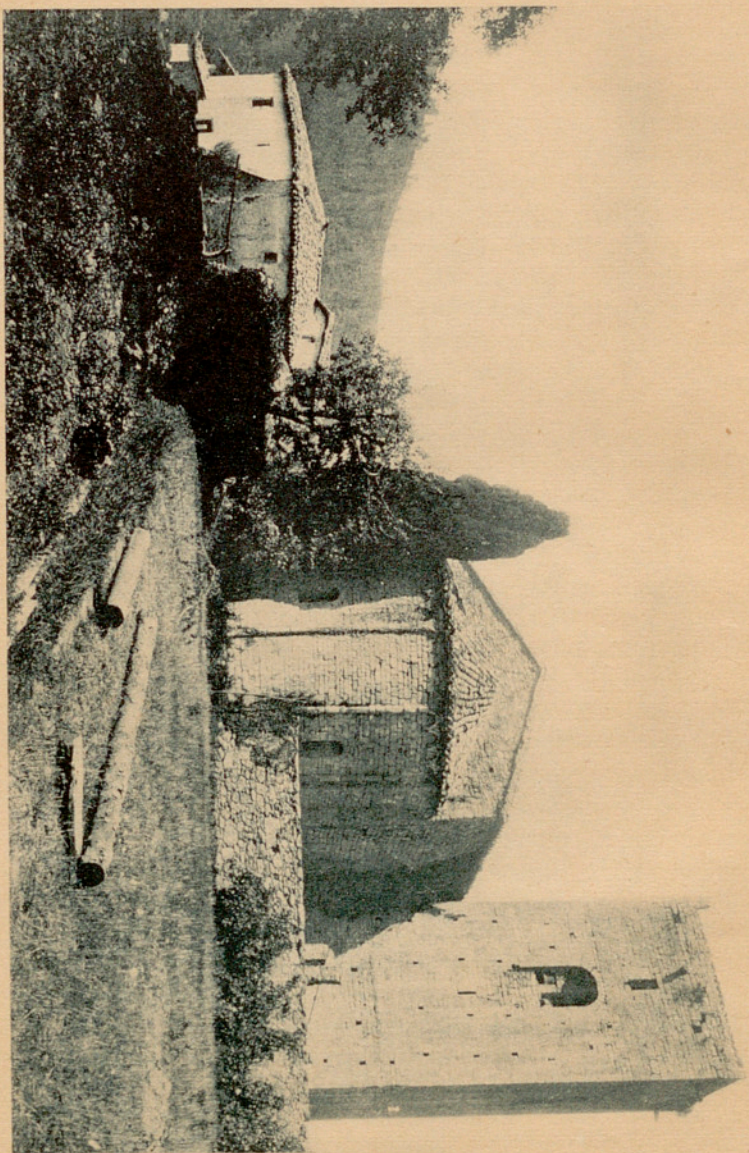
Desembre del dit any. L'esmentat abat reparà'l temple y monestir, concedint el bisbe d'Urgell al abadiat portellès el curat y rectoria de Nostra Senyora d'Olvan. Sols 5 monjos habitaven el cenobi. Morí dit Berenguer en 1392. Fou elegit en dit any Ramon de Castellet. Després segueixen Francisco (1423), Joan Marquet (1425), qui renuncià en 1437, succehintlo Francisco Albert, Lluís Bellús (1500), Pau Funés (1538), qui fou mort pels malfactors y lladres que infestaven l'encontrada; Joan de Pinós y Cardona (1545); Joan de Camallonga (1548) fou capellà d'honor de Carles V. Recobrà la parroquia de la Quart, que havien usurpat els rectors de Sagàs, mercès al abandono ab que tenien els abats els dominis de son abadiat, deixantlo deshabitat per alguns anys a causa de la soletat del lloch y dels perills ab que'ls malfactors y criminals els tenien per haver convertit en son cau la clotada y vall de la Portella. Aixís durà l'abandó, fins que un tal Pere Pou, natural de Sant Hipòlit, resolgué tornar a son primitiu destí'l cenobi, convertit aleshores en pleta dels remats y jasses de pastors, a qual intent hi envià a sos néts, nascuts en el castell de la Portella, quedant abat del monestir en l'any 1568 Antoni Viladamor, que passà després a serho de Sant Salvador de Breda. El succehí Mateu Flechs en 1604, després Benet Fontanella, y, per fi, Pere Sanxo en 1611, en qual temps s'uní'l monestir que'ns ocupa al de Sant Pau del Camp de Barcelona.

Alguns dels abats de que se n'ha fet esment són també citats pel docte P. Villanueva en son viatge a l'iglesia de la Portella, qui trobà sos noms consignats en los documents que tingué lloch de veure y examinar; y són aquells los següents: Pons, al que segueix Arnald en document del 1265; Romeu, en altre del 1285; després, Bernat en 1338, Ramon en 1396, Francisco en 1443, y, finalment, a Pere de Vilatorta en 1530 (1).

Suprimides les ordres religioses en l'any 35, de tant trist recort, se convertí en humil parroquia'l temple de la

(1) Villanueva: volum VIII.





IGLESIA DE LA PORTELLA

Fotogr. J. Vintre

Portella, trasladantshi l'Universitat de Cervera durant la guerra dels set anys.

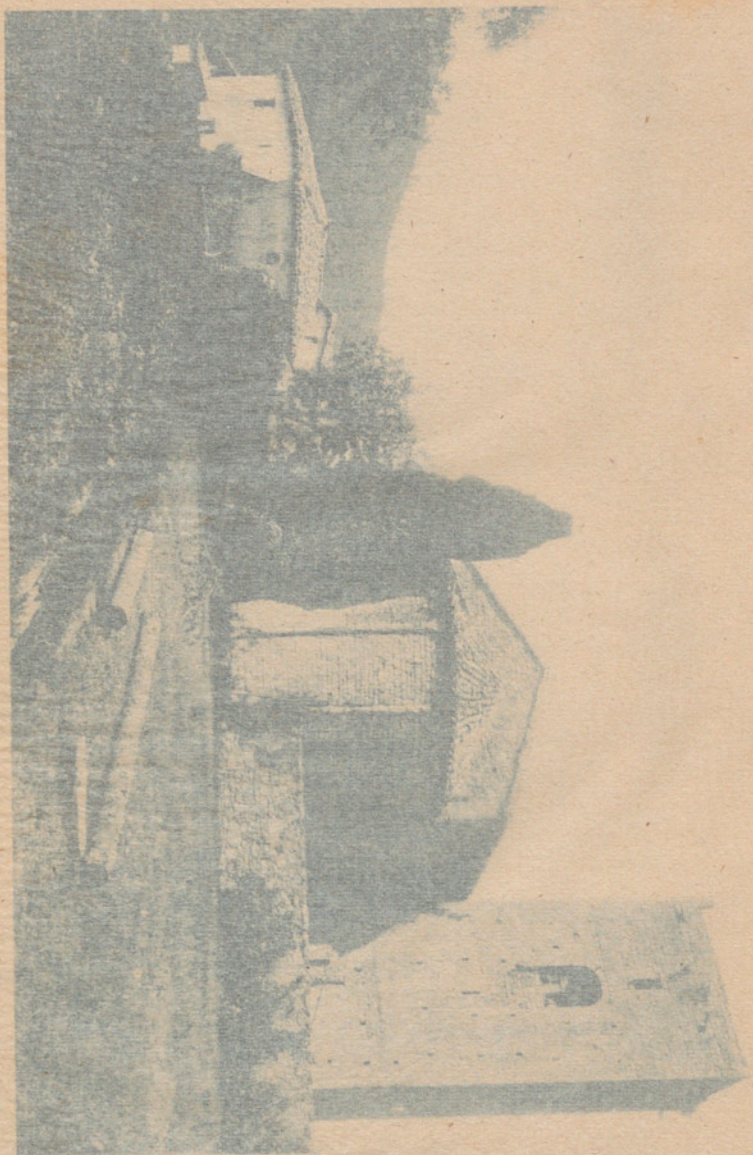
La Portella és un lloch que no forma població unida, constituïnt, ab lo vehí llogaret de la Quart y Sant Maurici, ajuntament. Està a una altura de 758 metres sobre'l nivell del mar.

Durant els sigles mitjos havia pertenescut el domini del lloch de la Portella als barons del propi nom.

En el llibre II dels feus *Forma majoris*, fol. 3 (1), s'anota'l testament de Bernat, comte de Besalú, en que, entre'ls dominis que deixà a son fill Guillem, figura'l castell de la Portella y altres terres sites en els comtats d'Ausona y de Berga. Continua durant alguns sigles usantse'l títol de Portella per Bernat Guillem, successor dels abans citats, en el reconeixement que del feu va fer aqueix noble al rey Alfons II a 8 de les Kalendes de Maig de 1283, junt ab els de Palmarola y *Saguar*, al que succehí en 1290 Ramon Bernat, son fill, adquirintse en temps de Jaume II la plena jurisdicció civil y criminal en els castells y llochs del dit noble; tot lo que passà a la casa de Fenollet, vescomtes d'Illa, senyors de Pinós, com s'ha vist al tractar del castell y baronia de Lluçà, per adquisició feta per la viuda de Pere de Fenollet als 19 de Setembre de 1353, venent la reyna Alianor, llochtinent de Pere III, als 12 d'Agost de 1364, a Sibila, muller d'Andreu de Fenollet, per lliure y franch alou, tot el mer imperi, tota y qualsevol jurisdicció que a la Corona correspongués en les baronies de la Portella y molts altres llochs del Lluçanès, per preu de 2,000 florins d'or, que cobrà Bernat d'Olzinelles, tresorer del senyor rey. S'incorporaren en mans del rey D. Martí, per capitulació de 9 de Febrer de 1398, el feu y jurisdiccions del castell de la Portella, que allavors tenia Bernat Galceràn de Pinós (2).

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó: *Enagenacions del Real Patrimoni*.

(2) Comprenien la baronia y termes de la Portella les parroquies



IGLESIA DE LA PORTELLA

Edificio J. V. 1900

Portella, trasladantshi l'Universitat de Cervera durant la guerra dels set anys.

La Portella és un lloch que no forma població unida, constituent, ab lo vehí llogaret de la Quart y Sant Maurici, ajuntament. Està a una altura de 758 metres sobre'l nivell del mar.

Durant els sigles mitjos havia pertenescut el domini del lloch de la Portella als barons del propi nom.

En el llibre II dels feus *Forma majoris*, fol. 3 (1), s'anota'l testament de Bernat, comte de Besalú, en que, entre'ls dominis que deixà a son fill Guillem, figura'l castell de la Portella y altres terres sites en els comtats d'Ausona y de Berga. Continua durant alguns sigles usantse'l títol de Portella per Bernat Guillem, successor dels abans citats, en el reconeixement que del feu va fer aqueix noble al rey Alfons II a 8 de les Kalendes de Maig de 1283, junt ab els de Palmarola y *Saquar*, al que succehí en 1290 Ramon Bernat, son fill, adquirintse en temps de Jaume II la plena jurisdicció civil y criminal en els castells y llochs del dit noble; tot lo que passà a la casa de Fenollet, vescomtes d'Illa, senyors de Pinós, com s'ha vist al tractar del castell y baronia de Lluçà, per adquisició feta per la viuda de Pere de Fenollet als 19 de Setembre de 1353, venent la reyna Alianor, llochtinent de Pere III, als 12 d'Agost de 1364, a Sibila, muller d'Andreu de Fenollet, per lliure y franch alou, tot el mer imperi, tota y qualsevol jurisdicció que a la Corona correspongués en les baronies de la Portella y molts altres llochs del Lluçanès, per preu de 2,000 florins d'or, que cobrà Bernat d'Olzinelles, tresorer del senyor rey. S'incorporaren en mans del rey D. Martí, per capitulació de 9 de Febrer de 1398, el féu y jurisdiccions del castell de la Portella, que allavors tenia Bernat Galceràn de Pinós (2).

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó: *Enagenacions del Real Patrimoni*.

(2) Comprenien la baronia y termes de la Portella les parroquies

■ Era al cayent de la tarde (les 5) quan se sortia de la Portella, dirigintnos a termenar l'excursió a Berga (3 hores). Se traspassà la fosca vall frontenyana, en que'l monestir y demés edificis escampats s'hi aixequen, baixant a trobar la riera de la Portella, qual areny ve tancat per muralles de verdor, la qual se seguí una bella estona fins entrar a una atapahida бага de pins centenaris que abundosament vesteix la serra, amagant els casals de la Fageda y Camp de Parets. Nos enfilàrem per la soptada costa, enfosquida per l'espessa boscuria y grosses mates d'herbatges, que aixís disputen el pas del viarany que entafurat s'esmuny entre aquelles, com s'arrapen en els grenys, vestint les singleres de verdosos mantells. Al cim del comellar s'ovira, al lluny, reposant en l'ampla falda del montanyam de Queralt, la ciutat de Berga. Tornàrem a baixar pels indrets del Porxo de les bagues de Mascaró, serpentejant el camí fins la feréstega fondalada de Corrobies, en que neguitosa, y com fugint de la tristesa y soletat del lloch, s'escorra una torrentera dita la rivera de Minoves, la que salvàrem pera rependre de nou la fadigosa costa dels serrats de Mascaró, ahon si la selvatge vegetació és menys espessa, el paisatge és més imponent pels negrosos penyals que retallen llurs simes esgrahonades. A dalt de la carena fa un replà, nu de tota vegetació, lloch de basarda en que escampats carreus de fosca entonació, com vomitats per algun volcà, és lo únich que sobressurt de la terra, contribuint a fer més gran la feresa que en aquelles soletats s'experimenta los udols del Llobregat, que tot rondinant passa per un congost de fondaria considerable. Res tant feréstech com aquell recó de món, en que sembla que a cada pas ha de trobar el vianant, escrit ab caràcters de foch, la tremenda llegenda del Infern. Arreu s'aixequen

de Sant Andreu de Sagars, Sant Martí de Biura, les quadres de Sant Esteve de Valleriola, Santa Maria de Marlés, Sant Maurici y Santa Maria de la Quart, Sant Pere de Borredà y Sant Vicenç de Palmerola, castells de Santa Maria de Guardilans, Sant Joan de Vilada y Sant Julià de Cosp.— Judicis de les *Enagenacions del Real Patrimoni* (Arxiu de la Corona d'Aragó).

masses de rocams y s'arrestellen, com contrafets gegants, singleres de bruna coloració, retrayent els cícrcols de pedra de la ciutat del etern dolor, en que, com canta'l poeta florentí, tota esperança's deu rebutjar (1).

La naturalesa, realment, se presenta ferrenya y trista en dit punt, com en un lloch de maledicció y de pena. A l'hora baixa, en que no ressonaven en aquelles soletats altres remors que'ls del riu, ni més veus humanes que les de nostres exclamacions davant d'un quadro tant grandíós, nostre esperit s'encongi d'engunia, y instintivament apressàrem el pas pera fugir d'un lloch que produhia una estranya anyorança, un malestar intern, un acorament desconegut. L'hora del cap-vespre, ja de sí prenyada de misteris, el siti aquell fantàsticament pahorós, y el cansanci y abatiment de nostres forces per la llarga y penosa jornada que duym feta, tots foren elements prou poderosos pera impresionar fondament nostra imaginació, pera acobardir nostre coratge.

Vorejant desde bastanta alçada'l marge del riu, en qual encrespat rocam s'obra pas un estret corriol, seguirem el camí que suaument devalla fins a un petit molí, molt típich, única habitació humana que trobarem després de dues hores y mitja que caminavem. En va cridàrem, en la casa, que se'ns servís una refrigerant beguda ab que refrescar nostres assecades goles: ningú respongué, sinó l'escarnidor tornaveu desde l'altre marge del riu. Seguirem avant, y al tombar un revolt de montanya ens sorprengué un antich pont gòtich, de cinch arcades, a doble vessant, essent la del mig formada per altíssima ojiva. S'en diu el pont de Pedret y se creu obra del sigle XIII. Aqueix lloch és d'un efecte pintoresch molt gran. Desde'l pont s'ovira baixar, a alguna distancia, el Llobregat, comprimit pels rocams que tanquen els pedregals de son jaç; y després de passar ses amansides aigües pel pont, com vencedor capdill sota'l gentil arch de triomf, dóna'l riu

(1) Dante: *Divina Comedia*, cant III.

una soptada curva y furiós torna a correr bramulant entre'l congost que l'encaixona.

Se deixà'l riu, passat el pont, y, vorejant un torrent, se pujà una fadigosa costa, herma y trista, que domina l'estreta vall de Pedret; y, envolcallats per les ombres de la nit que engrandien en proporcions aterrades la soperba silueta dels montanyams bergadans passades les Teuleries, s'arribà a la ciutat de Berga, saludantnos l'acompassat sò de la campana de les hores llençant a l'espai vuit tristes batallades.

Rendits de fadiga y assedegats, paràrem en l'Hostal *del Centro*, ahon tinguérem lo gust de trobarnos ab nostre benvolgut company Sr. Barallat (H.) y los dignes delegats de l'Associació Srs. Blanxart y Thomàs.

Lo dia 30, últim de l'excursió, abans de sortir de Berga, se pujà fins la fortalesa que domina la ciutat, sos encontorns y els montanyams de sa comarca; bell panorama de verdejantes planures y serrats enfosquits per les boscuries, limitat al S. per les siluetes del Montseny, Sant Llorenç del Munt y Montserrat, que aixequen llurs testes per damunt les serralades que formen la conca del Llobregat.

La situació de Berga, sobre ser pintoresca, és apropiada pera centre de magnífiques excursions per les altes valls del Llobregat y pels montanyams devancers del Pirineu, en quals afraus, conques y valls, per tot arreu la naturalesa hi ha vessat abundantament les portentoses magnificències de sos tresors inacabables.

II

Prats de Lluçanès. — Sant Feliu Saserra. — Perafita. — Els Munts.
Vall de Marlés. — Sagàs.

Desde'l dia 29 d'Agost al 10 de Setembre de 1882 férem una excursió particular al Lluçanès. Sortírem de Barcelona, y, passant per Sant Feliu de Codines, Gallifa, Castelltersol, Moyà, Estany y Oristà, arribàrem a Prats de Lluçanès al mig-dia del 1.^{er} de Setembre.

Prats de Lluçanès és la vila més important de la comarca. Està situada a 596 metres sobre'l nivell del mar, y compta ab uns 2,000 habitants. El nom de *Prats* indicaria l'existència d'arbredes y pradells, que farien de les afòres de la població un lloch deliciós. Més avuy pot dirse que cap arbre queda de les hermoses rouredes que prop el molí de Sorribes y el Grau existien no fa pas molt temps.

Forma ajuntament propi, corresponent al partit judicial de Berga y diòcesis de Vich.

Sa situació és pintoresca. Se troba dalt d'una de les estribacions de la llarga serra de Pinós, en una planura de més de tres quarts d'hora d'extensió de E. al O. y de més de dues hores de N. a S., ahon se forma com una conca, en mig de la que hi ha la vila, venint tancada de N. a P. per les roques de Torroella, del Grau y de Sant Sebastià, y per S. y E. pels serrats dels *Corps* y de les *Mosses*. Desde'ls tossals que aquests formen se gosa del panorama de la vall del Lluçanès, branquejanthi l'arrabal d'Olost, Sant Feliu Saserra, Sant Bertomeu del Grau, Santa Creu de Jutglars, Sant Martí d'en Bas, carrer de Beulaigua, Perafita y Santa Eulària de Puig-oriol, ab les escampades paguesies de Reixach, Casanovas, Puigrefagut, el Marsal, Miralles, Verdager y parroquia de Lluçà, ovirantse quasi a vol d'aucell els serradets que formen les conques de la Gavarresa y la riera del Lluçanès, ahont hi negrejen claps de bosch y verdejants feixars de conreu.

A la part de ponent de la plana de Prats se disfruta de l'apacible vista de la vall de Marlés, enfosquida pels boscos y pollancredes que amaguen la riera d'Est, ab los torrents de Sant Joan y Regatell, venint escampats arreu los casals de Borralleras, Vilalta (ab son hostal, molí y ferreteria), la Cortada, Escrigas y Esmerats, ab les parroquies de Sant Martí y Santa Maria de Marlés, y més enllà l'hostal de la Roca, lo poble de Sagàs, la grandiosa casa del Raurell, la Tor y Sant Maurici.

Lo círcol de grans montanyes que tanquen los últims confins del espay, y que clarament s'oviren desde'l serrat de *les Mosses* (o de l'ermita de Nostra Senyora de Lourdes), és magnífich. Com a més properes, y tancant la vall lluçanesa, se veuen, desde'l nord a ponent, lo turó de Lluçà, Coll de Planes y Puigmurturell; darrera d'ells los serrats de Sant Isidro, de la Guardia y de Pinós; més elevades que aquestes s'enlairen los cimals de l'estranya serra de Picamill, y les esquerpes de Vilada y Frontanyà, dominades pel rabassut cap de la Clusa, y los formidables macisos de Peguera, Corbera, Queralt, Tossalts, Capolat, Salt del Colom y Coll de Port, esgraonantse damunt de la cordillera esmentada, les montanyes de la Nou, lo Pedraforca, Cadí, Ferrús, lo Rus, Pla d'Anyella, Puigpardines y lo Puigmal. Desde aquest gegant del Pireneu, y en l'indret de tramontana a llevant, humilien llur altivesa les montanyes de Nuria, Coma de Vaca y les que vigilen Camprodon y Surroca. Les retallades siluetes dels serrats de Castell de Milany, Vidrà, Bellmunt, Bracons, Collsacabra y los Graus d'Olot, veyentse més properes les Lloses, serres d'Alpens y ls Munts. Desde llevant a mig-jorn clarament s'oviren les Guillerries, les Agudes, lo Montseny, lo pla de la Calma, al que segueixen en altivesa lo Sant Llorens del Munt, y més ençà, tancant la comarca lluçanesa, les serres de Sant Bertomeu del Grau, Sant Salvador, del Valquer, dominades pels puigs de la Caritat y Puigrodó, damunt del Estany, atalayantse'ls cims del Alt Vallès. De mig-jorn a ponent, la sagrada montanya del Montserrat domina tot aquell indret, com una poderosa

regina en son trono, aplanantse en suavíssimes siluetes esgraonades los serrats de la Sagarra, Colldebusen, Montmajor, Serrateix y Viver, fins a trobar los montanyams bergadans.

Les condicions climatològiques y sanitàries de la vila de Prats, atesa sa situació, són excelents. Los aires més sanitosos los reb directament de les altes montanyes, lo que implica, per altra part, que sia bastant rigurosa la temperatura a l'hivern, desconeixentse quasi les calors del istiu, que no duren més que'n lo cor del Juliol. A últims d'Agost y en lo Setembre són freqüents les turbonades que contribueixen a refrescar la temperatura, avançant la tardor en l'últim més. Lo clima és, per consegüent, sech.

L'aspecte de la vila de Prats és lo característich de les poblacions de montanya, menos rònech que moltes d'elles a causa del estat floreixent de l'industria de perayres y després de les manufactures que durant lo sigle passat gosava.

Fou una població més industrial que agrícola, y per això ses cases revelen lo benestar de les antigues classes menestres. Té bons carrers y places, distingintse entre'ls primers, per sa llargada, lo carrer Major y lo de Sant Pere, y entre les segones les places Vella o de Sant Jaume y la Nova. Com a típics y dignes de l'aquarela són l'esgraonat carrer dels Llims, al extrem S. de la vila, en que s'hi nota una característica casa del sigle XVI, y lo del serrat del Sol, a la part E. de la mateixa.

L'origen de Prats és completament ignorat. La troballa d'algunes *pedres de llamp*, prop de la vila, no menys que les coves y baumes que no molt lluny d'ella serveixen encara de xopluch, aixís com sa especial situació topogràfica, l'abundantíssima caça, no menys que la pesca que'n la comarca existiria en los primitius temps, y de las que'n quedan encara rastres, indiquen que'ls aborígens no deixarien d'aprofitar les bones condicions del lloch pera establirshi. Més, deixant eixes conjectures, se creu que dita població ja existia abans de l'irrupció dels alarbs, ja que per aquelles centuries, o sia en 863, se venerava al màrtir

Sant Vicens en la primitiva parroquia. Aixís ho conta una vella tradició local.

Més ab la reconquesta del proper castell de Lluçà, que, com s'ha dit més amunt, fou en 905, renasqueren les poblacions lluçaneses, que ben segur serien abandonades de llurs habitants en la terrible irrupció dels infidels, y per aquests destruïdes. És un fet que'n los dies del 969 se troba citat al prebere Wifred, que cuidava del curat de Prats, al que segueix en 988 Spera-in-Deo, en qual temps fou beneficiada la parroquia pel piadós Seniofred, senyor de Lluçà, besavi del cèlebre Berenguer de Lluçanès, bisbe de Vich, y que obtingué'l *pali* metropolità de les iglesies catalanes en lo sigle XI, concedit pel papa Urbà II (1).

Desde aquella centuria, donchs, se sap per documents l'existencia del lloch de Sant Vicens de Prats, tenintse noticia de sos rectors y la fundació de les properes iglesies de Sant Andreu de la vila de Llanàs, Santa Eularia de Pardines, Sant Pere de Torroella, Santa Llucia de Galovardes y Sant Marsal, totes existents en lo sigle XII, de que s'en parlarà més avall.

Lo catàlech dels pàrrocos de Prats sofreix un vuit considerable de dos sigles y mig, o sia desde l'any 988, en que, com s'ha dit, cuidava de la parroquia Spera-in-Deo, fins lo 1240, en que's nomena a Pere levita, desde qual temps, fins avuy, no sofreix interrupció la serie de dits rectors. En efecte, després de Pere se citen Guillem en 1270, Arnau en 1277, Pere Fàbregas en 1344, Guillem Terrés en 1373, Guillem Sacosta en 1374 (era individu de la canònica de Lluçà), Berenguer de Garrigans en 1375, Bernat Corminas en 1385, Pere Poch en 1400, Pere Marlés en 1435, Antoni Ginestà en 1495, Francesch Juvesteny en 1497, Valentí Serra en 1554, Jaume Serra en 1568, Valentí Comas Olivas en 1611, Francesch Comulada en 1634, Antoni Metjes en 1659, Baltasar Vila en 1665, Segimon Vila en 1677, Joan Baró en 1703, Andreu Sermenteso en 1753, Joseph Euras en 1754, Antoni Vinyas en 1777, Ge-

(1) Notes inèdites del Dr. Mirambell y Giol.

roni Serratosa en 1788, Dr. Francesch Mirambell y Giol en 1806, Joaquim Oliveras en 1824, Francesch Corominas en 1828, Joseph Yáñez en 1833 y l'actual Sebastià Obradors en 1859 (1).

Desde sos primers temps l'iglesia de Prats fou afavorida pels senyors de la comarca ab repetides donacions, lo que contribuí al increment de la població, no nascuda sota l'ombra del castell baronial, com tantes d'altres, y per tant ab majors elements pera constituirse temps a venir en municipi lliure, recort dels que'n l'època romana existiren y que tant prestigi posteriorment donaren en los sigles mitjos a la nostra patria.

Foren, donchs, benefactors a l'iglesia de Prats, en primer lloch, la piadosa esposa de Longovard, qui en testament del 969 concedí a dita iglesia tots los delmes que li corresponien en lo territori de la propia iglesia (2). Altres donacions féu l'esmentat Seniofred en 988, també en testament, les que acceptà'l dit rector Spera-in-Deo.

Les investigacions que féu l'erudit rector de Prats ja citat, en los arxius de Vich, Prats, Lluçà y Berga, segons sembla, foren inútils per lo que mira als sigles XI y XII (3), ja que fins lo 1240 no's parla de l'iglesia que'ns ocupa, ab motiu de certa donació que'ls cònjuges Perpinyà y Guilleuma d'Anglada li feren, en mans de son rector Pere Clergue, en poder de Bernat de *Podiolo*, notari de Lluçà, als 30 de Juny de dit any.

L'escriptura de venda que'l noble Guillem de Relat féu a Guillem, prior de Lluçà, del Mas Vilar, de la parroquia de Sant Pere de Torroella, davant de Bernat, clergue de Santa Eularia de Pardines, en 13 de Febrer en 1270, nos

(1) Aquest catàlech consta en l'Arxiu Parroquial, format pel reverent Mirambell en vista dels documents existents en lo mateix, en el de la parroquia de Lluçà y del capítol de Vich.

(2) Notes del Dr. Mirambell, en vista dels documents del arxiu de Vich.

(3) Aixís devem suposarho, en vista de la perdua (?) dels ms. del citat autor, davant de les escasses notes preses d'ells pel Sr. Piniella, son contemporani.

dóna notícia del citat rector Guillem, aixís com fa esment de les iglesies que's troben en la plana de Prats, ço és, Sant Andreu de Llanàs, Santa Lluçia de Galovardes, Sant Pere de Torroella y la parroquial; lo testament d'Arnau de Casanovas, fet davant de Ramon, rector de Sant Agustí de Lluçanès, al 12 de Janer del 1277, en que'l testador, que's diu natural de Sant Martí de Marlés, féu varis llegats a les citades iglesies, suscribint lo document Arnau, rector de Prats.

Lo rector Pere Fàbregas subscriu certa escriptura del any 1344, otorgada per Guilleuma de Libert y sos fills, en poder de Pere Serra, notari de Lluçà; y aixís los demés sacerdots que cuidaren de la parroquia de Prats los trobà lo Dr. Mirambell en las subscripcions de moltes altres escriptures que no són del cas detallar.

Indica lo considerables que havien de ser les rendes de l'iglesia que'ns ocupa lo fet de que al abandonar en 1373 lo rector Guillem Terrés sa parroquia, designà lo Vicari general de Vich, pera que la regentés, a Guillem Sacosta, de la canònica de Lluçà, comissionant als vehins de Prats Pere de Sant Marsal y Pere de Graell pera que recullissin y administressin los béns, y ab ses rendes paguessin lo clergue que fes lo servey de la parroquia, sostinguessin lo culte ab elles y demés necessitats y obligacions, divent en son temps rendir comptes al senyor Bisbe de Vich (1).

Les terribles pestes que delmaren Catalunya en lo si-gle XIV reduiren lo Lluçanès a una despoblació tant considerable que l'allavors poble de Prats quedà ab cinch fochs; y com fos que les rendes de la parroquia no bastaven a cubrir la congrua parroquial, s'uní aquesta a la pro-pera de Santa Eularia de Puigpardines, de la que n'era rector Pere Merlés, que allavors contava ab set fochs, lo que tingué lloch en 1435 per disposició del prelat vigatà (2).

(1) *Llibre de Colacions de la Curia de Vich*, del 1374, fol. 221. Arxiu de Prats, lletra F.

(2) Notes del Dr. Mirambell.

Aixís continuaren unides les dues parroquies, fins que ab motiu del increment que prengué Prats en lo sigle XVII, ja que'n 1634 comptava ab 500 ànimes, tornaren a separarse les rendes de les dues parroquies, quedant la de Santa Eulària en concepte de sufragànea, com ho és encara. En 1788 tornà la parroquia de Prats a ser iglesia matriu.

Pot afirmar-se, donchs, que la població que'ns ocupa renaqué de ses runes y postració en lo primer terç del sigle XVII, y ho féu de tal manera que al finalisarse aquesta centuria logrà del rey Carles II lo privilegi de vila. (Vegeu l'apèndix.) Abans d'aquest temps un humil llogaret, al voltant d'una reduïda capella romànica, constituïa'l poble de Prats, venint rublerta la planura de boscuries, pradells y vinyars (1). Aquella capella, dita de la *Bona Sort*, sent rector de Prats Jaume Serra, fou reformada en 1555, voltant-se sa sagrera de cases, les que anaren extenent-se per la part nord ab tanta pressa que'n 1634 se començà a edificar l'iglesia actual, per no ser suficient l'antiga. Dit augment de població obligà al rector de Prats a tenir un coadjutor.

Contribuí a tant considerable increment l'industria de perayres, haventhi set fàbriques que donaven ocupació als pradenchs, y quals productes s'exportaven a Castella y Aragó, lo que féu naixer la gran anomenada que'ls traguers de Prats tenien per Catalunya y aquells realmes. Més d'un centenar de matxos de bast trasportaven los productes de l'industria lluganesa, caracterisada per les bayetes, deventshi afegir la fabricació del savó y de llangonices, que donaren fama per tot arreu a la vila (2).

Malgrat les terribles vexacions que'n la guerra de Successió sofrí la comarca, y especialment la vila, que, com s'ha dit en altre lloch, fou entregada a sanch y foch per

(1) Avuy res d'això's troba: tallats los boscos, desaparegudes les arbredes, y sense podershi fer les vinyes, extesos herms de pelada roca y feixars de conreu volten la vila.

(2) Ja pot suposarse que tot això ha desaparegut en lo present sigle. Ja's dirà després l'estat actual de l'industria de Prats.

les tropes de Bracamonte en 1714, de manera que sols quedaren en peu la casa de la vila y la rectoria, sent des- troçades més de 139 cases, comptava aleshores ab forces suficients pera referse aviat de les runes, de manera que en 1739 s'havien reparat 98 cases, y en l'any 53 ja'n tenia 155, y en 1777 unes 363, y a primers d'aquesta centuria comptava ab 400 cases y 25 pagesies escampades en lo terme.

Los pobles lluçanesos redimiren al noble baró de Lluçà lo jou feudal que'n los sigles mitjos sobre d'ells pesava, constituintse en petits municipis o concells de jurats, qual organisació pot veures en lo privilegi concedit a Prats de Lluçanès pel rey Carles II.

Aqueixos concells se reunien anyalment en la *Casa Gran* de Santa Creu de Jutglars, representats pels jurats de quiscun d'ells que havien desempenyat lo càrrech de concellers en cap, o sia'l primer lloch en los respectius comuns o universitats lluçanesos, formant, com diriem ara, una assemblea de tots los municipis pera tractar los assumptos d'interès general de la comarca. Dit concell general tenia la senyoria directa de quasi tot lo territori del Lluçanès, que conservà fins a l'any 20, en que la lley de senyoriús abolí semblants drets jurisdiccional. Tenia a més curia propia pera l'exercici de sa jurisdicció civil y criminal, la que residia en lo poble de Sant Feliu Saserra (1). En lo concell general se rendien los comptes de la gestió administrativa y se procedia a l'elecció dels càrrechs dels cònsols o jurats dels pobles, fet lo qual se reunien los honorables concellers en patriarcal àpet en la Casa Gran de Santa Creu.

No compta la vila de Prats ab monuments dignes de cridar l'esment del artista ni del arqueòlech. La petita iglesieta de la Bona Sort, que, com s'ha dit, se creu que fou

(1) Se conserva la Casa de la Curia (avuy del Ajuntament), típic edifici del segle XVII.

la primitiva parroquia, y's diu si ja existia en lo sigle IX, té poch de notable, presentant l'aspecte d'una de tantes ermites de nostra montanya. Sa fatxada és senzillíssima, ressentintse de sa reforma en lo sigle XVI, en que tal vegada perdria sa porta d'arch semicircular, substituintla dues jambes y una grossa llinda ab la data del 22 de Juny de 1555; més amunt, un petit ull de bou, terminant ab la teulada a doble vessant. Té'ls murs, nusos de tota motllura, formats per petits carreus, colrats pels sigles, y sent del tot llis l'àbside. L'interior, tant pobre com son exterior, presenta una reduïda nau, ab volta lleugerament apuntada. Los retaules de sos tres únichs altars són del més pèsim estil, formant lo major una tela pintada, que cap mèrit té. Lo camaril, o hornacina en que s'hi venera l'antiga imatge titular, és format per fragments d'un vell retaule, maltractat com fusta vella, en que s'hi noten unes regulars pintures sóbre fusta, representant passos de la vida y martiris de Sant Vicens, curioses especialment per l'indumentaria. Poden atribuirse aquests fragments al sigle XV, o poch abans. L'esmentada imatge de Maria, tapada ab un veritable enfarfech de roba (1) és bisantina y de fusta. Té una alçada d'uns 78 centímetres y se troba en un reduït trono. Lo nin Jesús està també assegut damunt lo gepoll esquer de la Santíssima Mare. És tant lo que's troba mutilada aqueixa escultura, que no és estrany se la tinga pels que la cuidan (2) per un *boscall*. La diadema, que a modo de casquet solen portar les imatges d'aqueixa època, ha sigut tallada pera posarhi en son lloch una corona de raigs y estrelles; lo nin Jesús és serrat de mig cos amunt, de manera que sols se conserven les cames; copejada per tot arreu, a penes deixa veure'l pintat del ropatge, el que's presenta ab los plechs acanalats y rígits

(1) Se venera ab lo nom de Nostra Senyora de la Bona Sort y se la té per especial advocada dels parts. Al demanar a la bona dòna que cuida de l'iglesia que'm permetés veure l'imatge despullada de les robes que la tapen, se resistí ferho, fins que uns bons amichs convenceren a la sagristana de que *jo era casat*; sense aquesta condició no hauria despullat la Verge, segons manifestà.

que tant caracterisen l'esculptura dels sigles X, XI y XII.

L'iglesia parroquial, baix l'advocació de Sant Vicens, data del any 1679, y res de particular té. Lo retaule major, del 1699, és, com tots los d'aquella centuria, un veritable embalum de sants ab posicions impossibles, angelets rodanxons y contrafets, relleus prodigats ab un luxu inconcebible, garlandes, gerros, capsaleres, carteles, fullatges y tot quant imaginà l'escultor podia cabre en l'espai y fustam de que disposava, se troba agombolat en l'altar, fins al punt de que quasi és impossible saber sa verdadera disposició: tantes són les capelletes, hornacines, repises, coronises y ornaments ab que ve tapada la testera de l'iglesia. Aquesta és d'una sola nau, no molt espayosa, ab capelles laterals, en les que no hi ha cap retaule que cridi l'esment en lo concepte artístich. En la capella del Santíssim Sagrament s'hi venera la Verge dels Dolors, ab Nostre Senyor a la falda, regulars escultures, a les que, segons és costum general, se les hi dóna pels del poble un mèrit extraordinari. Lo retaule és d'últims del segle XVII.

Cap joya ni ornament notables se conserven en l'iglesia de Prats, com no sia una creu professional, de plata, bellament artisada, y corresponent a l'última centuria esmentada. Tampoch en l'arxiu se custodien documents interessants, segons manifestació del reverent rector, si bé suposà aquest senyor que guarda un pergamí del segle IX, que no mostrà al autor d'aquestes ratlles, malgrat insistir en lo desitj de veurel (1).

En la Casa de la Vila, humildíssim edifici del segle passat, se guarden alguns documents (que cuidadosament classifica nostre il·lustrat soci delegat Sr. Piniella), entre'ls que mereixen citarse per sa importancia'l llibre dit dels Concellers, que comença en 1684 y acaba en 1834, contenant un veritable dietari d'acorts del Concell y altres par-

(1) No sabem lo que hi haurà de cert sobre això. Lo Dr. Mirambell, tantes vegades citat, escrigué uns apuntes històrichs sobre la vila de Prats (ms. citat per Torres Amat), y ben segur que en son temps existirien alguns documents. Les guerres civils los hauràn destruït?

ticularitats del comú; no essent menys curiós altre llibre del 1723 contenint un registre d'ordres, bans, catastres, censals, comptes, etc. Del segle passat fins avuy se conserven molts lligalls y plechs, interessants, alguns d'ells, pera l'història moderna.

L'indústria més peculiar de la població que considerem és avuy dia la manufacturera, sofrint les conseqüències de la crisi actual y de les desatentades disposicions econòmiques del govern central.

Això fa que la despoblació de Prats (influinthi en molt les últimes guerres civils) siga bastant considerable. Malgrat los elements contraris ab que deu lluitar l'indústria local, compta avuy ab 250 telers a mà, distribuïts entre les fàbriques o, millor, quadres de can Cirera, Costa, Noguera y Mateu, quals cases quasi totes foren fundades en la centuria passada. L'indústria de bayetes, que tant flo-reixent era en l'últim segle (1), ha desaparegut.

Encara que'l terror ab que contenen los pradencs és, en general, molt aspre, no queda sense profit: aixís és que's cull bastant blat, xeixa, forment, blat de moro, espelta, trepadella, cibada, ordi, fajol, mill y hortalija en general. Ni la vinya ni'l fruiterar pot dirse que existeixin en lo terme, indicantnos que deu haver cambiat molt lo clima de la comarca, per quant antigament lo conreu de la vinya era bastant considerable.

Finalment, compta Prats ab una escola de noys y altra de noyes, sent concorregudes per uns 150 a 200 educants.

Com a llocs d'esbarjo hi ha'l *Centre Catòlich* y'ls cafès del Fumanya y del Raurell, no permetentne d'altres les costums morigerades de la població. Hostals: cal Pau Bisbe, Joan Borralleras y Joseph Espona. Tres són los correus ab que compta Prats: el de Vich, el de Berga y el de

(1) Quasi tots los vehins de la vila s'ocupaven en dita indústria. Més de 40 cases hi havia que treballaven per compte propi, tenint sos tallers y magatzems, dependents més o menys de 4 o 6 cases principals. Hi havien a més 4 tintoreries, comptant ab 8 o 10 estenedors dits *estricadors*.

Lluçà, diaris y per medi de peatons. També compta ab lo d'Oristà, si bé no és diari.

Los encontorns de la vila de Prats són veritablement interessants per l'excursionista, podentse fer boniques expedicions, d'unes dues a quatre hores de distancia no més, al santuari dels Munts (al llevant, extrem de la comarca), a l'ermita de Sant Maurici, de Sant Isidro, la Quart y la Portella (al ponent), al monastir de Lluçà (al N.), y a Sant Pau de Pinós (al S.), no menys que a la poètica vall de Marlés, ab ses antigues iglesies de Sant Martí y de Santa Maria. A les afòres de la vila, a una mitja hora llarga al SO., és digne de visitarse la romànica iglesieta de Sant Andreu de Llanàs y los grandiosos casals de Santa Llucia de Galovardes ab la torra del Quer, la típica masia dita serra de Degollats, y lo mas Grau, ab sa capella de Sant Pere de Torroella, disfrutantse de punts de vista preciosos, a més de les obres d'indisputable interès arqueològich.

Baix aquest concepte s'atreu tot l'esment la citada iglesieta de Sant Andreu de Llanàs, o de la vila, com també s'anomena, ja que's diu que una població existí en lo pla que té proper.

Art y naturalesa disputen a l'hora l'atenció del visitant. ¡Qui tingués la ploma a mercè de l'imaginació y del desig pera descriure'l quadro que ofereix aquell encantat recés!

La rònega iglesia, colrada per set centuries, s'amaga entre la verdor de la boscuria y del herbatge, rústega toya ab que la naturalesa rendeix son homenatge d'amor al art. Ses pures linies respiren un candor y una frescal senzilleza que atreuen dolçament, com la flor silvestre nascuda en lo més espès del bosch. Lo petit temple, malgrat sa humilitat, excita aquell sentiment de respectuosa veneració de les fàbriques romàniques. «De reduïdes dimensions, nua d'ornamentació, formada de petits sillars en sos paraments, sòlida sense pesadeses, de grave y sever aspecte, de noble compostura en que hi ha certa manera agreste, de tímida y apòcada construcció, encara que ben proporcionada... d'una senzilla majestat que fa respectable sa ma-

teixa pobresa» (1), veus-aquí les notes característiques del modest edifici. Si a l'hora baixa, en que la terra comença a emmantellarse de tons foscos, les serres y les valls de moradenques y blavoses glaces y lo cel se pinta ab aquelles inimitables entonacions calentes, sorprèn al viatger destacar-se la silueta del edifici damunt d'un fondo roig d'or vell, lo quadro és d'una atracció superbament artística.

L'orientació de l'iglesia que considerem és la característica de les fàbriques romàniques, ço és, l'àbside mirant a llevant. Sa planta ve formada per una sola nau que acusa lleugerament la creu llatina, acabant ab lo semicírcol absidal. Ses dimensions y altura ja s'han indicat, que són bastant reduïdes, més ab una proporcionalitat tant artística que quasi podria compararse a la d'una d'aqueixes precioses arquetes de reliquies ab que l'art cristià adornava'ls altars de les basíliques y dels *confessiums*. Al extrem de la nau, o sia a la part de ponent, s'alça la torreta-campanar, damunt del mur de la fatxada. Es de forma quadrada, rematant ab teuladeta a doble vessant, obrintse en ses quatre cares los finestrals dels dos pisos que compta, sent los baixos formats per un vano semicircular ornat d'una senzilla pestanya, y los superiors per un característich agimez, sostenint sa doble arcatura una columneta molt baixa, sense basa y coronada d'un capitell cúbich, sent son ornament sa forma geomètricament regular. També aquests vanos són ornats de pestanya, que segueix l'ondulació dels dobles arquets. La fatxada ve, per complert, nua d'ornament, constituïda pel llis parament, en que s'hi obra en sa part superior una finestreta en forma de creu grega. Com a detall interessant devem consignar que'l mur de fatxada puja cosa de mig metre més que la teulada, a abdós costats del campanar, que ve aplomat al centre d'aquella, formant l'inclinació de la doble vessant. Aquesta disposició'ns recorda les iglesies de Besalú, encara que en elles l'indicació del timpà o frontò clàssich és

(1) Caveda: lloc citat.

més determinada. Los murs laterals són també llisos, rematant arran del taulat ab una corniseta que afecta com una mitja escocia. En lo que mira al S. s'hi obra l'única porteta d'ingrés, formada per les jambes y un arch de petites dovelles, venint alçada del pla terreno per alguns graons. Aprop del àbside hi ha una finestreta de forma abocellada, igual a la que's veu en lo centre del àbside, sent aquest fortament semicircular y també despullat de tot motiu d'ornamentació, com lo restant de la construcció. Adossat an ell hi ha un reduït cementiri, qual terra sagrada desapareix sota un espès y embullat herbatge que priva d'entrarhi, alçantse sever y enterch un funerari xi-prer; conjunt tant artístich que sembla expressament disposat pera assumpto d'un quadre.

L'interior revesteix més pobresa, si cap, que l'exterior. Lo trespòl, fet de desiguals llambordas; los murs y volta de canó, ja negrosos malgrat la capa de calç que com mortalla piadosa cobreix los colrats carreus, y l'escasa llum que augmenta més la foscor del santuari, atreuen y impressionen a l'hora. En va s'hi cerca en l'humildíssim temple sepulcres, làpides o escuts que parlin de son origen y passat; en va s'hi investiga un detall artístich, una pintura, una alhaja: soletat, pobresa y humilitat és lo que fereix a l'imaginació, cridant al cor una oració pels qui foren, un recort tant sols pels que, a recés dels sagrats murs, jeu en lo somni etern del oblit.

Inútil és indagar per qui y quan fou construïda l'iglesia de Sant Andreu de Llanàs. Sa disposició general revela que tal vegada en lo sigle XI ja existiria. De totes maneres, consten deixes piadoses a favor de la mateixa en los sigles XII y XIII (1).

Havem insinuat més amunt que sa situació és verament poetica. En efecte, colocada al extrem d'una conre-sada planura, dita pla de Sant Andreu, se troba asseguda damunt d'uns graus que s'estimben fins a una fonda vall, enfosquida per espessa vegetació y bosch de roures y alzi-

(1) Notes inèdites del Dr. Mirambell y Giol.

CASADES. — *Lo Lluçanès*



SERRA DE DEGOLLATS, A PRATS DE LLUCANÈS

més determinada. Los murs laterals són també llisos, rematant arran del taulat ab una corniseta que afecta com una mitja escocia. En lo que mira al S. s'hi obra l'única porteta d'ingrés, formada per les jambes y un arch de petites dovelles, venint alçada del pla terreny per alguns graons. Aprop del àbside hi ha una finestreta de forma abocellada, igual a la que's veu en lo centre del àbside, sent aquest fortament semicircular y també despullat de tot motiu d'ornamentació, com lo restant de la construcció. Adossat an ell hi ha un reduït cementiri, qual terra sagrada desapareix sota un espès y embullat herbatge que priva d'entrarhi, alçantse sever y enterch un funerari xi-prer; conjunt tant artístich que sembla expressament dispostat pera assumpto d'un quadro.

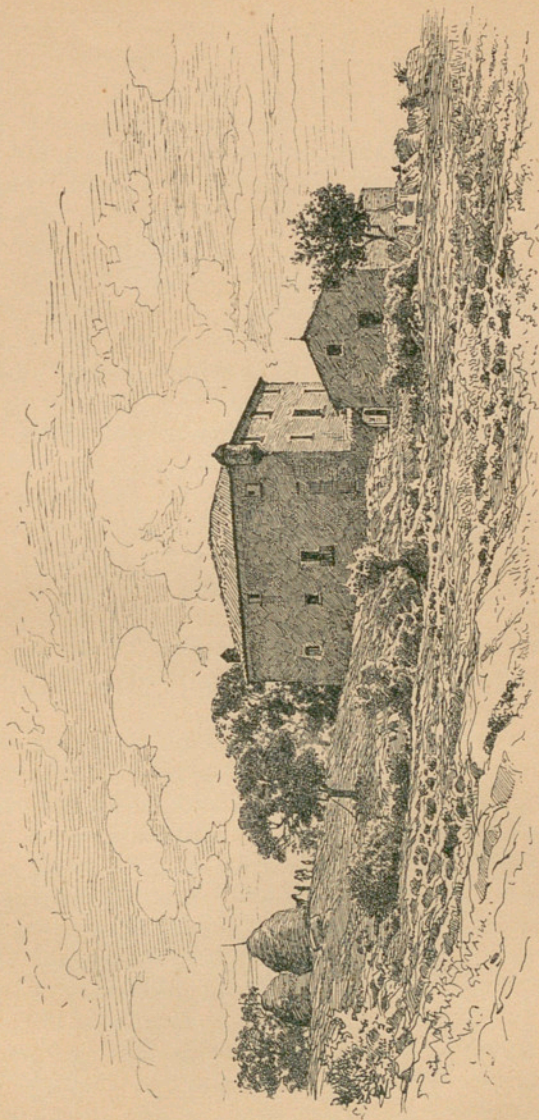
L'interior revesteix més pobresa, si cap, que l'exterior. Lo trespol, fet de desiguals llambordas; los murs y volta de canó, ja negrosos malgrat la capa de calç que com mortalla piadosa cobreix los colrats carreus, y l'escasa llum que augmenta més la foscor del santuari, atreuen y impressionen a l'hora. En va s'hi cerca en l'humil·líssim temple sepulcres, làpides o escuts que parlin de son origen y passat; en va s'hi investiga un detall artístich, una pintura, una alhaja: soletat, pobresa y humilitat és lo que fereix a l'imaginació, eridant al cor una oració pels qui foren, un recort tant sols pels que, a recés dels sagrats murs, jeuen en lo somni etern del oblit.

Inútil és indagar per qui y quan fou construïda l'iglesia de Sant Andreu de Llanàs. Sa disposició general revela que tal vegada en lo sigle XI ja existiria. De totes maneres, consten deixes piadoses a favor de la mateixa en los sigles XII y XIII (1).

Havem insinuat més amunt que sa situació és verament poética. En efecte, colocada al extrem d'una conre-sada planura, dita pla de Sant Andreu, se troba asseguda damunt d'uns graus que s'estimben fins a una fonda vall, enfosquida per espessa vegetació y bosch de roures y alzi-

(1) Notes inèdites del Dr. Mirambell y Giol.

CASADES.—*Lo Lluçanès*



SERRA DE DEGOLLATS, A PRATS DE LLUÇANÈS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

nes. Lo boscatge, les verdisses y matolls amantellen la terra, arrapantse l'eura y el lligabosch per l'escambell rocós en que està encimbellada la capella. Sota d'aqueixa, y amagada pels juncars, s'hi sent mormolar una fontana, quals aigües s'escorren joganeres per una torrentera deliciosa, formantse son jaç esgrahonat per pans de roques calices, blanques y llises com lo marbre. Entremig de les nuoses soques de les alzines, y al lluny, s'oviren brillar los pradells verdíssims, lliscant en sa menuda herbeta les aigües de la torrentera; y si'l remat boví de la propera masia s'escau a abeurarshi, lo quadro allavors més sembla imaginat que no pas real.

Desde Sant Andreu, y passant per boscos de roures y alzines que guarneixen la vessant de la serra, nos dirigirem a visitar los grandiosos casals solars de Teulats y Serra de Degollats; típiques construccions que aixís criden l'esment del artista per llur grandiosa silueta y triada situació, com lo del aimador de les velles institucions de la patria, perpetuades en eixos veritables monuments familiars, quals executories de noblesa foren l'honradesa més acrisolada y lo treball més constant.

Lo nom que porta l'últim casal, ço és, *serra de Degollats*, nos recorda un fet històrich revestit dels atractius del drama.

Encesa la guerra de Successió, o, millor, la titànica lluita pera conservar nostres llibertats y drets seculars, havem dit en altre lloch que'l Lluçanès fou lo principal teatre abon se desenrotllaren los fets d'aquelles gestes glorioses. La crema de Prats y demés pobles de la comarca per Bracamonte, portat del disegni de destruírla y despoblarla per complert, lliurantse d'aquesta sort d'enemichs temibles y de destorbs, prou clar indiquen que aquell capdill de les forces castellanés dirigia'ls trets al cor mateix de la patria pera més aviat acabar sa obra. Donchs bé: aquell casal ennegrit pels sigles, ab son aspecte de fortaleza, bastit d'endurida pedra, sobresortint de sa feixuga massa cúbica, en sos quatre ànguls unes com torretes o garites, també de pedra; les nuoses alzines que guarneixen

la planura que a modo d'esplanada s'extén al entorn del casal; los espessos boscos que té propers y los montanyams pirenenchs que ovira com enlairen fins los núvols llurs agegantades siluetes, foren testimoni de la justa venjança de tot un poble. En efecte: un cos del exèrcit castellà que venia afadigat de cometre tota lley de crims y malvestats en la propera vila de Prats, se retirava del lloch de ses *proeses* dirigintse envers la vall de Marlés. Descuidats anaven los *victoriosos* soldats de Felip V en mig d'aquelles fosques rouredes y alzinars espesíssims, quan tot d'una, de cada matoll, de cada soca, per tot arreu, talment gitats per la terra, caigueren damunt dels enemichs de Catalunya, com una allau furiosa, mil combatents, que, sense pietat, *degollaren* als que abans de poch sembraren de ruïnes y de desolació tota la fidel comarca. Aquest fet quedà, donchs, perpetuat en aquell indret del Lluçanès, que, com si fos triat aposta, té tot l'aspecte de farrenya soletat apropiat al trist nom que porta. La riera de Marlés, que en lo fons de la vall mormola, sembla que salmodii'l cantich funerari pels qui perderen la vida en aquella desoladora guerra.

Deixàrem aquell lloch, dirigintnos a visitar l'iglesia de Santa Eularia de Pardines, avuy sufragànea de la de Prats, havent desaparegut lo primitiu temple, sense que'l modern continga res de notable.

En mig d'una ampla planura, en que'ls erms de cendrosa entonació's confonen ab los verdejants conreus, s'alça una alta torra, sentada damunt d'una rocassa. Prop d'ella hi ha un casal que apenes ombrejen algunes revellides alzines, veritable oasis d'aquell desert en que la vegetació florestal ha desaparegut en malhora. La torra és lo únich que resta del antich castell del *Querch*, vestintse de ses despulles lo casal dit de Santa Llucia, nom ab que se'l coneix per la capelleta que l'acompanya.

Desdixada *restauració* ha despullat de tot son caràcter aquella veneranda despulla del castell. Los murs, formats de petits y regulars còdols, segons s'observen en les construccions del estil romànich, estan mig amagats per una

capa de pintura *gropa* (!), que'l temps, ab sa benfactora influencia, cuida d'arrancar paulatinament. No bastant això, s'obriren algunes finestres, simètricament colocades, ab ses corresponents persianes pintades de vert; la ratlla de maticans y lo coronament de marlets han sigut substituïts per una senzilla barana de ferro, y pera completar més lo desastrós conjunt remata la disfregada torra ab una torratja per l'escala. És, realment lo més ridícol que podia imaginarse l'ignorancia y lo mal gust.

Se té noticia de l'existencia del castell del *Querch* en lo sigle XI, per quant Berenguer Seniofred de Lluçanès, bisbe d'Ausona (després del 1075 al 1100) y arquebisbe que fou per algun temps de Tarragona (1), llegà lo dit castell, junt ab lo de Torruella y l'iglesia de Santa Eulària (de Pardines?) al Capítol de Vich, en testament de 7 de Janer del any 39 del rey Felip, o sia en 1099 (2). A la mort de Berenguer, lo Capítol donà en feu los dominis citats al cavaller Guillem de Lluçà, rebent a cambi d'ells uns alous en les parroquies de Sant Pere, Sant Vicens y Sant Feliu de Torelló. Tenia també lo citat senyor de Lluçà, per concessió que li féu son parent lo bisbe Berenguer, les batllies o administracions d'Ausona, les que li foren confirmades pel successor d'aquell, Arnau, encomanantli la guarda del palau episcopal, oferintli que li donaria per tal servey vint sous de la moneda de Vich y part dels *placitos* de la curia ausonense. Lo cavaller oferí ser fidel al dit bisbe Arnau, ajudarlo y defendrel contra qualsevol enemich, com a bon vassall, franquejantli'l castell del Querch, pera entrar y eixir d'ell y poder fer guerra; tot lo que fou pactat y convingut en document del 9 d'Abril del any 44 de Felip, que és lo 1104 (3).

En la meteixa centuria XII, o sia en 1198, continuaven los barons de Lluçà possehint lo castell del Querch, per

(1) És lo prelat que'ls autors equivocadament anomenen de Rosanés. Vide Flórez y Villanueva: *Iglesia de Vich*. Era fill de Wifred de Lluçà, que's casà ab Guisla, filla del comte de Cerdanya.

(2) Flórez: *España Sagrada*, volum XXVIII, pàg. 173.

(3) Lloch citat, pàg. 190.

quant Pere de Lluçà jurà fidelitat al rey Pere I per rahó de dita fortalesa (1); acte de reconeixement feudal que pels demés dominis que formaven la baronia lluçanesa trobem en los sigles posteriors anotats en los registres de la Corona d'Aragó, no menys que alguns altres a favor de la Sèu y Capítol de Vich.

Al extrem nord de la planura aont se troba la vila de Prats s'heu esment del grandíós casal del Grau, que s'asseu damunt d'un grau de rocams caliços arracerat dels vents de tramontana per una muralla de roques d'igual naturalesa geològica, extenentse aquestes formant erms planells envers lo nord, mentres per sol-ixent y mig-jorn, sota l'escambell rocós del casal, se desplega l'hermosa quintana y terres de conreu, limitades per la part de ponent per les terres primes d'herbatge y escassa boscuria. S'anomenen les esmentades roques, *de Torroella*, y aont existeix, quasi al peu de la casa, la petita iglesia de Sant Pere del propi nom, de reduïdes proporcions y qual traça la fa suposar d'últims del sigle XII. Son exterior respira la major humilitat. Encarada a ponent, té son ingrés format per una reduïda porteta ab arch rodó format per dovelles, damunt de la que permet penetrar escassament la llum un petit ull de bou, alçantse, a prom de la fatxada, l'espadanya. Cap motllura orna'ls paraments, y l'àbside, que mira a llevant, no és indicat pel característich semi-círcol, sinó que resta llis y pla. L'interior és d'una nau ab volta peraltada, dividint lo cos de l'iglesia, de lo que forma'l presbiteri, un groixut arch a modo de platabanda seguida. En lo sol hi ha la lauda del enterrament dels antichs possessors de la casa. L'úlich altar ve format per un interessant retaule, probablement de primers del sigle XVI, constituït pel requadro central, en que s'hi figura a Sant Pere apòstol, tenintne dos més per cada costat, un en sa part superior y l'acostumada *pradella*, o fris inferior. Sos respectius assumptos són l'Anunciació y lo Naixement del Senyor; Jesús apareixentse al príncep dels apòstols por-

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó.

tant la creu al coll; y un sant ab hàbits monacals negres sofrint lo martiri que li imposen dos sayons. En lo requadro superior hi ha representada la Santíssima Trinitat, segons la manera ab que se solia pintar durant los sigles mitjos, ço és, l'Etern Pare sostenint a Jesús Crucificat; y, per últim, en los tres requadrets de la *pradella* se veuen al Salvador sortint del sepulcre, y en los laterals la Verge y Sant Joan. És notable aquesta obra pictòrica per la correcció del dibuix y simpàtica entonació, recordantnos lo modo de fer de les escoles italianes precursors del Renaiement.

Seculars alzines de groixuda soca y ampla capsada fan de cobricel a la vella iglesieta, ensemps abrigantla piadosament ab sa fullosa brancada. És un conjunt tant pintoresch el que ofereixen aquell agermanament de l'art y de la naturalesa, que atreuen d'un modo simpàtich l'esment del viatger. Prop de l'iglesia y davant del casal s'arreglera alterosa pollancreda com una muralla de verdor, contrastant ab ella la fosca entonació de la gran roureda que sobressurt per darrera la casa. Aquesta és, sens dubte, una restauració del sigle passat, afectant una grandiosa massa cúbica, en que s'hi obren dos pisos, venint adossada a la part S. una torra quadrada, termenada ab porxada o galeria d'archs y una piràmide de teules. Mirada desde aquest indret té quelcom de conventual la casa que'ns ocupa, ostentant majestuosa silueta. En l'interior res s'hi troba de notable. Les guerres civils per una part, y una llarga qüestió judicial per altra, han contribuït segurament a l'estat actual de la rica hisenda (1).

En lo sigle XI existia, en lo mateix indret aon s'alça'l casal, lo castell de Torruella, que havem vist més amunt fou deixat al Capítol ausonench per son prelat Berenguer

(1) Com a resultat del plet aludit, ha sigut venuda últimament a un estrany a la família dels antichs propietaris, qui ha començat per fer considerables tallades de bosch y despellant quasi en absolut dels arbres que contenia la propietat, no respectant les seculars alzines y roureda que prop de la capella de Sant Pere y de la mateixa casa tant de bé li feyen.

Seniofred de Lluçanès, formant després part dels feudos dels barons de la comarca. Aquesta's trobava creuada en direcció de N. a S. per tres castells posats de manera que's vigilaven mutuament, çò és, el de Lluçà, el de Torruella y finalment lo del Querch, com una línea de fortificació pera defensar lo país de tota sorpresa enemiga.

A cosa d'un quart de la casa, envers lo N., passats los erms de rocam caliç que per allí's troben, y al costat del camí carreter que de Prats baixa a la vall de Marlés, s'alça la *pedra dreta* del Grau, consistent en un monolit prismàtich de 2'12 m. d'alt per 0'36 m. d'ample y 0'26 m. de gruix, rematant en petita piràmide. En la part superior hi ha esgrafiada la fetxa del 1773. No comprenem què pot significar aquella grossa fita en aquell indret, que no és partió de terme, ja que ve dintre de l'extensa hisenda del Grau, ni menos divisió de districte municipal, perquè'l casal aludit pertany ja al de Lluçà. No'ns atrevim a dir, emperò, si se'l pot considerar un primitiu monument megalítich, perquè'l trobem treballat ab massa relativa perfecció pera aquella llunyana època. Més curiosa trobem la vella costum de ballar a l'entorn d'aquella pedra un contrapàs lo jovent de l'encontrada en lo diumenge de Quinquagèssima, posant al voltant de la dita pedra menadets d'herbes bosquetanes. Això pot revelarnos tal vegada quelcom interessant pera atribuir major antiguetat que la que avuy aparenta aquell monument.

Envers lo ponent del casal esmentat, a l'extrem de la planura, hi ha la *Cadira del Galceràn*, bech de roca que afecta talment l'assiento y respatllet d'aquell moble. Pren aquest nom del quefe de les tropes carlistes de la guerra dita *dels set anys*, que acostumava vigilar desde aquell punt estratègich tota la vall de Marlés, los plans de Sagàs, part del Bergadà, los serrats de la Guardia, de Pinós y Sant Maurici y los montanyams que dominen aquella comarca y'ls pobles d'aquella part de l'alta montanya. Ab objecte més pacífich, teniem la costum d'anarhi sovint en nostres estades estiuenques a la vila de Prats, y especialment a l'hora baixa, pera embadalirnos davant dels espec-

tacles, sempre sorprenents, de les postes de sol, en lo temps que'l xardorós istiu s'allunya d'aqueixes encontrades. És realment indescriptible'l màgich aspecte que presenten aquells indrets al cayent de la tarda.

Desde dit punt s'hi gosa d'una de les més superbes vistes que ofereix lo Lluçanès. Les asproses serres que al lluny confonen llurs enèrgiques siluetes ab les bromes ponentines, figurant, al barrejarse, colossals comellars, semblen donar a l'horitzó més espayosos confins que sopten per sa immensitat. Desde'l montanyam s'ovira baixar, com negrosa torrentada, la boscuria que atapaheix les serralades davanteres del Pireneu, en quals replechs s'hi amaguen fondíssimes valls cintades pels torrents y rierals que festonejen frescals vernedes entre gemats pradells vestits d'erba. Més propera l'emboscada vall de Marlés va enfosquintse suaument, arrosseganhi peresoses bromes de color blau-moradench per damunt de les rouedes, no sentintse altra remor que'l dringar de les esquelles dels remats que tornen a les masies. Les acantilades siluetes del *Salt del Colom* y les imponents dels montanyams de Queralt y de Corbera's retallen enèrgicament, alçantse per damunt del polcim platejat que s'aixeca del Llobregat y de la planura bergadana, fent resaltar, per fi, los gegantins macisos de la serralada lo fons del firmament enrogit, ab inimitables tons, en que s'hi allarguen tires de núvols purpurins, platejats y roents com lo foch. Sols la fosca de la nit podia treurens d'aquelles esplèndides manifestacions de la naturalesa.

Aprofitant també les nostres estades en l'esmentada població, férem, en diferents temporades, algunes excursions pels pobles a ella vehins. Los camins que hi conflueixen nos convidaven a investigar lo que en aquells fos digne d'esment.

Envers mig-jorn, y a l'extrem de la serra, se troba'l rònech poble de *Sant Feliu Sasserra*, distant de Prats unes dues hores, y ab qui's comunica per la carretera, en pèssim estat, que porta fins a Avinyó. Quasi en ratlla dreta, y ab escassos revolts, s'obra pas lo camí en l'aspre terror

calcari-margós, en que hi abunden los ermots, trobantse de tant en tant alguns feixars de conreu. Lo molí de l'Arnaus, al fons del rieral de Galobardes, qual escassa corrent mig amaguen espessos juncars o bimagueres, és lo primer que's troba després d'una mitja hora d'haver sortit de Prats, seguint la carretera quasi sempre la vora de dita riera. Escampades arreu, y destacantse entre escassos claps de bosch, s'oviren los casals de Taulats, la Pedragosa, Sant Nassari, Colldelarchs, La Tria, Vilarubí, Can Rodel·las, Molí de la Balma, l'Abadia, Padrós, Vilaclara, lo Blanquer, Galobardes, etc.

Sant Feliu Sasserra és una vila d'aspecte rònech y pobre, que compta unes 1,000 ànimes escassament, formant ajuntament y parroquia, que correspon al bisbat de Vich, al confi S. del Lluçanès. Situada al extrem del serrat que divideix les conques de la riera de Marlés ab la del Lluçanès, lo color negrós de ses cases se confon al lluny ab lo rocam en que s'asseu, y destacantse damunt d'elles l'alterós campanar de sa parroquia. Constitueix la població un carrer principal, al que hi conflueixen alguns petits carretons, notantse en la quasi totalitat de les cases les fetxes del 1600 y 1700, tenint en sa major part baixos y un pis. Lo típic aspecte montanyès se nota per tot arreu, no deixant de ser pintoresca la desigual silueta dels edificis y la tortuositat dels carrers.

No se sap quan seria fundada la població, però és de presumir que després de la reconquesta d'aquella part de Catalunya per Wifred *lo Pelós*, la necessitat de repoblar los llocs conquistats, ensems que sa defensa, cridarien en aquell punt los dispersos habitants de l'encontrada, y sota'l castell baronial y a redós de l'iglesia s'hi aplegarien les humils vivendes dels fidels y les cabanes dels servidors del senyor feudal.

L'iglesia parroquial ja existia en lo sigle XII, com ho indica clarament l'únich testimoni que d'aquella època'ns queda, com és la petita portada lateral de la mateixa, visiblement d'aquella època. La formen dos groixuts baquetons, que constitueixen dobles archs semicirculars o en

plena cintra, ornamentats lo més extern per fullatge y lo més proper a la porta per entrenats, apoyantse en quatre columnes cilíndriques empotrades en les jambes, quals capitells, toscament treballats, representen fulles d'acant, figures humanes y àligues ab les ales obertes. Lo temple actual és del segle XVI, indicantho aixís l'última clau de la volta al peu de l'iglesia, que porta la fetxa del 1581. Emperò en l'arxiu se conserven dues escriptures del 1383 relatives a fundacions de beneficis en los altars del Remey y de Sant Joan, fetes per Ramon d'Abadia y per Guillem de Forns (les famílies dels quals encara subsisteixen), datant la Reverenda Comunitat de beneficiats del 1636.

La planta de l'iglesia és formada per tres naus bastant espayoses, ab volta ojival, quals nerviacions se junten en petites claus. És un bon exemplar de l'estil ojival decadent no desprovist de certa elegancia. Los retaules són tots barrochs. Al costat dret de l'iglesia s'hi construí la capella pel Santíssim Sagrament en 1880, a despeses de la família Vilaclara, hisendada en la comarca, segons los plans de nostre consoci D. Leandre Albareda, distingit arquitecte. En aquesta obra, ab senyalada discreció, s'ha seguit l'estil gòtic en sa mellor època.

Lo reverent senyor rector, que ab la major amabilitat nos acompanyà en nostra visita, conserva una bona creu professional de plata de l'any 1675, un reliquiari del 1500 y alguns ornaments més rics que antichs. En lo campanar, de la mateixa època de l'iglesia, hi notàrem una campana del 1668.

Com a recort de l'antiga dominació feudal sols queda un nom, lo del *serrat de les Forques*, sense cap resto de construcció militar de l'època. Un casal notable, en la plaça, nos parla, al contrari, d'una institució lliure y que donà tanta importancia a l'estament menestral en los millors temps de nostra historia. Nos referim a la Casa del Concell y Jurats del Lluçanès, notable construcció del segle XVII, en la que hi campeja la severitat agermanada ab l'elegancia. Lo parament de la fatxada, ja negrós, no tant per les centuries com per la qualitat de l'aparell, ve

perforat per bonichs finestrals, quals vans venen adornats per pilans o petites pilastres guarnides ses cares a l'estil plateresch, sostenint uns a modo de cornisaments molt graciosos, completant lo bon efecte del conjunt l' ampla teulada que ombreja la part superior de l'edifici. Serveix avuy pera Casa de l'Ajuntament, y sembla que son arxiu no està desproveit d'interessants documents, qual estudi no'ns fou possible fer malgrat los nostres desitjos, que nos revelaria sens dupte datos aprofitables pera historiar la vida municipal del Lluçanès, ab l'organissació de sa curia, les atribucions de son concell popular, l'elecció de sos cònsols y les pràctiques administratives dels passats sigles.

Pobra és la vida que soporta Sant Feliu Saserra; èscassa sa indústria manufacturera, representada per alguns telers a mà, que encara ab son traqueteig monòton trenca la quietut de sos carrers solitaris; y no menys l'agrícola, lo precisa pel consum, ja que res més permet son aspre terror, escassament regat per la Gavarresa y'ls torrents de Relat y Bassi; tot lo que és causa de que en lo temps cru de l'hivern moltes són les families que emigren a terres de per avall para sostenirse penosament fins la temporada de les cullites, en que retornen a llurs cases. Avuy, mercès a les plantacions de vinyes, sembla que la població s'alça de la postració y miseria en que jeya de bastant temps ençà.

Sa posició topogràfica li permet gaudir d'ample horitzó, ensems que de bones condicions climatològiques. S'oviren clarament les soperbes siluetes del Pireneu, que presideix lo Puigmal, a la part de tramontana; los serrats que l'aspre Collsacabra caracterisa, per la banda de solixent; los macisos Montseny y Montserrat, al confí de mig-jorn; y, per fi, los espatlluts montanyams bergadans, pel cantó de ponent, tancantli més properes sa comarca'ls serrats de l'Estany, de Sant Salvador, Sant Bertomeu del Grau, a la dreta mirant al nord; y'ls de Sant Jordi, de la Morisca y serralada de Pinós, per l'esquerra, entre quals replechs, y en les valls que formen, s'hi arraceren los po-

bles d'Avinyó (2 hores), Oristà y la Torra (45 minuts), Oló (2 hores), Santa Eularia de Pardines (1 hora), Santa Eugenia de Relats (1 hora) y Prats de Lluçanès (2 hores).

No és menys interessant l'excursió que desde Prats fèrem al poble de Perafita y al santuari de Nostra Senyora dels Munts, situats abdós a l'extrem llevant de la comarca lluçanesa.

Aixís com lo territori lluçanès se sol presentar aspre per son confí N., se vesteix ab les hermoses gales de la naturalesa per la part que anem a investigar. Deixàrem la vila de Prats, encaminantnos a trobar la soptada costa del Marsal pera baixar a la vall que a nostres peus s'extenia. Lo camí de drecera, més que tal, és una escala, quals graons són formats per la meteixa naturalesa, per quan los rocams s'arrestellen ab certa ordenada gradació a manera de feixars. Los matolls, la verdissa, los arbossos y los rebolls de les desaparegudes boscuries guarneixen ab lliure desordre'l grandíós rampeu que forma'l serrat, que s'esbadia en aquell indret, formant un misteriós reclau de bastanta fondaria, amagada per l'espessíssima vegetació que arreu y ab desordre creix y endomassa bellament les vesants. A mitja alçada d'aquell encantat racés s'atança damunt del precipici una rocassa formant la volta d'una misteriosa bauma, entaforantse sota d'ella los verts tapiços que encatifen la fantàstica recolzada. Plorosa regalima per davant de la bauma una cinta d'aigua que's despenya, morint entre l'espès brancatge, que com rústega toya puja fins arran d'aquella, present de les fades bosquetanes a la goja d'aquell jardí.

Baixàrem penosament los desiguals graons tallats en lo braç del contrafort esquer que forma la recolzada, al bell costat del precipici, fins trobar lo planell en que hi ha'l *Marsal*, venerable casal, ab capella romànica a son davant.

Al darrera de la casa, y a ella propera, hi ha la font dita *del Raig*, o *del Marsal*, situada en un reclòs format per la serra. És un lloch deliciosament poètic que més sembla disposat per l'hàbil mà d'un artista que no pas

per la meteixa naturalesa. En curt espay s'hi troba, en agradós resum, tot lo que's pot desitjar en un siti de plaer: vegetació frondosa y variada, remoroses cascades que tot saltironant joguinegen entre'ls pedruscalls de son llit, pradells encatifats d'envellutada verdor, molçoses roques entre les que hi furguen lo lligabosch y les verdisses, mentres l'atapahida eura amantella'l tronch de les albes y de les alzines, que ab los pollancren formen lo cobricel d'aquell encantat camaril de fades. En lo lloch més arracerat, y al peu de roques vestides de molça, raja a doll la font esmentada, qual rica aigua és vessada per una canella a modo de gàrgola, implantada en mig d'una làpida que porta la fetxa del 1773, surmontada per una creu nimvada. Seguint lo camí emprès, passa aquest entre'l casal y la capella esmentada, baixantse ben tost a trobar lo torrent del Marsal, quals vores guarneixen les hortes y plantius de dita masia, entre les que per una bona estona se segueix. Lo camí's decanta cap a l'esquerra, seguint tot planejant, entre clares rouredes y bosquiña, sota'ls serradets dits *de la Qüestió*, en quals vessants escarpades s'oviren en desordre rocasses calices entre abundós herbatge y escassa arbreda; trobantse aviat la riera del Lluçanès, quals riberes solitaries guarneixen frescal vegetació y espessa pollancreda que, ab les albes de llisa roca, engal·len bellament lo camí. Lo remoreig de la corrent de l'aire que juga ab lo fullatge formen un agradós concert en aquell lloch frescal, que convida al vianant a reposar sota la regalada ombra. Se passà'l gual de la riera, lliscant sa escassa corrent per entre pulides roques, reposant sovint les aigües en gorchs de poca fondaria y pura transparentia. Se segueix suaument pujant lo marge dret de la riera, la que s'aparta un bon tret del camí envers NE., d'aon baixa serpentejant. A la part esquerra, y en lo rogench espedat que forma'l mur del rieral, entre la vegetació que guarneix lo single, s'ovira negrejar la boca d'una bauma. Diu la tradició que al fons d'ella s'hi obra una mina que condueix fins dalt del castell de Lluçà, servintse altre temps los *moros* pera provehirse d'aigua y

pesca, bastant abundosa aquesta en barbs, tenques y altres peixos de riu. Se passa ben tost al peu de la *Coromina*, negrosa pagesia, que té per vehina, a més de mitja hora lluny, a la banda de la riera, la rònega casa *Fumanya*, abdues de rústech aspecte que molt s'escau en l'aspre paisatge que les volta. Desde aquest indret la riera lluçanesa y'l camí, després d'haverse fet mútua companyia, se separen en direccions oposades: aquella envers tramontana y aquest cap a sol-ixent. Se passa per uns plans inclinats de roca calça, de forta entonació cendrosa, distrayent la tristesa del lloch les clares rouredes y migrats conreus que s'oviren propers al rengle de cases dites lo *carrer de Beulaigua*. Se deixa aquest barri a l'esquerra, veyentse més enllà, a la dreta, lo poble de Sant Martí del Bas, assegut damunt l'ensinglat marge d'un torrent que s'esmuny al fons de preciosa clotada atapahida de pollancres, albes y salzers que guarneixen lo llit de la frisos corrent. És una impressió ben agradable trobar aquell oasis a poch d'haver passat los magres plans que haviem deixat enrera. Lo poble esmentat suara, consisteix en un reduït aplech de cases a l'entorn de sa modernisada iglesia, que aixeca son campanar coronat d'alta piràmide. Forma un conjunt digne d'un quadro.

Desde aquí deixàrem la vessant esquerra del Lluçanès, qual conca haviem creuat transversalment desde la nostra sortida de Prats, entrant en la de la Gavarresa, que traspassàrem ben aviat. Seguirem lo camí ral que, baixant, emmena directament fins trobar la riera, que ja s'ovira platejar al fons de comprimida vall. Passant entre frondosa arbreda arribàrem al peu del *molinet*, tenint a nostra dreta la Gavarresa, que confon son etern rondinar ab la remor del fullatge de la vegetació que festoneja ses boniques riberes. Al peu mateix del molí, y per poch segura passera de fusta, sota de la que's llença en furiós saltant la presa del dit molí, passàrem al marge dret de la Gavarresa, pera pujar la llarga costa que porta fins al poble de Perafita, que al lluny s'ovira arrenclerat dalt de la serra. Vorejàrem per bona estona los fondals aon s'hi esgraonen amplex

feixars de conreu, venint tancats a dreta y esquerra per serres vestides de roures, alzines y pins, ab alguns olms y noguers.

En tres hores y mitja férem lo camí desde Prats a Perafità, aon s'hi arribà a les 7'20, havent sortit d'aquella vila a les 4'30 de la matinada.

Sant Pere de Perafità és un dels pobles del Lluçanès que menys particularitats ofereix al excursionista que cerqui arqueologia o bé art. Sembla nascut en la passada centuria y que desde dit temps hagi restat sense cap mena d'avenç. Desde sa iglesia parroquial, gran y desfregada com les del sigle XVIII, més sense cap remarcable detall artístich, fins al rònech y negrós hostal, tot se ressent del poch esment ab que's tenen avuy los abans florents pobles de montanya. La gran majoria de les cases de Perafità porten en la llinda de llurs portals la data del 1700, notantse algunes de més modernes, que miren a la plaça major y al carrer del costat de l'iglesia. Malgrat això, té cert aspecte d'un passat benestar y un aire pagesívol que un s'hi sent, podriem dir, com a casa, çò és, no s'hi troben aqueixos exòtichs disfrazaments de les viles de terra baixa.

La quietut y soletat que sempre regna en lo poble sofria un parentesi en lo dia en que'ns hi esquèiem (lo dia de Sant Miquel de Setembre). En efecte, en sos carrers y places se notava'l trasbals de gent que ab sa confosa enraonadissa omplien d'animació tots los indrets, en tant que arreu se veyen bous, ovelles y cavalleries, aparellats uns, a remades altres, y guarnits los últims, y barrejats tots ab la gentada que omplia'ls carrers. Es que en tal dia se celebrava la típica fira del Hostal del Vilà de Sant Boy, y per ser Perafità lo lloch més proper al dit siti venint de la part de Vich, de Berga y de més avall, en ell s'hi reunien gran nombre de firetaires, pastors, marxants y pagesos pera fer via al lloch de la fira. Nosaltres, ab igual intent, també'ns hi trobavem, fent aviat part de les llargues corrues de gent y de cavalcades que cap a fira s'emmenaven, boy confosos entre'ls remats que també hi feyen cap.

Es un espectacle digne de ser vist el que ofereixen

aquells tot l'any deserts llochs ab l'animació que hi regna ab motiu de la fira. Per tots indrets, uns baixant de les comes, altres pujant de les valls o apareixent pels corriols y camins de les vehines serres, arreu s'hi notava'l formigueig de gent, bellugant per tots cantons negroses tirallongues, en les que hi vermellejaven les berretines y les virolades mantes, blanquejanthi'ls ramats y les rossenques manades de bous y vaques ab sa cadellada.

Desde Perafita, y en direcció a tramontana, se segueix un camí carreter que ve de la part d'Olost, trobantse a poch tret del poble una font; més enllà, a l'esquerra, s'alcen les solitaries runes d'un grandíós casal mig partit, com si, peneditos los enderrocadors de tant vella casa, haguessin a mig fer deixat sa tasca a l'acció destructora del temps. S'en diu l'*Hostal Vell*, contrastant sa misera nuesa ab lo rich aspecte de les masies dites *les Eures* y *la Roca*, que en lo meteix indret y més al lluny, entre la matisada verdor dels propers quintars, s'oviren, dominant les clotades que a sos peus s'extenen. Se va guanyant la costa que en poch ràpida pendent porta fins lo *pla de Bocatova*, en que s'hi arrenqlera un aplech de cases de pobre aspecte, trobantse ben aprop d'elles unes ventrudes rocasses de constitució margosa, dominant l'aixarrahit terrer calcari que forma l'erm territori d'aquells indrets. La carretera volta al peu d'aquelles roques, y, deixades enrera, de sopte's desplega envers lo N. un aspre panorama de foscos montanyams, que, esgraonantse uns darrera'ls altres y en diferentes magnituds y enèrgiques siluetes, formen com l'immensa graderia del trono del llunyà Puigmal, que ab son gegantí macís limita l'horitzó.

Al nostre davant, y després d'alguns revolts, baixant, s'extén un esbarjós pla inclinat de roca, voltat arreu de boscos y dominat pel santuari dels Munts, que s'ovira en lo cim del ample serrat. Al mig del pla s'alça la casa *hostal del Vilar*, situada en la suau vessant de la montanya. Pren lo nom de la gran casa del Vilar de Sant Boy, una de les més riques d'aquella part de montanya y la principal de les que compta'l vehí poble de que ha pres nom.

En aquell lloch (distant cosa d'una hora llarga de Perafita) trobarem la renomnada fira.

Sembla que no és molt antiga, més això res hi fa pera que no sia concorregudíssima de gent de moltes hores lluny. Fins se'ns digué que hi acuden tractants d'Aragó, del Rosselló y altres terres de fora reyalme.

La *fira del Hostal del Vilar*, donchs, és indubtablement un dels aplechs més típics de Catalunya y'l més característich del Lluçanès. Son especial interès estreba en ser una solemnitat que recorda més al viu aquelles dels temps heroichs que'ns conten los autors clàssichs. Lo firal no és tancat per esbarjosa plaça d'antiga vila, sinó que té son siti en la «soletat de les montanyes, celebrada entre pastors y aon no més assisteixen los pagesos y les vilatjanes, los aucells del cel y l'auflayre dels boscos», com diu galanament nostre novelista en Martí Genís (1). Bé s'escau aquí copiar a tant triat prosista lo que'n diu de la *fira del Hostal del Vilar*: «En l'extrem NO. d'aquella ampla y fèrtil comarca; en lo punt anomenat *cap del Lluçanès* y a l'envista de Sant Boy, cap al N., s'hi veu aislada, en lo devallant suau d'una costa, una casa gran, que serveix de posada als vianants que desde la plana de Vich van cap Alps o altres pobles d'aquella alta regió de la montanya. Lo país que la rodeja és pintoresch y alegre; y dominant desde les boyroses cimes dels Pireneus fins a les retallades puntes del Montserrat, farceixen lo centre del esbarjós panorama com sobtades en un moviment de majestuosa ondulació, petites rengleres de montanyes de suau perfil, vestides de verds sembrats y brodades d'abundants boscos, agafant del mig-dia al nord, en tot son horitzó del ponent, la llarga extesa de les ufanoses terres del renomnat Lluçanès.

»Cada any, en un dia d'últims de Setembre, hi fan una fira als voltants d'aqueixa casa, espargintse la gent y'l bestiar a ses lliures voluntats pels prats vehins, semblant com si fos una immensa població nòmada que allà s'hagués aaturat en son viatge, pera referse o menjar. La perspectiva

(1) *La Mercè de Bellamata* noveles, I.

que distreu la vista és una de les boniques que hi puguin haver. Aquell espectacle, per lo que és nou, sorprèn; aquella coloraina dels trajos captiva; y lo senzill de l'escena agrada. De cent punts de vista diferents se retrata en l'ull del espectador lo pla inclinat de l'àmpla costa, en lo que's dibuixa lo vast campament, ab ses dues baixades a cada costat, que's venen a amagar entre'ls roures ombrosos dels sots y dels torrents, com un brillant retaule brodat de sedes de colors representant una florera atapahida de rams y d'aucells que'ls ayres gronxessin. Y entremig dels arbres se veuen pletes que van y venen en totes direccions; y s'oviren en les vehines altures, per les valls llunyanes y per les fondalades que'ls camins vorejen, pagesos vells que pujen ab l'ajuda de groixuts bastons; los joves lleugers bellugant flexibles tortellatges; cavalcades de totes formes y luxos, y nombroses ramades de cabres y ovelles, de bous y de mulats, que esvalotats hi arriben, acampantse a tot arreu; essentlos bon lloch lo primer que troben buyt, y extenentse per l'espayosa fira sense altra frontera que son primer albir. Y mentres les cavalleries ensellades fan una altra lley de campament apart en les arbrede fresques y solitaries, y centenars de manyagues ovelles passen de les unes cledes a les altres, y de les unes a les altres butxaques les unses y les dobletes d'or; y per entre les inquietes eugades y frisosos braus, los revinguts pastors vestits de pells fan anar en l'ayre les seves abonyegades porres, la multitut alegre's rumbeja per les planes donantse a gimnàstichs exercissis o a ferla petar cadascú ab la mellor companyia; perquè allà hi surten y s'hi troben la rossa montanyesa de peu lleuger y de mirada esquerpa y l'adolescent bosquerol de cara encesa y de cor valent com lo roure centenari, a qual ombra recolzat, quan se n'adona, veu que l'aymia se li esquitlla llesta entre les altres companyes y que'l sol trenca sos raigs en lo polcim d'or de sobre dels negrenchs turons.

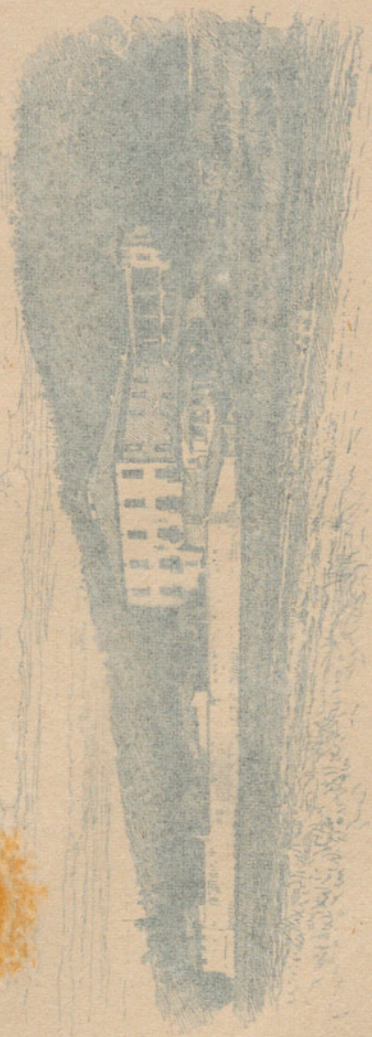
»De moltes hores lluny hi compareixen les pageses riques a acompanyarhi, alegres y ben mudades, les poncelletes tendres, que'ls hereus se les disputen, pera rublirles d'anells

y preuades joyes, tot fèntlashi costat, y fent esbahir son esperit en un món nou y desconegut per elles. Y sembla, quan hi arriben de totes bandes aqueixes fressoses colles, vestides dels colors de les flors dels seus jardins, acalorades pel sol de l'esperança y de l'alegria, y festoses com un vol d'aucells que salten y juguen per les branques dels arbres; semblen aplechs barrejats de núviatges que venen a espargir, pels aires d'aquells boscos remorosos y montanyes florides, los ressons simpàtics d'un dia d'expansió y felicitat.»

Aixís diu nostre distingit novelista, y millor no's podria descriure «aquell esclat de gala dels pagesos, aquells agombolaments de minyones que aixòrdaven ab l'esclafit de ses rialles, aquells rotllos d'homes vells acalorats ab les converses dels negocis, aquelles colles de fadrins bellugadissos y alegres, aquelles parades de tota lley de fruytes, de robes y de coses, y aquella virolaina de colors», conjunt magnífich, enquadrat, si aixís val dirho, per un claríssim dia de Setembre, en que la tebia atmòsfera y'l cel puríssim causaven un dolç benestar inexplicable.

Ab recansa, donchs, deguerem deixar tant bell quadro pera pujar fins al santuari dels Munts, objecte principal de la nostra excursió. Passant entremig de cledes aon s'arremolinava apretantse frisós bestiar de llana, o per entre sapades parelles de bous que ajeguts peresosament semblaven mirar ab estoica indiferencia'l bullici que'ls voltava, o entre les cavalleries que renillaven d'impaciencia, fermades en los nuosos tronchs dels pins y alzines, y salvant arreu, fent mil giragonces, les parades dels firetaires, los remats bovins, los rotllos de negociants y rondaires, no menys que'ls *entaulaments* a terra dels que's preparaven a consumir la minestra, asseguts al entorn de fumants fogaines, nos emmenàrem envers lo santuari, pujant la pendent del serrat guarnit de pinedes que vesteixen aquell indret fins lo cim de la montanya, guiantnoshi uns rochs pintats de blanch que, a distancies simètriques, d'entre'ls bruchs y romanins suraven, indicant lo pas permès als remats per entre'l bosch.

CASADES - LES LLOQUES



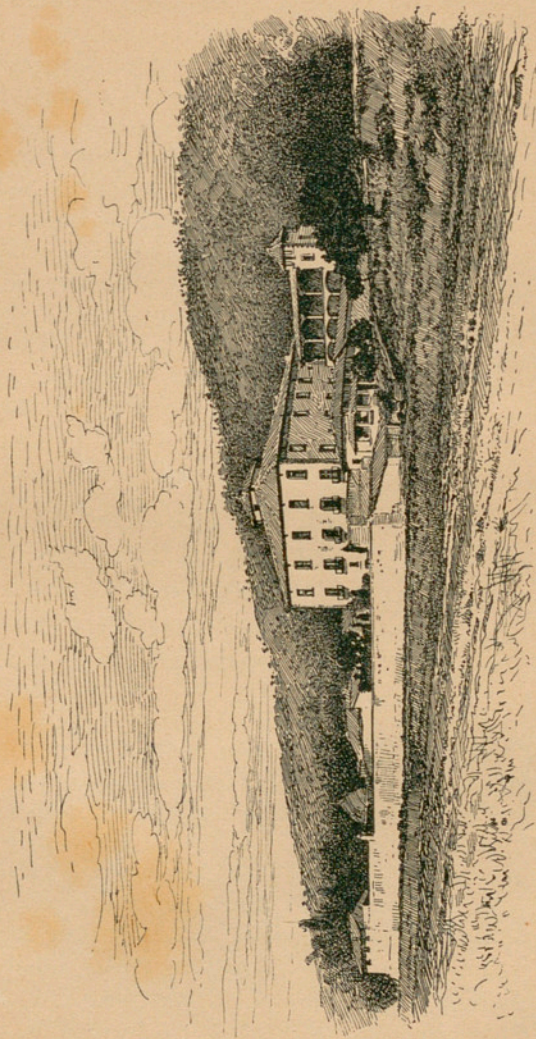
CASA VILAR DE SANT BOY

y preuades joyes, tot fentlashi costat, y fent esbahir son esperit en un món nou y desconegut per elles. Y sembla, quan hi arriben de totes bandes aqueixes frescoses colles, vestides dels colors de les flors dels seus jardins, acalorades pel sol de l'esperança y de l'alegria, y festoses com un vol d'auells que salten y juguen per les branques dels arbres; semblen aplechs barrejats de núviatges que venen a espargir, pels aires d'aquells boscos remorosos y montanyes florides, los ressons simpàtics d'un dia d'expansió y felicitat.»

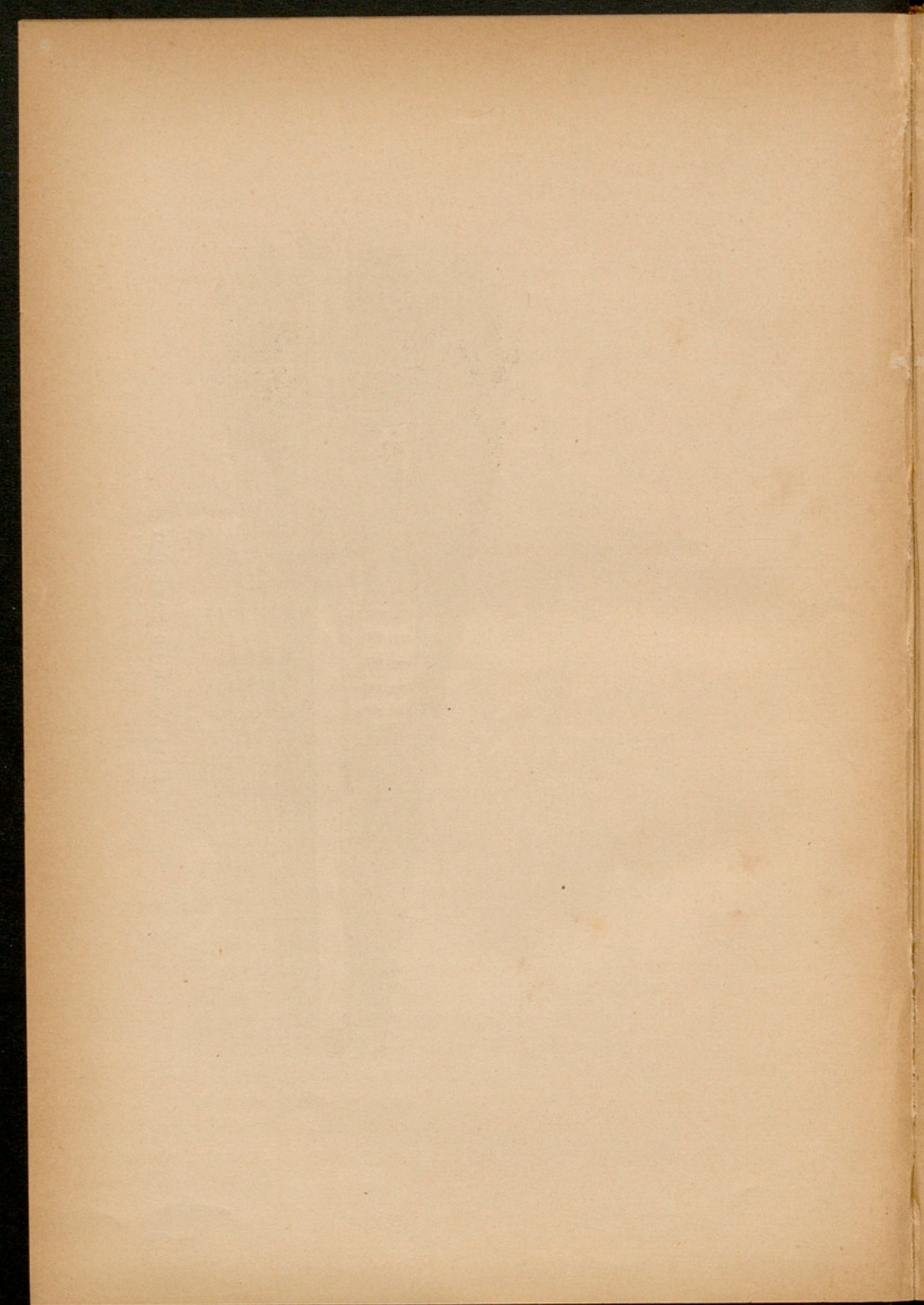
Aixís diu nostre distingit novelista, y millor no's podria descriure «aquell esclat de gala dels pagesos, aquells agombolaments de minyones que aixordaven ab l'esclafit de ses rialles, aquells rotllos d'homes vells acalorats ab les converses dels negocis, aquelles colles de fadrins bellogadissos y alegres, aquelles parades de tota lley de fruytes, de robes y de coses, y aquella virolaina de colors», conjunt magnífich, enquadrat, si aixís val dirho, per un claríssim dia de Setembre, en que la tebia atmòsfera y'l cel puríssim causaven un dolç benestar inexplicable.

Ab recausa, donchs, deguerem deixar tant bell quadro pera pujar fins al santuari dels Munts, objecte principal de la nostra excursió. Passant entremig de cledes aon s'arremolinava apretantse frisós bestiar de llana, o per entre sapades parcelles de bous que ajeguts peresosament semblaven mirar ab estoica indiferencia'l bullici que'ls voltava, o entre les cavalleries que renillaven d'impaciencia, fentades en los nnosos tronchs dels pins y alzines, y salvant arreu, fent mil giragonses, les parades dels preloires, los remats bovins, los rotllos de negociants y rondalles, no menys que'ls entaulaments a terra dels que preparaven a consumir la minestra, asseguts al entorn de tanants fogaines, nos emmenàrem envers lo santuari, pujant la pendent del serrat guarnit de pinedes que vesteixen aquell indret fins lo cim de la montanya, guiantnoshi uns rochs pintats de blanch que, a distancies simètriques, d'entre'ls bruchs y romanins suraven, indicant lo pas permès als remats per entre'l bosch.

CASADES.—*Lo Lluçanès*



CASA VILAR DE SANT BOY



Desde l'hostal al santuari no hi haurà més que uns trenta minuts, trobantse situat aquell, junt ab l'hospederia y casa dels ermitants, en un replà de poca extensió, tenint la particularitat aquella montanya que aixís com per la part del Lluçanès pot dirse que constitueix un extens pla inclinat, al ser darrera de l'iglesia, que mira allevant, se talla soptadament la serra en single, produint un fondo y esgarrafador precipici, vestit d'espessos matolls y lliure vegetació, hermosa cascada de verdor que's llença desde'l cim fins al fons de la timba.

Lo *Santuari dels Munts* és un edifici del sigle XVII. Precedeix a l'iglesia un espayós porxo d'un sol arch de considerable volada, tenint en son fons la senzilla porta d'ingrés a l'iglesia, en qual llinda hi ha la fetxa del 1700. A la dreta s'obra'l portal que condueix a l'hospederia, y a l'esquerra una làpida que diu aixís:

SE · FEV · LA · PR ·
ESENT · OBRA · SE ·
NT · ADMINISTR ·
ADORS · FRANCESCH ·
VILARRASA · Y · JACIN ·
TO · ROCAFIGVERA · 1695.

L'interior té una sola nau, interceptada pels braços del creuer, formant lo cap del temple l'àbside, de planta rectangular. La nau mideix 19'94 m. de llargada, 6'82 m. d'amplada y 9'16 m. d'alçada.

En la nau de l'iglesia no hi han altars, penjant de ses blanques parets bona cosa de crosses, ex-votos, caps, braços de cera y altres presentalles, testimonis de la devoció en que's té la santa imatge de Maria.

L'àbside, ocupat pel retaule de la Vèrge, se troba luxosament pintat y daurat ab riquesa. Forma l'altar major un templet quadrangular, ab grupos de tres columnes estriades en cada àngul, sostenint una cúpula d'archs encreuats

y units per rosetons, rematant ab una imatge de Sant Joan. Los murs del presbiteri van coberts de relleus de talla y altres ornaments de fusta, que's diuen molt bé ab lo retaule, produint lo conjunt una molt bonica decoració de bastant efecte. La volta del àbside és pintada y daurada, contribuint a completar la sumptuositat del santuari; sent lo restant de l'iglesia completament emblanquit y notantse en tot la netedat deguda en un lloch sagrat.

La santa imatge dels Munts és, com quasi les de la majoria dels antichs santuaris de Catalunya, d'últim temps de l'esculptura bisantina, y, per tant, del sigle XI o XII, com sembla indicarho l'expressió apacible ensems que severa de la testa, un tant amorenida; la rígida posició de les extremitats; lo trobarse asseguda en senzill faldistori, seguint en això la vella tradició bisantina; lo tenir l'*amic-tus* cayent esllangit damunt les espatlles ab simètrichs plechs acanalats; igualment que'l vestit. Ab una mà sosté'l món, y'l nín Jesús ab l'altre, qui, com sa Divina Mare, té la mateixa expressió y igual encarcament en sa posició y plegat del ropatge; y no faltant tampoch al venerable tipo hieràtich del cànon bisantí, beneheix ab la mà dreta, sostenint ab l'esquerra un llibre obert, que apoya en los genolls, en quals pàgines s'hi llegeix: AVE MARIA. L'alçada total de la devota imatge és d'un metre. Es per demés suposar que, com totes, se troba tapada ab postices robes.

No és fàcil fixar l'origen del santuari que'ns ocupa. Es prudent, emperò, conceptuar que s'alçaria en la mateixa època en que ho foren los demés temples y santuaris lluçanesos, çò és, del sigle X al XII, diventse notar que l'orientació de l'actual iglesia és l'invariablement observada pels antichs, és dir, l'àbside mirant al llevant, y la fatxada, per conseqüència, al ponent; y també, per fi, com en quasi totes les velles construccions religioses que encara adornen los pichs de nostres montanyes, lo cap de l'iglesia s'aboca, pot dirse, arran del precipici.

De totes maneres consta que'l temple actual substituï a altre antich, puix que aixís se desprèn del Breu d'Ignocenci XI dat a Roma als 19 de Desembre del any 1679,

aprovant l'erecció d'una confraria en lo santuari, document que's diu obrar en l'arxiu de la vehina parroquia de Sant Boy, junt ab altres de la XVII.^a centuria; confraria que tal vegada seria la que existí fins a primers del actual sigle ab lo nom de *Confraria dels Dotze*; nom que prenia dels dotze caps de casa que la fómaven, amos dels principals casals y pagesies escampats per la montanyesa encontrada, els quals costejaven devots cultes; residint aquella germandat en la propera vila de Sant Quirse de Besora. Se conserva en lo santuari un càlzer que porta la fetxa del 1771, pagat pels obrers Joan Serra y Joseph Bertrans, abdós pagesos, com diu la llegenda en dita joya escrita. L'única campana que hi ha en lo quadrat campanar de l'ermita és del 1786 y és de pes 12 quintars.

A la part NE. del santuari, o sia en la vessant de la montanya, ahont lo precipici's fa més esglayador, un corriol estret y tortuós, que difícilment s'obra pas entre'ls matolls que guarneixen lo single, emmena a una petita cova, situada a cosa d'uns 50 minuts de l'ermita. En ella diu la tradició que fou trobada la venerada imatge dels Munts, qual fet tingué lloch de la següent manera: al cap-vespre de cert dia d'istiu, retornant un pastor de pasturar son reumat, s'apercibí d'un estrany resplendor envers lo NO. y quasi a la sima de la serra. Ple d'admiració, corra'l pastor a notificarho a sos amos, els quals l'endemà's dirigiren al lloch indicat, y dintre d'una cova hi trobaren l'imatge, sent allavors desde allí trasladada a l'antiga capella que existia ahont és l'actual, que estava dedicada a Sant Joan; suposant la tradició que en lo mateix lloch ja existia una capella en lo sigle IV, al igual que la de Sant Miquel, situada en lo vehí predi de Gallifa. Se diu també que les imatges de la Quart y la dels Munts se veuen l'una y l'altra desde llurs camarils per l'òvol de la fatxada de les respectives iglesies.

Dos aplechs tenen lloch en lo santuari que'ns ocupa: l'un per Pasqua, y per l'Assumpció l'altre; podentse'ls pelegrins acullir en la casa-hostal adossada a la part de mig-dia del temple, ahont és de notar l'esbarjosa sala-

menjador y la cuina, comunicant ab aquella algunes cambres dotades de llits y'l demés menester. Si bé tot és molt rústech y al estil de montanya, a falta d'altre sopluiu deu acceptarsel tal com és. Los ermitants hi viuen tot l'any, sostenintse ab les almoines que dels devots arpleguen, a qual efecte va l'ermità de poble en poble y de casal en casal, moltes hores lluny, vestit ab vella capa de burell, barretina vermella y lleugera espardenya, penjantli del coll una capelleta, com un tríptich, en el que hi va tancada una petita imatge de la Verge, penjant d'abdues portelletes bona cosa de cintes, medalles, rosaris, etc., etc. És un tipo molt pintoresch el que ofereix lo vell ermità dels Munts ab son trajo típich y capelleta al coll, veyentsel recorrer per aquelles comes, afraus y serralades.

A més dels petits emoluments que la capta li proporciona, treu una mica de vianda de la terra que's troba al peu del santuari per la banda de NO., afrontant al E. y S. ab les de Casa Montorró, Casademunt per O., Corbatera y Fontram pel N.

La montanya dels Munts se la pot considerar la miranda del Lluçanès, ja que desde ella, y a una altura de més de 1,000 metres sobre'l nivell del mar, se gosa d'un soperb panorama format per montanyes, valls y planures, limitat en últim terme per la grandiosa silueta del Pirineu. En amplíssim horitzó s'oviren, començant pel ponent, les serralades dels Morunys, los espadats del salt del Colom, les esquerpes serres de Queralt y de Peguera, darrera de les que s'aixequen enterchs los escarits pals de Pedra Forca; y com vigilant sos fills, pujant damunt llurs rabassudes espatlles, s'enfilen los pichs del Cadí, que miren lo Pla d'Anyella, lo Coll del Pal, el de Jou y'l de Pendís. Desde l'atalaya lluçanesa's pot estudiar lo grandió y complicat arplech de montanyams que naixen del Cadí, com la brancada immensa de gegantina alzina. Confosos ab los núvols se llencen a l'espai los pichs de la Greixa, Puigllansada y'l Rus, que dominen la gran collada de Tossa, seguint cap a sol-ixent los macisos del Puigmal, del Costabona, y esfumantse en los últims confins tot

just s'oviren los pichs del Canigó, distingintse dels núvols y del cel, *per son repòs etern, per son color més blau.*

Com graonada immensa s'arrestellen més ençà, formant faixes de montanyams, s'alcen los aspres serrats de Frontanyà, d'hont baixa una branca de serres entre quals replechs, o coronant llurs cimes, s'asseuen Alps, Sant Agustí y Sant Boy de Lluçanès, lo pich dels Munts, Sant Pere de Perafita, Vilaseca, Sant Bertomeu del Grau, Pla de Sant Salvador, Valquer, serra de Còdols Blancs y Sant Cugat, fins perdres cap al mig-jorn pera trobar los serrats de l'Alt Vallès, en ratlla dreta de N. a S.

Si desde'l punt de mira s'escapa la vista envers solixent, s'oviren les enèrgiques siluetes del castell de Milany, Puigsecalm y Rocacorba, los acantilats singles de Coll de Bracons, de Cabrera y Ayats, allargantse'l panorama fins los típichs Graus d'Olot, darrera'ls que s'divisa'l tallat espedat del Far. Per aquell indret, y més ençà, com fita immensa hont reposar l'admirada vista, sura'l macís Montseny, ab les Agudes que ajupen sa testa abocades pera vigilar les feréstegues Guàrdies.

Com deixant una grandiosa portella en lo murallam de serres que'ns ocupen, limiten lo mig-jorn les germanes montanyes del Sant Llorens del Munt y'l Montserrat, davant de quals soperbes masses humilien ses testes lo pich de Gallifa y lo del Estany, seguint com ondulants planures les serres del Valquer, de Viure, de Pinós y demés que tanquen lo Lluçanès.

No és estrany, donchs, que s'afirmi que desde'ls Munts s'ovirin vintiquatre santuaris, los castells de Montorruell, d'Orís, de Milany, d'Ossó, de Besora y de Montesquiu, y gran part de la plana de Vich, cintada de plata pel Ter.

Certament sopta trobarse davant del bellíssim spectacle que s'ofereix mirant pels indrets del NE. en tota sa extensió, especialment per la part de Vich, perquè del peu del single dels Munts se veuen agombolarse, com en marors encrespades pel huracà, innombrables pichs de remogudes serres.

La situació de la montanya que considerem és a 22 ki-

lòmetres al N. de Vich y 5'50 kilòmetres al NO. de Sant Quirse de Besora, qual poble s'ovira quasi al peu del serrat, recordantnos son vell castell a la filla de Wifred *lo Pilós*, l'abadessa Emmon, fundadora de sa iglesia, consagrada en 898 per Godmar de Vich, no menys que'l petit lloch de Sant Pere de Sora, que negreja sota'ls Munts, a la comtessa Raulo, qual iglesia fou en 960 consagrada per Ató de Vich (1).

Al deixar lo santuari, a nostra baixada dominavem quasi a vol d'aucell tot l'acampament de la fira del hostal, que com una immensa taca negrosa s'extenia al peu dels Munts. Feya bo de veure aquell bellugueig en que s'hi destacava un atapahit camp de roselles, puix tal semblava'l barretinam que arreu s'ovirava, matisat per diversos tons verts, terrosos y opalins, produïts per les boscuries properes, les montanyes ja més llunyanes y per les primeres boires del cap-vestre.

Al començar lo sol a decantarse envers les singleres de Tossals y Capolat la munió s'anà esbargint en distints indrets, destriantse poch a poch l'agombolat concurs de pastors ab sos remats, de pagesos ab ses revingudes parelles, de firetaïres ab ses mercaderies y de rumbejador jovent ab ses alegres colles, quedant aviat deserta la planura, donant senyals de vida sols lo rústech hostal en mig de l'erm rocós.

Desde nostre punt de mira aquell esbargiment nos re-treya a la memoria quelcom de la primera dispersió humana de que'ns parlen los llibres sagrats, desde les grans planures asiàtiques pera anar a poblar lo món; y pera més semblarnosho vèiem llargues currues de gent de totes edats y condicions, quins montats en guarnides cavalleries, quins a peu carregats ab tota mena de farcells, quins portant al coll nins rendits de cançament, barrejantse en-

(1) Parassols: *Historia de Sant Joan de las Abadessas*.

Moltes de les noves sobre'ls Munts són extretes de l'obreta titulada *El Santuario de Nuestra Señora dels Munts*, por el Dr. D. Miguel Saló, pbre.

tre les tirallongues de gentada tota mena de bestiar boví, ovi y cavallar de totes mides y estampes. Allò certament semblava un poble que, mal encambit en son primer breçol, anés a sembrar la llevor d'altres en tots los indrets de la terra.

Al ponent del Lluçanès s'enfonza entre'ls serrats de Pinós, de Viure y de la Guardia la poètica vall de Marlés. Al deixar la comarca de que anem parlant pera dirigir-nos a l'antich *pago* Bergadà, deguerem baixar a la vall susdita, digna d'esser visitada, y que no en va era coneguda en los vells documents per *Benerivere* (1), ja que sa boniquesa y apacible estada hi fa encara de *bon viure*. Los noms dels serrats que l'oviren, çò és, de Bonaigua y de Bonsaires, indiquen si és per demés agradós aquell amagat racés de nostra terra.

Lo dia 6 de Setembre, de bon matí, deixavem no sense recansa la vila de Prats pera continuar l'última part de la nostra excursió, fortament contrariada per l'inseguritat del temps, per les boires y les pluges, quasi diaries.

Prenguerem lo camí carreter que de Prats emmena fins a Berga (unes cinc hores llargues), en direcció a ponent, anant a trobar la baixada de la costa de Borralleres, passant abans al peu de la coma en que s'alça l'ermita de Sant Sebastià, vigilant de la plana de Prats.

Al ser al cap de la costa y a la vessant que mira a la vall de Marlés seguirem la drecera o vell camí ral, que per esser empedrada en gran part y per sa molta pendent se fa un xic pesada.

Malgrat això, la vista que s'hi gosa, lo boscam y les rocasses que arreu s'escampen alleugeren lo camí. A poch de començar la baixada crida l'esment una gran roca, posada al bell costat del camí a la part de la timba, semblant per lo primparada que està amatent a rodolar rostos avall.

Podria pèndresela per un *menhir*, si altres roques com ella escampades en la vessant no contradissin semblant

(1) Villanueva: *Viaje literario*, vol. X, pàg. 183.

presumpció. Se'n diu la roca de *la Napa*, nom ab que fou coneguda a principis de sigle una vella que se la tenia per bruixa, y de la que se'n conten fets estravagants y fins criminals, que li feren acabar sa mísera existencia en la presó de Berga. En la propia roca hi ha un forat quadrat, que's diu si la *Napa*'l féu, y aont hi posava son cistell del recapte, en que sempre hi portava una serp. Lo lloch, aspre de sí, no menys que l'atancarse ja més properes les farrenyes serralades bergadanes, impressionen l'imaginació si al escaureshi al cap-vespre's recorden les malifetes d'aquella fantàstica mala dòna. Baixàrem a la vall, ombrejada d'alzines y pins que clapejen ab son vert fosch entre'l to cendrós dels plans rocosos que per l'indret de Borralleres, vella pagesia, s'hi esmenten, trobantse quasi al peu d'aquella l'ombrivol torrent de Sant Joan, qual marge seguïrem fins toparnos ab la frescal riera de Marlés, que'ns conduí, per una passera de fusta, cap al molí, hostel y gran casa de *Vilalta* (a una hora de Prats). És aquesta una masia o casa senyorial en que s'hi respira l'atmòsfera de grandiositat de les construccions dels passats sigles. Cert és que en ella no s'hi nota aquell moblatge quasi monumental necessari pera omplir la gran sala y les cambres del casal, perquè les guerres civils s'han donat bon compte en despullar les venerables masies de montanya de lo molt que hi havia. Aixís és que a *Vilalta* s'hi pot anar (a més d'obligarho l'amabilitat de son amo D. Enrich de *Vilalta*) pera estudiarhi un típich edifici del sigle XVI. Al peu de la casa hi ha una petita capella de l'època, dedicada a la Santíssima Trinitat, construcció que res té de particular.

Deixant *Vilalta*, que's troba al peu de la riera, gaudintse desde la gran galeria de la casa una de les més boniques vistes de la vall, seguïrem aigües avall entre frescal vegetació, trobantnos ab la petita capelleta del sigle XVI dedicada a Santa Magdalena, y ben tost los casals de la *Cortada*, maisó paíral dels senyors còmtes de la Vall de Marlés, y més enllà la rica pagesia d'*Escrigues*, surant ab-dós edificis entre ufanoses arbredes y verdejants quintars

que alegren lo severíssim aspecte d'aquelles antigues construccions, vivent recort de les *villas* romanes y dels masos goths; casals tant nobles com los castells que la reconquista y'l feudalisme encimbellaren en nostres montanyes.

A uns 45 minuts de Vilalta's troba l'antiquíssima iglesia de Santa Maria de Marlés, que ovira a l'altra part de la riera la no menys vella de Sant Martí, corresponent aquella a la diòcesi de Solsona y a la de Vich aquesta, separades abdués per la riera y comunicantse per un antich pont de pedra de tres archs en ojiva.

Se diu que l'iglesia de Santa Maria fou fundada abans del sigle IX; més consta sa consagració en 893 per Ingobert, bisbe d'Urgell (d'abans del 885 fins després del 893), dientse en lo document la fetxa en que tingué lloch la dedicació del temple que'ns ocupa, çò és, *Anno Incarnationis Domini nostri Jesu-Christi, octingentessimo nonagessimo tertio, indictione X, sub die IIII idus octobris, anno VI regnante Oddone rege* (1).

Lo mateix document nos revela també'ls fundadors de l'iglesia de la vall de Marlés, dedicada a Maria Santíssima, per quan expressa que'l venerable Ingobert, bisbe d'Urgell, vingué en lo lloch que'n diuen vall de Marlés, en lo territori bergadà, a prechs del sacerdot Fredari, Attó y altres, que eren los que havien constituit dita iglesia (2).

Avuy no's conserva l'edifici que bastiren los piadosos Fredari, Attó y companys, ni rastre algun parla de la vella edificació. Fins l'iglesia actual, que és del sigle XVII, ni's troba emplaçada en lo mateix lloch que ocupava la del sigle IX. Per tradició se senyala aquest en lo reduït espay que ocupa'l cementiri, bastant proper a la parroquia, afirmant la mateixa tradició que la vella iglesia degué aterrar-se a causa d'un crim que s'hi cometé en ella mentres

(1) Villanueva: *Viaje literario*, vol. X, pàg. 74.

(2) *Ibidem*, segons un trasllat comunicat al P. Villanueva pel reverent Mirambell y Giol.

s'hi celebrava la santa missa. Se diu que enemistades de llarch temps les dues famílies més poderoses de la vall (1), com trobant estret aquell territori pera viurehi sens recels ni envejes, s'esdevingué que en certa diada y al punt y hora de l'oferta de la missa major lo senyor d'una de les aludides cases volgué passar atropelladament davant de l'altre. Se mogué ab tal motiu impia brega entre'ls dos al peu mateix del altar, que acabà ab la mort d'un dels contendents. L'iglesia quedà impurificada y entreditada, manantse que per rentar fins la memoria de tant gran crim s'aterrés lo temple profanat, imposantse gran penitencia a l'homicida. Al cap de molt temps s'edificà aprop d'hont fou l'iglesia vella la que avuy s'alça, solitaria y pobra, acompanyada dels boscos que té propers y de les tranquilles aigües del rieral (2). Artísticament considerada no hi ha res que notarhi, conservantse una bonica creu de plata de l'època del Renaixement.

A l'altra part de la riera, y separada, com s'ha dit, per un antich pont, hi ha l'iglesia de Sant Martí de Marlés, dit antigament de *Benevivere*. Lo rieral és la partió de dues diòcesis, la vigatana y la solsonesa, com ho és també de les dues comarques, lluçanesa y bergadana.

Com la vehinà parroquia de Santa Maria seria la de Sant Martí, construïda en igual sigle o poch després, ja que se la cita en la carta de dotació del bisbat bisuldunès feta pel comte Bernat, *sub anno Trabeationis Domini, septimo decimo post millesimo, æra millesima quinquaginta quinta, indictione quinta decima, in mense Februario... anno XXI quo Robertus regnabat in Francia*; en qual document se dóna al bisbe de Besalú, *ecclesiam Sancti Martini de Benevivere, cum decimis et primitiis et oblationibus fidelium* (3).

(1) No citem los noms perquè existeixen encara sos successors directes.

(2) Aquesta tradició nos la contà'l reverent senyor rector, venerable ancià baix qual govern se té'l cuidado de la rústegà parroquia.

(3) Marca: col. 1,008, ap. CLXXVII.

La considerable antiguetat d'aquestes dugues humils parroquies, ensems que la de la població de la vall, nos l'indica l'importantíssima acta de la consagració de la Seu d'Urgell (1), encara que en ella no's citin taxativament les iglesies ab los noms dits suara; més és de suposar que existirien pera'l compliment dels devers religiosos per part dels habitants d'aquella comarca. Per altra part, creyem que en lo document aludit se confirmen los dominis antichs d'aquella extesa seu, refent en solemne escriptura lo que'ls temps calamitosos de l'irrupció agarena havia borrat; és dir, no's crià res de nou, sinó que's ratificà lo que abans existí. Tenim, donchs, que entre les iglesies que de nou s'entregaren a l'Església del *Vicus Urgellensis* se citen les de *Benevivere* (Sant Martí) y *Merlés* (Santa Maria) (2), sent de notar que la data del document que'ns ocupa és del 819, a les calendes de Novembre, any VI del regnat de Ludovicopio.

Se torna a fer esment de la vall de Marlés en la donació que'l comte Sunyer (*Seniofredus*) de Barcelona féu al monastir de Ripoll, en l'any 957, consistent dita donació en cert alou que tenia en lo comtat de Berga *in valle Marlés*, que afronta d'una part ab Sagàs (*Sagasse*), y d'altra *in Beneviver* (Sant Martí), *de tertia in rivo Pigna*, *de quarta in flumen Alseste* (3), anomenat també *Adhest*, y després *Est*, en quals afrontacions hi trobem gran part del territori de la vall. Y en document del 982 se confirma dita donació al cenobi ripollès pel rey Lothari y l'emperatriu Emma, citantse també l'alou de *Benevivere* y *Merlés* (4). Per últim, en la donació que Bernat, comte de Besalú, y Tota, sa muller, feren al monastir de Ripoll, en l'any 997, concedeixen a dit cenobi tot lo que'ls hi espectava en la vall citada; *et est hæc omnia in comitatu Bergitanu, in valle quæ vocant Merlés. Et advenit ad me Bernardo Comite per*

(1) Marca: Apendix I, col. 761.

(2) Ibídem, col. 764.

(3) Marca: col. 871, ap. XCII.

(4) Ibídem, col. 927, ap. CXXX.

donationem condam Borrelli comitis, et ad me Tota comitissa per meum decimum. Et habet afrontationes de parte orientis in Molledanos vel in ipso collo de Golados et vadit usque in terminum de villa de Gamicanos. Et de meridie ascendit in villa Oriola. Et de occiduo ascendit per ipsa Guardia usque in villare Sabrone vel in terminos de Benevivere. Et de circi in villa Cireisa, et ascendit usque ad ipsa Mora et descendit in flumen Adesto (1).

Y l'esmentada possessió de la vall de Marlés a favor del cenobi de Ripoll, junt ab los altres béns que formaven lo rich patrimoni del mateix, fou confirmada pel papa Sergi, en 1011, dient en la Butlla de confirmació dirigida al gran abat Oliva: *Concedimus itaque prædicto monasterio... ipsam vallem Marlés cum villas et molendinos et Ecclesiam Sanctæ Mariæ, cum decimis et primitiis et alodibus, cum suis terminis vel adjacentiis (2).*

Lo domini senyorial de la vall y son terme, com tot lo territori lluçanès y part del Bergadà, passà dels comtes de Barcelona als de Besalú, com se dirà, y d'aquests tornà a la casa comtal barcelonesa, y per tant als reys d'Aragó, los quals ho concediren en feu als Pegueras, passant per fi a la casa de Pinós, vescomtes de Fenollet, de Bas y d'Illa.

Dalt d'un turó, situat a mig-jorn, quasi a l'extrem de la vall, al que vesteixen roures y pins quals soques mig amaguen espesses mates d'herbatge, s'aixequen les migrades despulles del castell de Marlés, reduïdes a un trast de muralla que va descalçant furganta vegetació. Inútil és, donchs, cercar detalls de cap mena, si apenes pot endevinar-se l'àrea que ocuparien sos murs y torres. Desaparegut tot, se confonen los enderrochs del castell ab los rocams del serrat que per moltes centuries li serviren de rústech escambell.

Sols los documents donen testimoni de l'existència d'aquella construcció militar, que, repetim, debades la cercarà l'excursionista. En efecte: en les cartes dotals otor-

(1) Marca: col. 416.

(2) Marca: col. 984, ap. CLXV.

gades ab motiu del matrimoni de la filla de Ramon Berenguer III, que tingué ab sa primera muller Maria Ruderich, celebrat ab Bernat, últim comte de Besalú, any 1107 (1), entre'ls castells que formaren part del dit dot hi ha'l de Marlés, d'hont se desprèn que en son principi fou dels comtes sobirans de Barcelona, com a senyors del comtat d'Ausona y del pago Bergadà, al esser un y altre arrebatat del poder dels serrahins.

Lo dit comte Bernat deixà en testament lo castell de Marlés, com tots los demés que constituïen la baronia de Lluçà y Lluçanès, per formar part dels dominis del comtat de Besalú, a Guillem de Cerdanya, son parent (2), passant en virtut de concordia al comte de Barcelona.

A l'extingir-se la noble casa de Besalú per mort sense fills de son últim comte, lo dit Bernat, passaren sos extensos dominis a la casa comtal de Barcelona, o sia a mans de Ramon Berenguer III, en 1111 (3). Figura'l castell de Marlés, com tots los del comtat d'Ausona y altres, en poder de la comtessa Ermesindis, viuda de Ramon Borrell III, constant que'ls impignorà a favor de Ramon Berenguer I, ben segur pera respondre de l'efectivitat de les concordies que degueren celebrarse entre avia y nét (4).

En efecte, a dit comte prestà jurament de fidelitat l'esmentada Ermesindis, que's titulava vescomtessa de Girona, prometent ajudar-lo a defendre contra qualsevols persones los comtats, bisbats, abadies, ciutats, castells, etc., de Girona, Barcelona, Ausona y Manresa, donantli les potestats dels castells de Blanes y altres; y, finalment, *Guísado*, fill d'Ermesindis, *femina*, li oferí les potestats dels castells de Lluçà y Marlés (5).

Atenent que en los dominis de la baronia de Lluçà hi venia comprès lo castell que'ns ocupa, lo trobem possehit

(1) Marca: col. 1,230, ap. CCCXXXVII.

(2) Arxiu de la Corona d'Aragó: Indices de les Enagenacions del Real Patrimoni.

(3) Bofarull: *Condes de Barcelona Vindicados*, vol. II, pàg. 159.

(4) Indices citats, y *Condes Vindicados*, vol. II, pàg. 28.

(5) Indices citats, y Bofarull, *ibídem*, vol. II, pàg. 28.

per Pere de Lluçà, qui en 1180 jura fidelitat a Alfons I y a Pere I en 1190, succehintlo Ramon de Lluçà, que prestà'l degut homenatge en 1252 a Jaume I (1).

Per causes que no són del cas explicar passaren, com s'ha dit, los dominis del castell de Lluçà a la noble casa dels Pegueras, com ho demostra'l jurament que en 1294 féu Bernat Guillem de la Portella, de la casa abans dita, a Jaume II, de qual familia passà a la de Fenollet, vescomtes d'Illa, ja que Pere III rebé l'homenatge de Pere de Fenollet en 1336; tornant a ser, a últims de dita centuria, dels Pegueras (jurament de Ramon de Peguera, 1376). Al propi Ramon vengué Joan I lo mer y mitj imperi sobre'l castell de Marlés y altres, tenint lloch la lliució dels drets jurisdiccionalis o incorporació a la Corona, en temps de Maria, llochtinent de Martí l'Humà, en 1396, en virtut de concordia haguda entre Ramon de Peguera, baró de Lluçà, y la regina (2).

Usaren lo nom de Marlés alguns cavallers que figuren en la nostra gloriosa historia.

En efecte, entre'ls nobles que firmen y juren observar la Constitució de pau y treva feta per Jaume I en 1214, en Vilafranca, subscriuen en *Guillem de Merlés* y Bernat de Portella (3), firmant també les que s'ordenaren en 1225 a Tortosa, pel mateix rey, Guillem de *Portella*, Miró de Lluçà (*Luciano*) y Guillem de *Merlés* (4). Després d'aquests trobem en los *Ansals de Catalunya*, de Feliu de la Peña, a Pere de Marlés, que figura entre'ls nobles que, comanats per son parent (?) Pere Galceràn de Castro, fill de Galceràn de Pinós, defengueren la causa de Catalunya y Aragó en les revoltes de Sicilia, en temps de l'infant Martí, aleshores duch de Montblanch y rey d'aquella illa (1396) (5). No dóna compte l'analista d'altres personatges que ab lo

(1) Ibidem.

(2) Arxiu de la Corona d'Aragó: Indices citats.

(3) Marca: col. 1,405, ap. D.

(4) Ibidem, col. 1,410, ap. DII.

(5) Feliu de la Peña: *Anales*, llib. XIV, cap. III, pàg. 348, col. 1.^a

ciutat se distingiren en los fets d'armes que omplen los regnats dels monarques aragonesos, en tant que pot dirse que no hi ha acte algun, ja de guerra, ja de política, en que no hi prenguen part los de la casa de Pinós, senyors de Marlés, de Lluçà y demás llochs de la comarca que'ns ocupa; lo que sembla indicarnos que a voltes algun individu d'aquella noble casa prenia'l nom del castell que estudiem. Malgrat lo dit, en les guerres del temps de Joan II veyem que Ramon de Marlés y Berenguer de Peguera (1469) se declararen contra'l rey y a favor de la causa catalana; de manera que pera batre la gent d'aquells magnats manà'l rey a D. Alonso d'Aragó que'ls perseguís ab ses tropes (1). Després Joan Bernat de Marlés figura entre'ls nobles que reberen al rey Carles, emperador y rey, en sa entrada a Barcelona, quan hi vingué pera celebrar les grans festes del Toisó d'Or (2); y, per últim, a Francisco y Joseph de Marlés se'ls cita respectivament entre'ls cavallers que més se distingiren en la defensa de Perpinyà (1543) y entre'ls capitans que componien la Coronela de Barcelona en lo siti d'aquesta ciutat del 1697 (3).

L'apellido Marlés havem vist, donchs, que apenes figura entre'ls dels nobles que's distingiren en los fets de Catalunya y Aragó, que omplen les centurries en que nostra nacionalitat ocupà'l primer lloch entre'ls realmes d'Europa. De manera que'ls Marlés que acabem de citar potser no serien los senyors feudals del castell que'ns ocupa, ja que ell pertenesqué, com tots los del Lluçanès, a la molt noble casa de Pinós, vescomtes de Bas y d'Illa. Dugues families Marlés trobem en la *Adarga Catalana*, una originaria de Lleida y de Malla l'altra (4), sent tal volta abdues provinents o originaries de la vall marlesana.

(1) Feliu de la Peña: *Anales de Cataluña*, llib. XVII, cap. XII, pàg. 56, col. 2.^a

(2) *Ibidem*, llib. XIX, cap. I, pàg. 162, col. 2.^a

(3) *Ibidem*, llib. XXI, cap. XVI, pàg. 436, col. 1.^a

(4) Volum II, pàgs. 142 y 267.

La vall de Marlés forma una reduïda comarca, situada a uns 500 metres sobre'l nivell del mar.

Correspon al partit de Berga, venint compresa en dos bisbats, o sia'l de Vich y'l de Solsona, dividint llurs termes la riera d'Est, lo *flumen Adhest* dels vells documents; de manera que'l territori que confina per orient ab lo Lluçanès pertany a la seu vigatana, y'l que mira a oest, o sia que afronta ab lo terme municipal de Sagàs, dintre ja del Bergadà, és de l'antiga sede solsonesa. Conté dita comarca no més que dugues parroquies, la de Sant Martí y la de Santa Maria, formant dos pobles, constituïts per algunes antigues pagesies ab ses masovesies escampades arreu, ja en les vessants dels serrats que tanquen la vall, ja en lo marge mateix del rieral.

Aquesta petita regió ve tancada per les serres que deriven del Cadí, mare de nostres montanyes y nucleum primordial del complicat sistema orogràfic de la comarca que estudiem, formant sa conca la branca de serrats que en moguda silueta ve de Puigcercós de Pomà y passa per les Eures de la Quart, forma l'encimbellat escambell del santuari d'aquest nom, seguint per les ubagoses soletats de Sant Maurici, forma la planura de Sagàs y s'agafa ab l'emboscada serra de la Guardia y de Pinós, quals últims estrep's besa la riera de Marlés a l'anar a confondres sota d'ella ab lo Llogregat, tenint per contraforts, a l'oest, la collada de Salgàs y l'aspre serrat de Piconcel, la serra d'Olvàn y de Viure, ab les montanyes solitaries de Bonaiqua y de Bonsaires; y a l'est la serralada que baixa de la Quart, passa per Sant Maurici, fins Santa Maria de Marlés, y en la que s'asseuen lò Raurell y Vilalta, casals separats per l'inclinada planura de Sagàs.

Havem dit que la riera d'Est o *Adhest*, la radical de qual últim nom nos recorda la del riu *Adaró* o *Daró* del Baix Empurdà, indicant en llenguatge primitiu *aigua* (1), rega en tota sa extensió la vall de Marlés. Prové de les aspres montanyes de Frontanyà y baixa a morir en lo Llo-

(1) Pella: *Historia del Ampurdán*.

bregat, prop de Puigregi, després de regar los termes de Boatella y Sagàs, Alpens y Lluçà y'ls dos pobles de la vall propiament dita, tenint una extensió de sis hores. Admirables llocs plens d'efectes pintoreschs de primer ordre rega la poètica riera, que llisca entre'ls ubagosos serrats que tanquen sa selvatge conca.

Deixàrem, per fi, l'ombrívola vall, dirigintnos envers Sagàs, direcció de ponent, seguint lo camí carreter de Berga a Prats que passa al peu de Vilalta. Se voreja després lo marge del Regatell, al peu dels boscos d'alzines y pins que vesteixen encara bona part dels serrats de can Mateus que a nostra esquerra s'oviren. Pujant suaument, després d'haver deixat aquell torrent entafurat sota espesses bimagueres y molça, arribàrem al rocós pla en que's troben les rústegues cases dites la Pinya y Costet, que tenen aprop magres feixars de conreu, detenintnos a l'hostal de la Roca Encantada pera ferhi un petit àpat (1 hora 30 minuts desde Prats.) És aquest un modernisat edifici ahont hi fan parada los traginers y vianants de Berga y del Lluçanès, y al peu de qual casa passa'l camí carreter que porta a aquella ciutat ananthi per Gironella.

L'hostal de la Roca pren aquest nom per esser edificat damunt una gran rocaça calissa que s'extén darrera de la casa un bon tret fins los boscos d'alzines y roures que guarneixen l'espaiós pla de Sagàs, a qual poble férem via, dirigintnos cap al NO. Lo paisatge's presenta bastant cru a causa de l'aspre terror que arreu s'ovira, despullat dels antichs y immensos boscos que cubrien tot lo pla y les serres properes y dels que són migrada mostra y recort les clares alzines y roures, rebolls de les desaparegudes boscuries. Alguns quintars, de tant en tant, fan atalayar pobres cases de pagès, com lo Pujol, y més enllà, cap a l'E., lo *Gabarrós-nou*, negrosos alberchs de masovers que ab grans treballs conreuen aixarrahida terra. Cap al N. s'alcen los serrats de Sant Maurici, vestits de pinedes y alzines, en un de quals replechs hi ha la parroquia del propi nom, ab la rectoria a son costat y més avallet lo rò-

nech hostal. Lo lloch és solitari, més altament pintoresch, vigilantse desde ell fondes clotades rublertes de vegetació d'eterna verdor (2 hores 30 minuts desde Prats). Més amunt s'alcen los aspres serrats de Sant Isidro, ermita moderna, desde ahont s'ovira'l mar a l'extrem de l'horitzó, dominantse un panorama esplèndit sobre'l Lluçanès y lo Bergadà, ab les serralades davanteres del Pireneu y les que vigilen 'gran part de les comarques d'Olot, Vich, Vallès, pla de Barcelona, Manresa, Bages, Sagarra y Urgell, extenentse sota mateix del serrat estimbades bagues de pins, quals brancams se confonen y abracen, fent talment un teixit espessíssim de tronchs y de fullam impenetrables, recordant los vetustíssims abetars de les regions pirenenques. Per damunt de la flonja y verda espessadat de la vegetació s'escapa la vista ja per llunyans fondals que s'endinsen en estretes y fosques valls, ja reposant en exteses planures matisades de variadíssimes verdors, en les quals brillen torrents y rieres entre blanchs restells de cases y escampades masies.

A les envistes de Sagàs s'ovira cap al N., y quasi al peu del serrat de Sant Maurici, lo *Raurell*, grandíós casal situat dalt del marge del pregon rieral que baixa de les serres de Sant Isidro; tenint davant extès pradell de fina herbeta, en que hi ombrejen algunes sapades alzines. Al costat de tramontana s'alça una tórta quadrada que remata ab teulada de quadrúple vessant, com guayta protector de la masia, tenint adossada a l'esquerra una petita capelleta del sigle XVI, època de que data l'actual construcció. En ella s'hi respira encara'l benestar de que gosaven en altres centúries les antigues cases pairals de montanya, verdaders palaus del treball y arxius vivents d'honradesa. Esbarjoses, com de convent, són totes les dependències del casal, sobresortint per aqueix concepte la gran sala del mitj de la casa, ahont obren llurs portes les principals cambres. Desde sa galeria, encara a mig-jorn, aixís com desde'l terrat que mira al llevat, situat arran del espadat marge del torrent, no menys que desde'ls balcons de la fatxada que dona al ponent, se gosen desembraçats paisatges, constituïts pels

montanyams bergadans y del alt Lluçanès. Desde'l Raurell, a mitja vessant dels serrats de Coll de Sagri, que li amaguen les encontrades ubagoses de Salselles, s'ovira blanquejar la gran casa de la *Tort*, abdues prou antigues, comptant per centuries llur existencia (1).

Més aprop de Sagàs s'ovira, a l'esquerra del camí, *cal Pou*, vella pagesia, ùn dia la més rica y poderosa de tota la comarca, y aviat s'arriba a l'iglesia del lloch, que té al seu davant la *Batllia*, casal de venerable aspecte, y, com quasi totes les grans cases d'aquell solitari país, guardada per una alta torra. En mitj d'esbarjosa planura matisada de conreus y escampades cases s'alça l'iglesia de Sant Andreu de Sagàs. De reduïdes proporcions, crida l'esment per son caràcter genuïnament romànich y per la severitat de ses ratlles. Sa orientació segueix invariablement l'ordenada pel cànon constructiu de nostres antichs edificis de l'època comtal; son triple àbside mira a llevant, y la reduïda porteta d'ingrés, oberta en la nau lateral de la dreta, està encarada a mig-jorn. Sa planta és la d'una creu llatina, indicantnos l'intersecció dels braços un petit cimbori quadrat, alçante al peu de l'iglesia, damunt del mur que tanca la nau per ponent, una reduïda torra campanar. La doble vessant de la teulada central y la senzilla de les laterals, més baixes que la primera, indiquen la disposició interior en tres naus, de major alçada la principal que les de sos costats. Los paraments resten nusos de ressaltos perpendiculars o platabandes, aixís com de la típica arqueria arran de la coberta, observantse sols semblants motllures en los àbsides, que indiquen llur respectiva importancia per sa diferent grandaria. Los vanos estrets, abocellats y sense detalls, al igual que la reduïda porta d'ingrés, confiant tota la bellesa de la fàbrica en los elements constructius, nos indiquen la venerable antiguetat de la fàbrica, tal volta remontada a la XI

(1) Al Raurell se conserva la memoria successiva de tretze hereus, portant tots los primogènits lo nom de *Antoni*, com s'en diuen, realment, l'actual amo y son fill major. La masia de la *Tort* és citada ja en document del sigle XIV.

centuria. Més, se troba bàrbarament disfregada la rònega construcció mercès a la capa de cals que per defòra no ha perdonat ni un pam tant sols de mur; de manera que edifici més emblanquinat que'l vell temple de Sagàs no crech se trobi en moltes hores d'aquelles encontrades. Si l'exterior no fou respectat, cal que vos diga com ha restat l'interior? N'hi haurà prou indicant que'l *pintador* de parets que *adornà* l'iglesia no fou escàs en los colors ni en les imitacions de *marbres*, quals entonacions no's troben en cap pedrera, ni en los *daurats*, etc., deixant volar sa imaginació a mida de son gust y de la paga. Segurament no hauria pas fet altrament per pintar una sala de ball, un cafè o altres llocs d'esbarjo, en que l'art ni hi fa tanta falta. Lo únich que s'avé algun tant ab lo *gust* del *artista pintor* són los retaules de l'iglesia, del més desaforat barroquisme.

Apartàrem apesrats nostra vista de tanta profanació artística, demanant conhort als records de l'antiguetat pera fer reviure per medi d'ells lo que seria'l vell temple al temps de sa construcció.

En l'apèndix I del Marca se cita Sagàs (*Sagasse*), podentse afirmar, tal vegada, de l'iglesia de Sagàs, lo que diu l'acta que havem citat: *quæ antiquitus a fidelibus constructa, et ab infidelibus destructa et... restaurata esse videtur*, referintse a la de la seu. Tenim, donchs, que en 819 existia l'iglesia de Sagàs, perquè's confirma com a pertanyent a la seu urgellense entre les del Bergadà: *Igitur tradimus atque condotamus omnes parrochias Bergitanensium pagus, scilicet eidem sedem sanctæ Mariæ pertinentes, id est, ipsas parrochias*, etc. *Deinde Sagasse, sive Benevivere, vel Merlés, atque etiam Pujoregis, cum Merola* (1).

Tenim, donchs, memoria certa a primers del sigle IX de l'iglesia que'ns ocupa, tal volta enrunada desde l'invasió dels alarbs al ser destruïda Berga, Casserres, Manresa y altres ciutats y llocs de la Catalunya vella, recobrades després per Ludovicopio; en qual temps, any VI de son

(1) Marca: ap. I, col. 764.

regnat, tingué lloch la consagració de la Seu d'Urgell, sent son prelat Sisebut, segons se desprèn del document citat. Lo temple actual s'alçaria molt posteriorment, com indica sa arquitectura, seguintse, emperò, la tradició romànica.

Tal volta dedicària l'iglesia de Sagàs lo citat Ingobert, que, com s'ha dit, ho féu ab la propera de Santa Maria de Marlés, en l'any 893 de l'Encarnació del Senyor, o, si no ho feu l'esmentat prelat, podriem atribuir la dedicació a son successor Nantigés, que dedicà varies iglesies del Bergadà y del Lluçanès en l'encontrada que'ns ocupa, com foren les de la Quart, en l'any 900; la de Frontanyà, en 905; la de Sant Martí d'Avià, 907; y la de Casserres, en lo propi any, com se dirà després (1). Tot lo que'ns indica la definitiva reconquesta d'aquelles regions y la subsegüent restauració de les antigues iglesies, com aixís se declara, per exemple en l'acta de l'iglesia d'Avià... *qui actenus absque ecclesia extiterat, et nuper... est edificata* (2), ab lo qual s'anà repoblant lo territori, retornanthi'ls naturals que havien emprès la fuyta davant de l'irrupció agarena, pera refer llurs destruïdes vivendes. L'iglesia, per una part, venia a lligar de nou l'interrompuda cadena de tradicions, sobtadament trencada pel poble invasor, mentres lo Poder, encarnat en los monarques carlovingis y representat per sos comtes, procurà, per medi de les *apprisiones* dels territoris recobrats, establir una autoritat pública pera ordre y defensa dels que al entorn del refet temple de sos avis acudien a sa lliurada patria, alçant los nobles sos castells de vigilància y defensa.

Aixís també s'efectuaria a Sagàs, al esser reconquistat son territori. Lo castell de Sagàs, del que tal vegada n'és record lo vell edifici de la Batllia, ab sa alta torra, passà de mans dels comtes independents de la Marca als nobles senyors feudataris a qual custòdia quedà confiada l'esquerpa vall o comarca de Frontanyà, que comprenia allavors desde'ls solitaris llochs de la Portella y de la Quart, fins los

(1) Villanueva: *Viaje literario*, vol. X, pàgs. 83 y següents.

(2) *Ibidem*.

termes ahont s'alça l'iglesia de Sant Jaume del propi nom. Aixís nos ho fa creure el que trobem als barons de la Portella reconeguts senyors de Sagàs y son terme, dihentse en los Indices de l'arxiu abans citat que Sant Andreu de *Sagars* o *castell de Sagàs* se trobava en la baronia de la Portella.

Com tots los dominis y senyories del Lluçanès y d'aquesta part del Bergadà, passa l'honor de Sagàs a la casa de Pinós, baix lo directe y alodial domini del rey; de manera que en lo cens de Pere IV del 1359 se cita la *parroquia* y *ballia de Sagars* del noble en P. Galceràn de Pinós, comptant aleshores 34 fochs (1).

De dit senyor passà a Joan de Despujol, qui ho tenia en 1375, l'legantho a son fill Berenguer, qui ho cedí a Pere de Pla, a qui perteneixien los llochs lluçanesos de Sant Pere de Salselles y Sant Climent Sarriba, si bé en feu del baró de Lluçà, marquès de Fenollet y ves-comte d'Illa (1389) (2).

Los drets jurisdiccionalis y la batllia del poble que'ns ocupa corresponien també a la casa de Pinós, y baix aquest concepte Bernat de Pinós impignorà, ab llicencia donada per Alfons V en 1429, a son germà Ramon, la jurisdicció criminal y lo mer imperi de Sagàs y altres llochs de la baronia, en fermansa de cert contracte; si bé devem fer notar que alguns anys abans, o sia en 1398, los homes de Marlés, Sagàs y altres punts que tenia'l noble Bernat Galceràn de Pinós en feu real, capitularen ab lo rey en Martí sobre la lluiació de dita jurisdicció y consegüent incorporació a la Corona (3).

Lo lloch que'ns ocupa no constitueix un aplech de cases, sinó que aquestes se troben escampades pel terme, ja en la conresada plana, ja en les esquerpes serres que té properes. Sos habitants estàn dedicats a l'agricultura, for-

(1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*, tomo XIII.

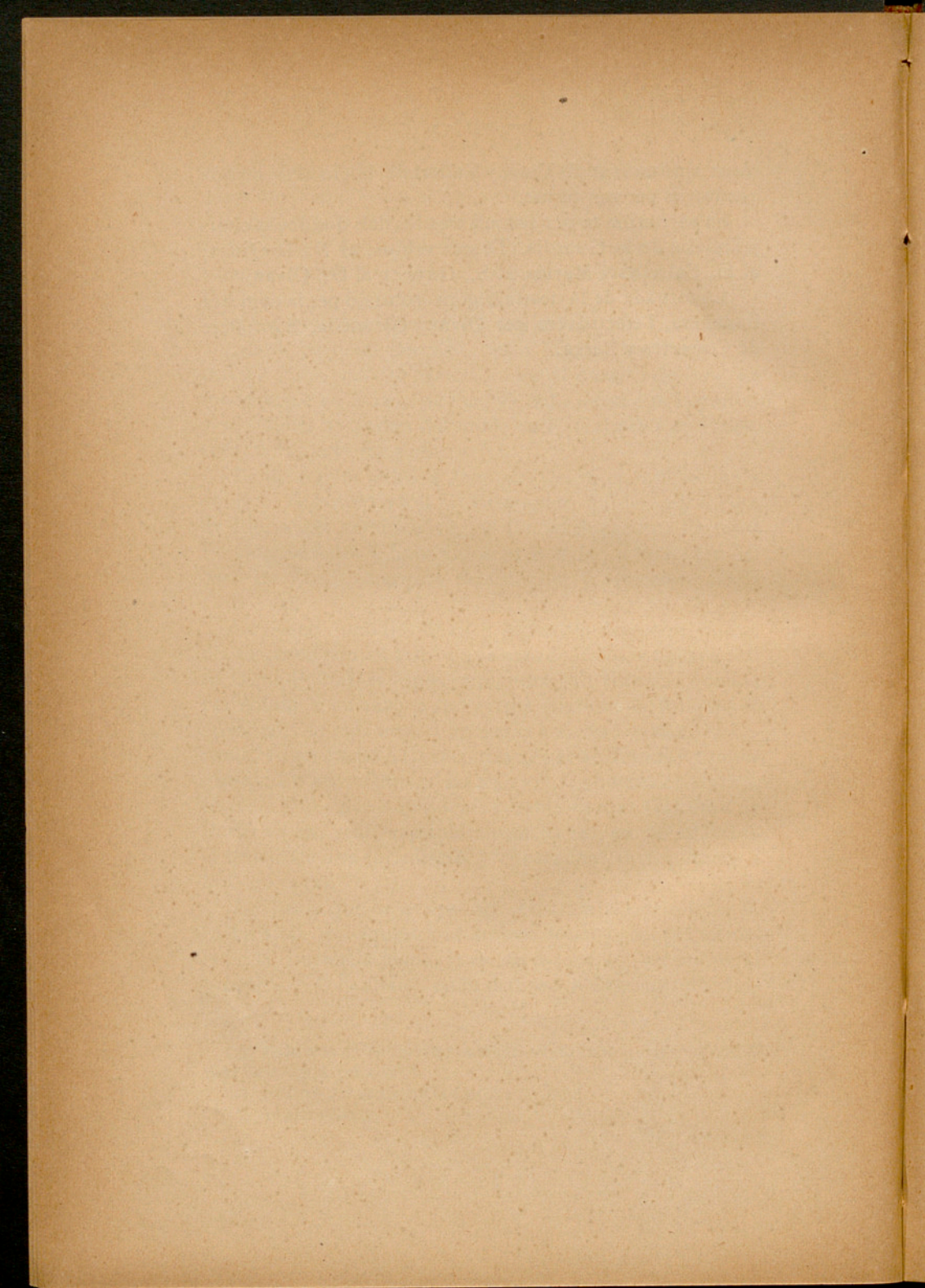
(2) Indices del Arxiu de la Corona d'Aragó.

(3) Indices citats.

mant ajuntament ab Viure y Valleriola, llochs aixís mateix escampats per son terme.

Sa parroquia té per sufraganies les dels dos llochs citats y l'iglesia de la Guardia. Té per vehins, al N., la Quart; al E., Salselles y Marlés; al S., Gayà; y al O., Olvan.

La tornada de la nostra segona excursió per la comarca lluçanesa, l'efectuàrem per Olvan, Gironella, Sant Pere de Casserres y Berga.



APENDIX

Títol de *Vila* concedit a Sant Vicens de Prats de Lluçanès, als 4 de Febrer de 1681, pel *rey Carles II*.

Segell real.—Nos Carolus, Dei gratia, Rex Castellæ, Aragonum, Legionis utriusque Siciliæ, Hierusalem, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Navarræ, Granatæ, Toleti, Valentia, Maioricarum, Hispalis, Galletiæ, Sardinia, Cordubæ, Corsicæ, Murtiæ, Gienis Algarbis, Algeciræ, Gibraltaris, Insularum Canariæ, Indiarum orientalium et occidentalium, Insularum ac terræ firmæ maris Oceani, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantia, Mediolani, Athenarum et Neopatria, Comes Abspurgii, Flandriæ, Tirolis, Barcinonæ, Rosillionis et Ceretaniæ, Marchio Orisani et Comes Goceani. Regalis favor tunc debet esse propensior et amplior cum aliquis Locus de regia Maiestate benemeritus pro sui suorumque incolarum et vicinorum et commoditate et utilitate implorat eum, qua propter cum pro parte vicinorum Populorum novi Loci nuncupati Prats de Luzanés in diocessi Gerundensi, Principatus nri Cathalonie siti fuerit nuper nobis expositum et deductum, dictum Locum per ipsos met habitatores ab anno millesimo sexcentesimo quadragessimo usque adhuc proprio motu conditum fuisse in eoque Ecclesiam expensis propriis ædificatam habere, artemque Lanificiam (vulgo de Perayle) in dicta Populatio ne magno cum Comercio et utilitate incolarum fuisse introductam, omnique adhuc politici regiminis forma carere; Nobis propterea humiliter supplicando, ut his et aflutu et devotione dictorum vicinorum erga nrum Regium Ser-

vitium atēntis, locum præfatum titulo Vniversitatis et Ville cohonestare, et eidem non nulla Capitula, bonum gubernium, augmentum, conservationem, et administrationem eiusdem concernentia de nra solita benignitate concedere dignaremur. Nos vero habita super his plena informatione ab Illustri Duce de Bournonville affini nro Locumtinenti et Capitaneo grali indictis Principatu et Comitatus, Supplicationi prædictæ, cum insertione dictorum Capitulorum iuxta decretationis in fine eorum possitas benigne annuere decrevimus pro ut infra.—Señor: Les coses quels vehins y Pobladors del Lloch de Prats de Luzanès supliquen á V. Mag.¹ pera son bon govern, augment y conservació son les següents:—Primo que Prats de Luzanès tenint la capacitat de mes de cent y cinquanta casas, compresas nou casas de camp, prop á dit lloch, nomenades Sorribes, Melchior, Marsal, Mastrada, Sta. Lluçia, Mas Gibert, Golovarda, Soler de Huch y Vila de Llanàs, puganomenarse vila per la R.¹ gràcia, en Corp de Vniversitat, y formar de trenta personas dels de original domicili, ò actual, ab la calitat de haver habitat cinch anys cumplits en dita Població, un Consell General, ab sos tres Consols, un clavari, un Mostazaf, un credencer, dos administradors de la Botiga del blat de Pobres, y un verguer, que diga moso dels Jurats, formantse aquest general Consell de homens de las tres mans, major, mitjana y menor. Plau a Sa Magestat. Item supliquen á V. Mag.¹, que de aquest Consell general y de aquestas tres mans, ò trenta personas, pugan Prats de Luzanès formar son especial consell de dotse que seran sis de las tres Bolsas y mans, tres Consuls, Clavari y Mostazaf, y la una restant para cumpliment de las dotse, lo Oficial Real Lloctinent dels Veguers de Luçanès, y en sa ausencia lo Consol en Cap del General terme de Luçanès, donantli lo mateix poder que te lo Consell general. Ab esta limitació que en las cosas graves aja de participar antes de pendre la resolució lo Consell especial al General pera que aquest resolga sobre ella lo convenient al be public: ab assistencia del mateix oficial R.¹ Lloctinent dels Veguers de Luçanès, y en sa ausencia, ab la del dit Consul en cap del terme general. Dessent punt, ò cosa perjudicial al Comu, sia per Real Decret y cognició de causa. Plau á Sa Mag.¹ — Ytem supliquen á V. Mag.¹ que elegidas las trenta personas pera lo General Consell, sien formadas las tres Bolsas, en la primera sian posats los noms de las vuit de hedad de trenta anys, y que sien benemerits, en la segona de las deu de hedad de treinta anys. Y en la tercera de las dotse de hedad de vint y cinch anys cabals; personas de las ocupadas de

Perayres, Pagesos y Menestrals, per no trobarse al present altre genero de gent de ofici en dita Població, y perque en dit Lloch floreix mes la Perayria, y després los Pagesos, formantse la primera Bolsa y ma de quatre Parayres y quatre Pagesos; y las dos restants mans y Bolsas sian formadas de Parayres, Pagesos y Menestrals, qui aiga en Prats de Luçanès. Los quals se trauran á sort lo dia del gloriós S. Carlos de las tres Bolsas. Los tres Consols; de la primera y un clavari; y de la segona y tercera Barallats tots los Rodolins en una. Lo Mòstasaf, ò Fiel, y que ningú que dega al Cos de la Vniversitat, no puga sortejar á carrech algu; ni tornar al exercici del carrech, el que aja sortejat, sens haver vacat y pasats dos anys. Y destas cinch personas, y sis mes elegidas per vots sia format (destas once personas per fugir de la paritat de vots). Lo Consell especial ab la assistencia del oficial R.¹ que seran dotse; y de las restants denou personas de las trenta, sian ellegidas dos pera Administradors de la Botiga del Blat. Y en quant al Moso dels Consols, el Campaner y Pregoner sian ellegits y nomenats per lo Consell general. Plau a sa Mag.¹ —Item suplican a V. Mag.¹ que puga la dita Vniversitat vestir á son carrech los tres Consols ab las consulars insignias de drap negre, ab la Beca de colorat carmesí, y al Verguer y Mozo de drap ordinari colorat, las quals insignias hajan de servir també per los veniders anys fins á tenir necessitat de renovar-se; y que de mes á mes puga del diner de la Vniversitat pagar cada un any cinquanta y set lliuras y deu sous per rahó de salaris de Consuls y oficials; es á saber trenta sis lliures als tres Consols, que son dotse lliuras á cada un dells; cinch lliuras al Clavari, deu lliuras al Credencer, y quatre lliuras al mozo de Consols; y dos lliuras y deu sous al Campaner y Pregoner; gastant de diner del Clavariat ab polisas del Credencer. Plau á Sa Mag.¹ que estos en ningun temps pugan presidir als Jurats del general terme de Luzanès.—Item suplican á V. Mag.¹ que puga la Vniversitat elegir personas pera pendre y pasar los comptes als Consols y demés oficials y que haigan de donarlos pasats dos mesos despues de finits los exercicissis de los oficis, y que puga dita Vniversitat per medi de ditas personas rebre los comptes y obligar per medi del oficial Real y compellir als que quedaren deudors en sas administracions á que paguen. Plau á sa Mag.¹ —Item suplican á V. Mag.¹ que puga dita Vniversitat mediant la cognitió de causa del Lloctinent de Veguers de Luzanès privar per lo temps de deu anys de tots los honors de oficis de la Vniversitat, al que no sent llegalment impedit, no voldria acceptar lo ofici ò

carrech en que hagués sortejat, ò haver estat ellegit per lo General Consell, sens quedar per estos impedida la Vniversitat (si voldria) de obligar á tal ò tals recusants á pendre lo ofici ò ofícis, carrech ò carrechs per medi de Justicia. Plau á sa Mag.^t — Item suplican á V. Mag.^t que lo que no voldrà assistir al Consell essent cridat y llamat, no trobantse ab lilegitim impediment que procedescha de dret sia executat per lo valor de una lliura de cera per cada vegada, aplicadora pera la Yglesia Parroquial de dita Villa. Plau á sa Mag.^t — Item suplican á V. Mag.^t que puga dita Vniversitat ab la assistència del dit Oficial Real en los anys que sia menester insacular pera el cumpliment dels trenta llochs de las trenta personas, al tres de nou en lloch dels que vacaràn de las trenta, per mort, ò llarga ausencia ò de qualsevol altra lilegitima causa que procedescha de dret, y pendrels lo acostumat Jurament per lo tal R.^t Plau á sa Mag.^t — Item Supp.^{can} á V. Mag.^t que lo fiel, ó Mostasaf á mes de lo que lo dret li concedeix que es la Jurisdicció sens la qual no podria exercir son ofici; puga y tinga la que per Real concessió te lo fiel Mostasaf de la Vila de Sant Feliu Sacerra, que es la mateixa que te lo de la Ciutat de Manresa. Plau á sa Mag.^t — Item suplican á V. Mag.^t que puga la Vniversitat per assistir á sos carrechs ordinaris y extraordinaris gozar dels beneficis dels emoluments, així com los tenen las demás Villas de Cataluña que son la Carniceria, la fleca, la taverna, los forns fets á gasto de Prats de Luçanès; tendes de oli, de sal, de pesca salada, de tabaco, de Ayguar-dent, de Grans llegums grosos y de Posadas y Hostals, y açò per lo temps de vint anys, pagant lo quint á V. Mag.^t; y que lo que sobrarà pagats dits carrechs, sia posat en la Bolsa del Comú, pera lo que se oferirà al bé públich y servei de V. Mag.^t; arren-dantse dits emoluments per públich pregó tots los anys. Plau á sa Mag.^t — Item suplican á V. Mag.^t que puga en los casos de necessitats, de fam, de pesta y de Guerra, no bastant lo resultant dels emoluments pera las subvencions del bé públich y servei de V. Mag.^t; imposar entre sí, y entre los mateixos de la Vniversitat, colecta y tatxa sobre los avers y fruits, entradas y eixidas de dita Vila y terme. Plau á sa Mag.^t — Item suplican á V. Mag.^t que á Vista de la gran distancia de la abitació que te lo Lloctinent de Veguers y lo Jurat en Cap del Gen. terme de Luzanès, y consi-derant los excessos passats; Puga lo Cònsul en Cap de Prats de Luzanès, en ausencia del dit Lloctinent de Veguers del Luzanès y del Jurat en Cap del Gen. terme, en nom de qualsevol dels dits en frangent crim córrer pendre y capturar qualsevols perso-

nas, Lladres, Homicidis y tots altres delinquents, y entregar aquells á la Justicia, para que ab açò aiga remey á vista dels pasats excessos; Daixí mateix puga obligar en dit nom, que alojen y prenguen lo alojament de soldats als que es voldran escusar ò recusar de rebel per no haver de quedar al carrer los soldats tal vegada, per falta de una de las personas que te per açò destinadas la Jurisdicció. Plau á sa Mag.^t — It supliquen á V. Mag.^t ultimadament que puga Prats de Luzanès tenir mercat tots los dias dels dilluns de cada semana, y que los que portaràn ò trauràn provisions de viures al mercat y altrás cosas pera vendre y comerciar no hajan de pagar cosa ninguna de drets ni imposició al Comú de dita Universitat; Y així mateix que sian guiats per rahó de deutes Civils particulars pecuniarias, així y com ho tenen concedit las demés Vniversitats de Cataluña. Quæ quidem terdecim præinserta capitula et unum quodque eorum iuxta decretationem et responsionem nostram infine eorum quilibet appositas, tenore præsentis de nostra certa sciencia regiag. autoritate deliberate et Consulto dictis vicinis Populatoribus et probis hominibus Loci de Prats de Luzanès concedimus consentimus et liberaliter elargimur; Ypsum q. Locum titulo Vniversitatis et Villæ virtute præsentis cohonestamus et condecoramus. Itaque posthac sit villa habeat que Corpus Universitatis modo prædicto, et ut talis ab omnibus et per quoscumque tractari appellari et intitulari volumus et iubemos, fruendo et gaudendo omnibus et singulis, gratiis, præminentiis et prærogatiis quibus aliæ Vniversitates et Villæ dictorum Principatus Cathalonie et Comitatus Rosillionis et Ceritanie gaudent utuntur y fruuntur gaudereq. uti et frui possunt usquequaque; nostræque huiusmodi concessionis et præinsertorum Capitulorum elargitionis, munimine seu præsidio roboramus et validamus autoritate temq. nostram interponimus pariter et decretum. Volentes et decernentes quod nostra huiusmodi concessio et elargitio sit et esse debeat habitatoribus et probis hominibus dicti Loci de Prats de Luzanès stabilis realis, valida atque firma, nullumque in inditio aut extra sentiat dubietatis obiectum, defectus incommodum aut noxæ cuiuslibet detrimentum sed in suo semper robore et firmitate persistat. Illustri propterea nro. Locumtj.^t et Capitaneo grali in Principatu nro. Catalonie et Comitatus Rosillionis et Ceritanie, Venerabili, Nobilibus, Magnificis, dilectisque Consiliariis et fidelibus nostris Cancellario, Regenti Canj.^{lrum} et Doctoribus nostræ Regiæ Audientie, Gerentique Vices nostri gralis Gubernatoris, Magistro Rationali, Baiulo grali, ac Regenti nram.

Thesaurariam, Advocatis et Procuratoribus fiscalibus et Patrimonialibus, Vicariis Baiulis, sub vicariis sub baiulis, Justiciis, Juratis, Consiliariis, Consulibus, Patiariis et Procuratorib.^a coeterisque demum Vniversis et singulis officialibus et subditis nostri maioribus et minoribus in dicto Principatu et comitatibus constitutis et constituendis, et signanter Juratis et Vniversitati termini gralis. Villæ de Luzanès dicimus, præcimus, et iubemus ad incursum nostræ regiæ indignationis et iræ poenæque florenorum auri Aragonum mille nostris regiis inferendorum ærariis, quatenus præinserta capitula, et omnia et singula in eis et in præsentī Privilegio contenta, dictis vicinis et habitatoribus loci de Prats de Luzanès ad unquem teneant firmiter et observent, tenerique et inviolabiliter observari faciant per quoscumque iuxta ipsorum seriem et thenorem pleniores; contrarium nullatenus tentaturi ratione aliquæ sine causa, si oficiales et subditi nostri prædicti gratiam nostram charam habent ac præter iræ et indignationis nostræ incursum poenam præappositam cupiunt evitare. Yn cuius rei testimonium præsentem fieri iussimus nostro regio communi sigillo inpendensi munitam. Datt.^a in oppido nostro Matriti die Quarta Mensis Februarii Anno a nativitate Domini Millesimo sexcentesimo octuagessimo primo, Regnorumq.^e nostrorum decimo septimo.

Yo el Rey.

V. Mag. concede al Lugar de Prats de Luzanés en Cataluña Privilegio de Villa y Vniversidad con los capítulos aquí insertos para su buen gobierno y administracion.

In Privilegiorum locumts^{ce} ij, fol xxxij.

Ha precedido informe del Virrey de Cataluña.

S.^a giure sigilli bis mille et ducentos solidos Bernand.^a Pujol Locumts.^a in officio Proby.

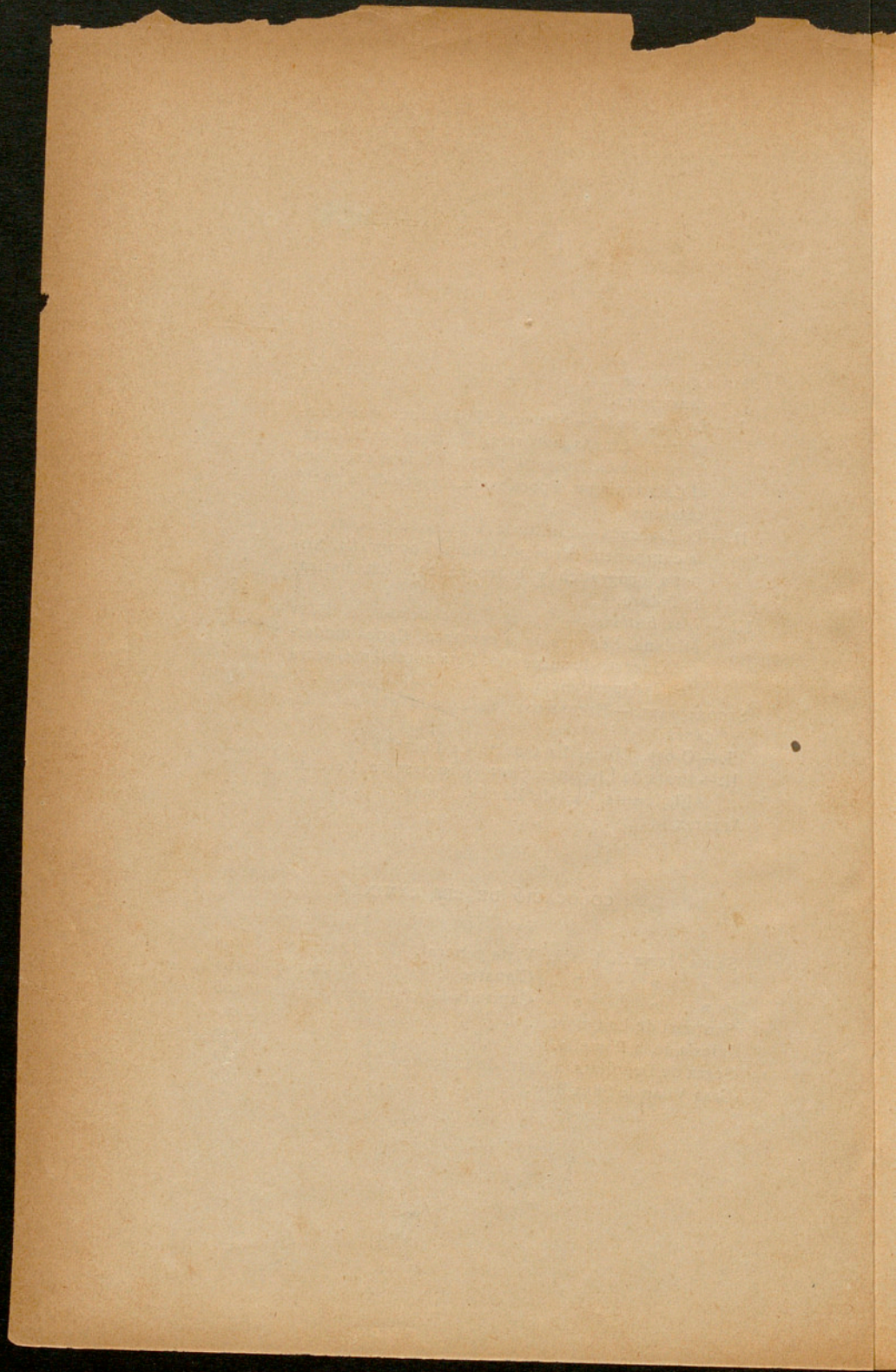
Aquest document, inèdit, lo custodia'l senyor Secretari del Ajuntament de la vila de Prats, nostre soci delegat D. Manel Piniella, qui'l facilità pera treuren la present copia.

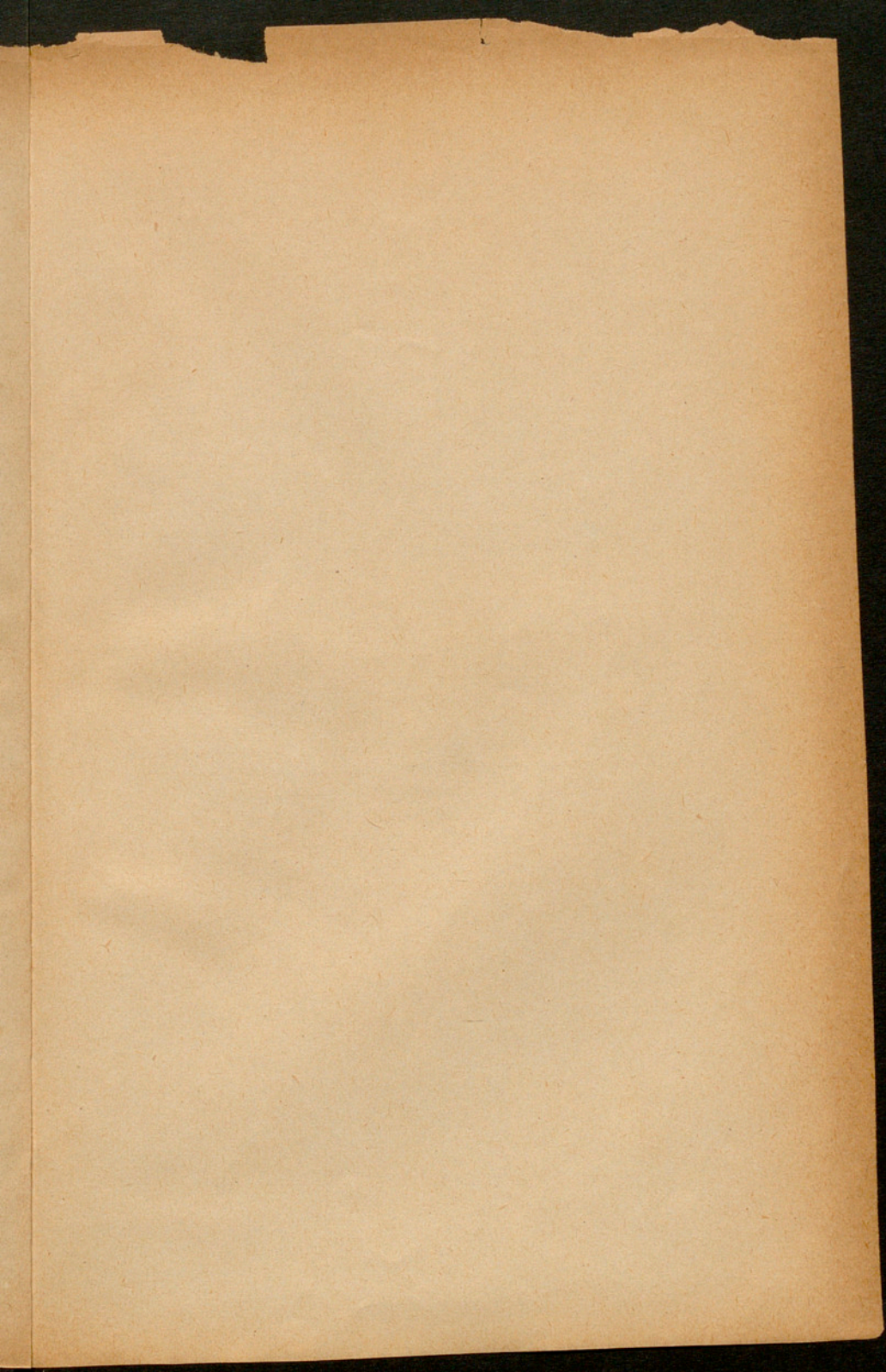
INDEX

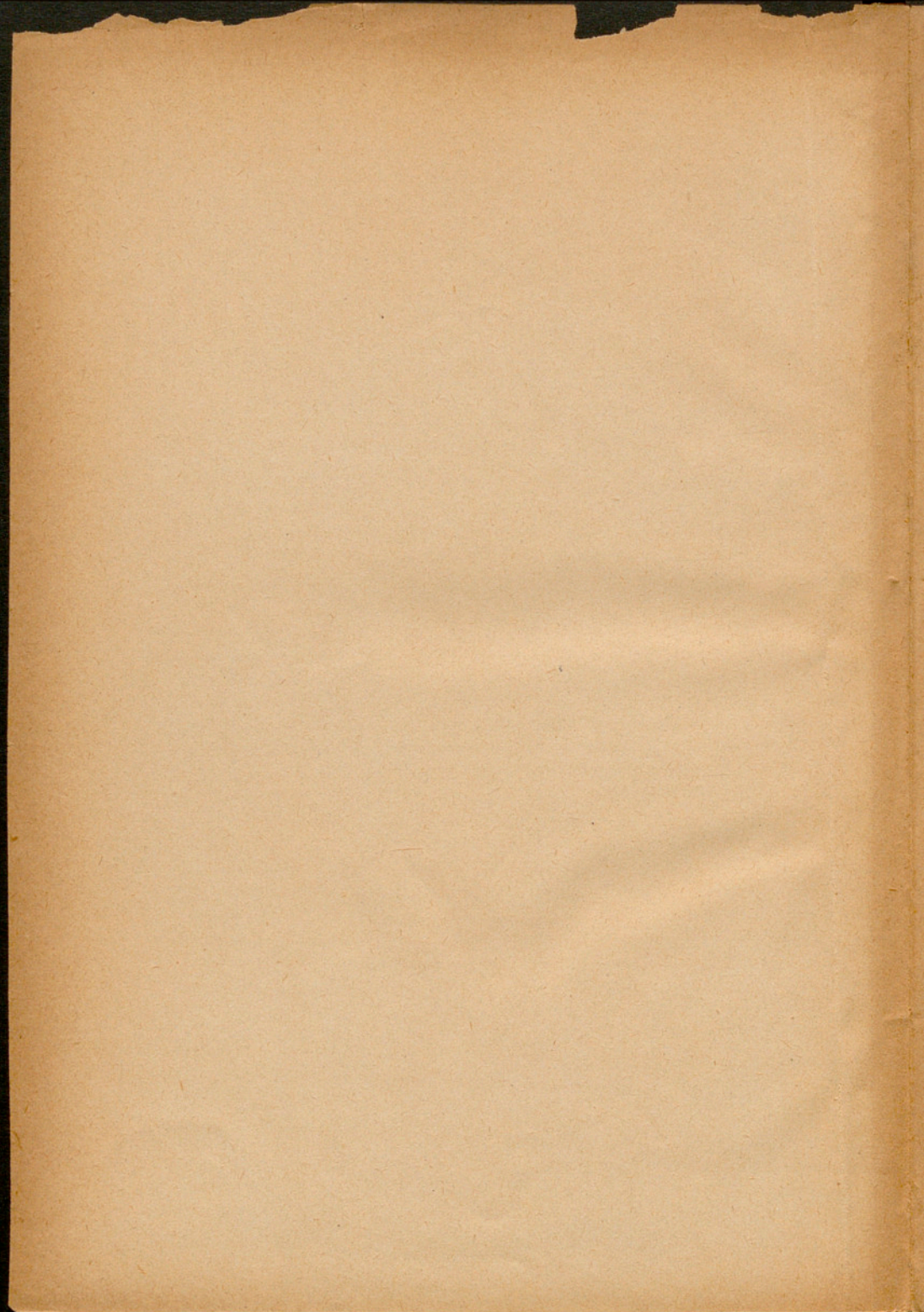
	Pàgs.
Prefaci.	5
PRIMERA PART.—IDEA GENERAL HISTÒRICA, TOPOGRÀFICA Y ESTADÍSTICA.	
I.— <i>La Lacetania</i> .—Situació. Poblacions que com- prenia. Límits naturals. Primers pobladors. Cartaginesos. Romans. Fets històrics anteriors al Cristianisme. Epoca goda. Origen de la nació catalana	7
II.— <i>Lo Lluçanès</i> .—Límits de la comarca. Pobles que la componen. Situació. Clima. Topografia. Sis- tema orogràfic y hidrogràfic. Estadística. Folk-lore.	35
III.— <i>Idea històrica</i> .—Epoca dels comtes-reys. Edat Mitjana. Senyors de la comarca. Epoca moder- na. Guerres de successió. Fets notables. Guerra de l'Independència	69
SEGONA PART.—EXCURSIONS PER LA COMARCA DEL LLU- ÇANÈS.	
I.—Olost. Lluçà. La Quart. La Portella	79
II.—Prats de Lluçanès. Sant Feliu Saserra. Perafita. Els Munts. Vall de Marlés. Sagàs.	137
APENDIX	193

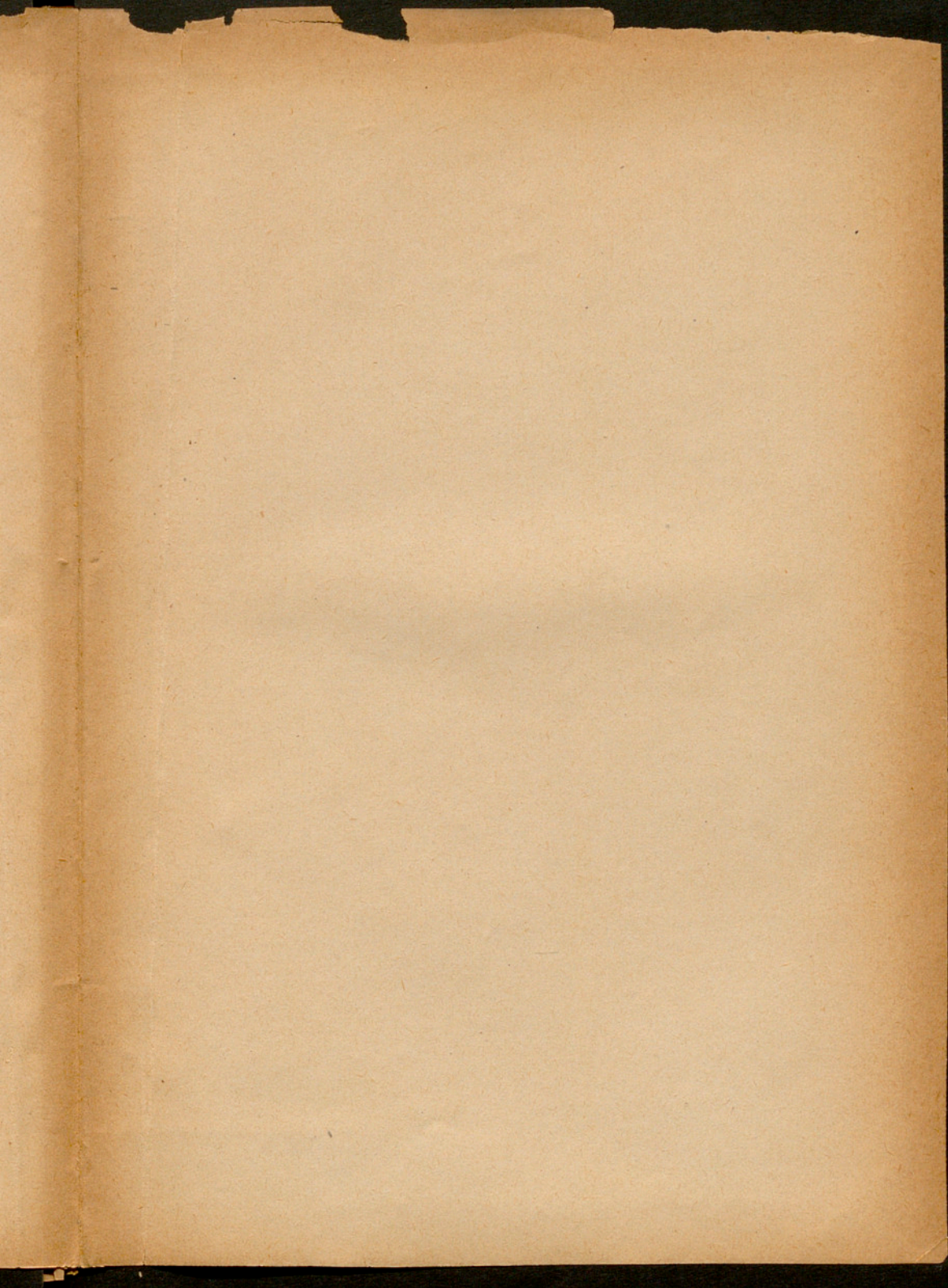
COLOCACIÓ DE LES LAMINES

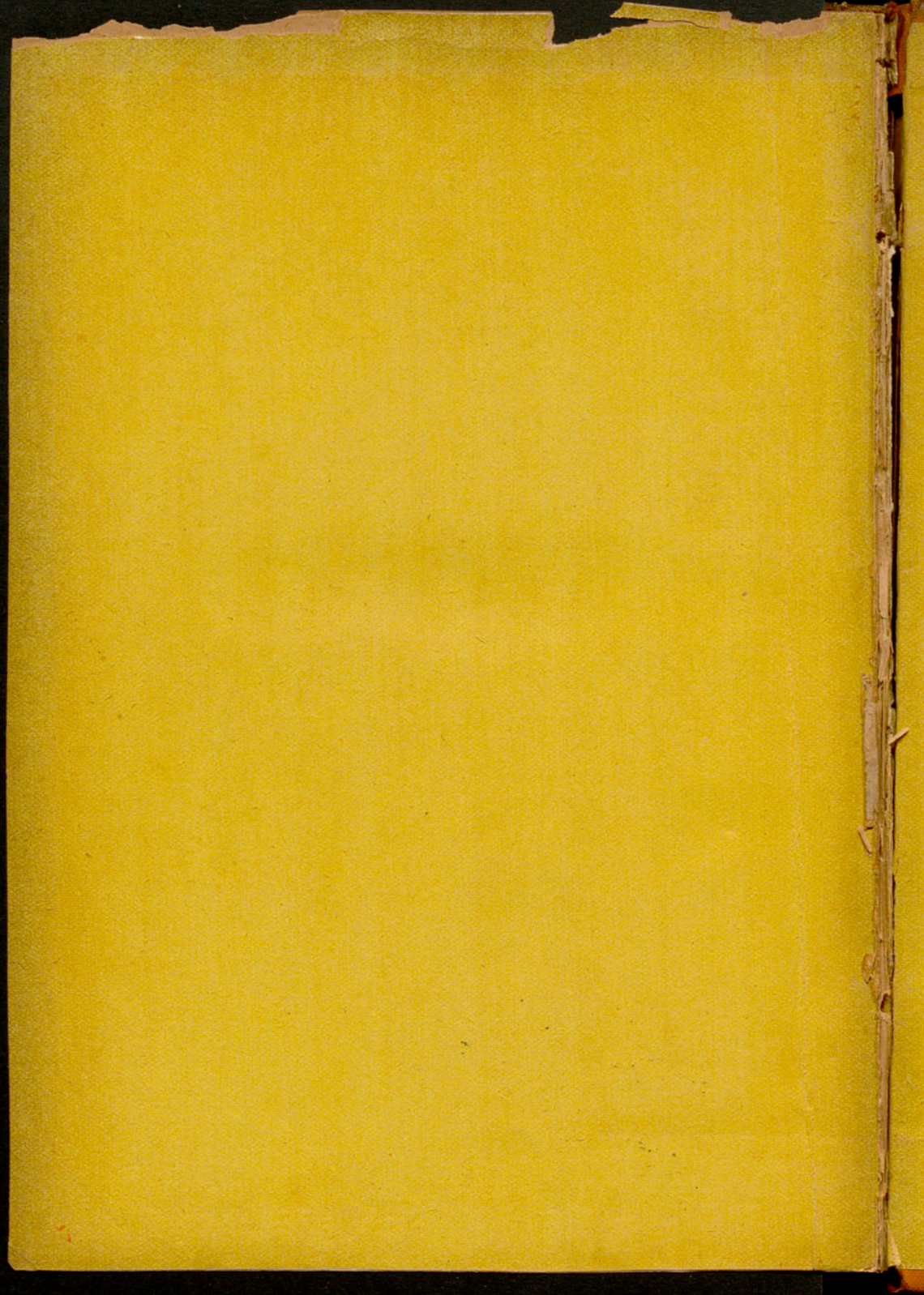
Santa Maria de Lluçà. Vista general.	98
» » » Claustre	101
» » » Capitells del claustre.	105
Santuari de La Quart	121
Iglesia de la Portella.	133
Serra de Degollats, a Prats de Lluçanès.	151
Casa Vilar de Sant Boy.	168



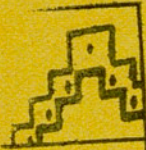








INSTI
 AMAT
 D'AR



ID. Bib: 18854
 NUM. REG: 10-10

INSTITUTO AMATLLER
 DE ARTE HISPÁNICO

N.º Registro: 1010

Signatura: M. y G.
 (A) - Lucano

Sala (Barcelona)

Armario

Estante

CASADES

BIBLIOTECA

DEL

Centre Excursionista de Catalunya

- I. — **Lo Lluçanès.** Excursions a dita comarca per *Peregrí Casades y Gramatxes.*

Vol. de 200 pàgs. ab 7 làmines apart del text, cinch de les quals són en fototipia.

En rústica, 5 ptas.

Cartoné, 6 " "

- II. — **Notes sobre l'Art religiós en el Rosselló,** per *J. A. Brutails.*

Vol. de viii-266 pàgs., acompanyat gravats intercalats en el text, y de 46 fot. tirades apart.

Cartoné, 16 " "

EN PREMPSA

- III. — **Lo Vallès,** per *Mossèn Norbert Font y Sagué.*

Lo
Lluçanès



C. E. de C.